

Idrottens anläggningar

– ägande, driftsförhållanden och dess effekter

FoU-rapporter

- 2004:1 Åtstörningar – en kunskapsöversikt (Christian Carlsson)
2004:2 Kostnader för idrott – en studie om kostnader för barns idrottande 2003
2004:3 Varför lämnar ungdomar idrotten (Mats Franzén, Tomas Peterson)
2004:4 IT-användning inom idrotten (Erik Lundmark, Alf Westelius)
2004:5 Svenskarnas idrottsvanor – en studie av svenska folkets tävlings- och motionsvanor 2003
2004:6 Idrotten i den ideella sektorn – en kunskapsöversikt (Johan R Norberg)
2004:7 Den goda barnidrotten – föräldrar om barns idrottande (Staffan Karp)
2004:8 Föräldraengagemang i barns idrottsföreningar (Göran Patriksson, Stefan Wagnsson)
- 2005:1 Doping- och antidopingforskning
2005:2 Kvinnor och män inom idrotten 2004
2005:3 Idrottens föreningar - en studie om idrottsföreningarnas situation
2005:4 Toppningsstudien - en kvalitativ analys av barn och ledares uppfattningar av hur lag konstitueras inom barnidrott (Eva-Carin Lindgren, Hansi Hinic)
2005:5 Idrottens sociala betydelse - en statistisk undersökning hösten 2004
2005:6 Ungdomars tävlings- och motionsvanor - en statistisk undersökning våren 2005
2005:7 Inklination inom idrottsrörelsen - en kvalitativ studie
- 2006:1 Lärande och erfarenhetens värde (Per Gerrevall, Samantha Carlsson och Ylva Nilsson)
2006:2 Regler och tävlingssystem (Bo Carlsson, Kristin Fransson)
2006:3 Fysisk aktivitet på Recept (FaR) (Annika Mellquist)
2006:4 Nya perspektiv på riksidsrottsgymnasierna (Maja Uebel)
2006:5 Kvinnor och män inom idrotten 2005
2006:6 Utvärdering av den idrottspsykologiska profilen - IPS-profilen (Göran Kenttä, Peter Hassmén och Carolina Lundqvist)
2006:7 Vägen till elittränarskap (Sten Eriksson)
2006:8 Näridrott i skolmiljö (Björn Forsberg)
2006:9 Kartläggning av det idrottspsykologiska området med avseende på svensk elitidrott (Göran Kenttä)
- 2007:1 Idrotten Vill - en utvärdering av barn- och ungdomsidrotten (Lars-Magnus Engström, Johan R Norberg och Joakim Åkesson)
2007:2 Sexualisering av det offentliga rummet (Birgitta Fagrell, Jesper Fundberg, Kutte Jönsson, Håkan Larsson, Eva Olofsson och Helena Tolvhed)
2007:3 Det sociala ledarskapet (Martin Börjeson, Johan von Essen)
2007:4 Frivilligt arbete inom idrotten (Lars-Erik Olsson)
2007:5 Varumärkets betydelse inom idrotten (Anna Fyrberg, Sten Söderman)
2007:6 Analys av träningsstider inom föreningsidrotten - en studie av sju lagidrotter sett ur ett ålders- och könsperspektiv (Christian Augustsson, Göran Patriksson, Owe Stråhlman och Stefan Wangsson)
2007:7 Målstyrning och bidragsgivning inom svensk idrott (Johan Söderholm)
2007:8 Ekonomiska styrmedel inom ideella organisationer (Erik Lundmark, Alf Westelius)
2007:9 Näridrott i skolmiljö, etapp 2 (Josef Fahlén, Björn Forsberg)
2007:10 Doping - personlighet, motiv och moral i idrotten (Jesper Thiborg, Bo Carlsson)
2007:11 Eliten e´ liten - men växer. Förändrade perspektiv på elitidrott (Mikael Lindfelt)
- 2008:1 Doping- och antidopingforskning - En inventering av samhälls- och beteendevetenskaplig forskning och publikationer 2004-2007 (David Hoff)
2008:2 Idrottens anläggningar – ägande, driftförhållanden och dess effekter (Josef Fahlén, Paul Sjöblom)
2008:3 Idrottens roll i samhället II (Sara Sandström, Mats Nilsson)
2008:4 Vilka stannar kvar och varför? (Britta Thedin Jakobsson, Lars-Magnus Engström)

Rapporterna kan beställas från Riksidrottsförbundets kundtjänst – kundtjanst@rf.se eller tel 08-699 62 03

9 789197 739757

Förord

Tillgången till anläggning är en helt avgörande fråga för svensk idrotts utveckling. Under många år var det i första hand ett kommunalt ansvar. Investeringar i och drift av idrottsanläggningar innebar ett stöd till idrottsrörelsen på flera miljarder kronor årligen.

Under 90-talets ekonomiska tillbakagång inleddes dock på många håll försök att få föreningarna att överta driften, och ibland även ägandet, av anläggningarna. På senare tid har en ny form blivit allt vanligare, så kallade OPP-lösningar (Offentligt Privat Partnerskap), där kommuner och företag gått samman för att finansiera nya anläggningar.

Dessa nya lösningar har varit positiva på så sätt att många nya anläggningar blivit byggda eller kunnat fortleva. Men samtidigt har de nya ägande- och driftsformerna skapat en oro för att den organiserade idrotten kan komma att trängas undan till förmån för ekonomiskt mer lönsamma aktiviteter. Denna oro speglades bland annat i en motion till RF-stämman 2007 där Smålands Idrottsförbund yrkade att de nya ägandeformernas påverkan på tillgängligheten skulle utredas.

Föreliggande rapport, skriven av forskarna Josef Fahlén och Paul Sjöblom, är ett första svar på motionens fråga. Förutom en genomgång av de senaste decenniernas utveckling och debatt på anläggningsområdet belyser den två konkreta fall: Sportcentrum i Norrtälje och SkyCom Arena i Umeå.

Samtidigt som de konstaterar att det är svårt att göra alltför vittgående generaliseringar utifrån två fallstudier drar de ändå den preliminära slutsatsen att ägandefrågorna inte har haft en så avgörande betydelse för tillgängligheten. Idrottsrörelsen, och då framför allt de lokalt starka idrotterna, har kunnat hävda sina intressen väl. Däremot finns det en tydlig diskrepans mellan kommunala policyskrivningar och den praktiska tillämpningen.

Anläggningsdiskussionen är viktig för idrottsrörelsen. Förhoppningsvis kan denna rapport utgöra ett bra underlag för att föra den vidare. Samtidigt krävs det, som Fahlén och Sjöblom också påpekar, mer kunskap om olika organisatoriska och ekonomiska lösningar för att effekterna av olika former av ägande och drift ska kunna klart utvärderas. Det lär alltså finnas skäl att återkomma med fler studier framöver.

Mattias Claesson
Avdelningschef
Kommunikation och samhällskontakter

Innehåll

Sammanfattning.....	7
1. Introduktion.....	13
1.1 Idrottsanläggningarnas betydelse för idrottsrörelsen.....	13
1.2 Syfte och frågeställningar	15
1.3 Metod och avgränsningar	15
2. Bakgrund: Vetenskapen om och diskussionerna kring idrottens anläggningar	16
2.1 Forskningen om idrottens anläggningar i ett historiskt perspektiv	17
2.1.1 Idrottens rumsliga utveckling under 1900-talet	17
2.1.2 Kommunal idrotts- och anläggningspolitik under efterkrigstiden.....	18
2.1.3 Kommunernas marknadsanpassning och processens inverkan på idrotten.....	20
2.1.4 Sammanfattning och slutsatser.....	21
2.2 Debatt om idrotten och dess anläggningar 1985-1999	22
2.2.1 1980-talet – kritik från forskarna men svagt politiskt intresse för förändringar	22
2.2.2 1990-talet – ekonomiska åtstramningar och gamla åtaganden verkar hindrande för jämlikhet, jämställdhet och nyprioriteringar	23
2.2.4 Sammanfattning och slutsatser.....	24
2.3 Fakta och statistik om idrottens anläggningar på 2000-talet	25
2.3.2 Sammanfattning och slutsatser.....	27
2.4 Forskning och debatt om idrottens anläggningar under 2000-talet.....	27
2.4.1 Förbättrade motionsvanor, fler stora idrottsanläggningar och nya förbundsstrategier – men svag uppföljning och kontroll.....	27
2.4.2 Skiftande ekonomiska och organisatoriska anläggningslösningar	30
2.4.3 Multiarenor och näridrottsplatser – nygamla fenomen på anläggningshimlen.....	33
2.4.4 Vilka får sina idrotts- och anläggningsbehov tillfredställda – och av vem?	35
2.4.5 Sammanfattning och slutsatser.....	38
3. Fallstudier av Umeå och Norrtälje	40
3.1 Norrtälje kommun: Omfattande föreningsdrift som drivkraft för att få engagerade invånare och en "idrott åt alla"	40
3.1.1 Kommunala intentioner och fördelningspolitik	40
3.1.2 Idrottsrörelsens lokala utveckling.....	44
3.1.3 Norrtälje Sportcentrum – omdebatterad multianläggning, organisationsmodell anläggningsråd	46
3.1.4 Vilka problem och framtida möjligheter identifierar idrottsintressenterna?	50
3.1.5 Norrtälje Sportcentrum ur politiker-, tjänstemanna- och förvaltarperspektiv.....	53
3.1.6 Norrtälje Sportcentrum ur förenings- och brukarperspektiv.....	55
3.1.7 Sammanfattning och slutsatser Norrtälje kommun	59
3.2 Umeå kommun: En omlagd anläggningspolitik med inriktning "låt alla blommor få blomma"	63
3.2.1 Kommunala intentioner och fördelningspolitik	63
3.2.2 Föreningslivets och allmänhetens rättigheter kontra fritidsförvaltningen ansvar.....	69
3.2.3 Anläggningsfrågans utveckling och olika modeller för ägande och drift.....	71
3.2.4 SkyCom Arena – avkommunalisering som medel för att finansiera fler anläggningar	74
3.2.5 Sammanfattning och slutsatser Umeå kommun	78
4. Konklusion	82
4.1 Engagerade idrottsintressenter och hårt ideellt arbetande föreningsmänniskor	82
4.2 Ekonomisering och kunskapsbrist – styrmekanismer och strukturella hinder.....	84
4.3 Konsekvenser av ändrade ägar- och driftförhållanden med särskilt fokus på faktorerna tillgänglighet och reell beslutsamt.....	87
Källor och litteratur	91

Idrottens anläggningar – ägande, driftsförhållanden och dess effekter

Sammanfattning

Frågan om tillgänglighet är central inom fördelningspolitiken: Vem får del av samhällets resurser, och vem får det inte? Idrottens anläggningar har länge stått i centrum för diskussionerna om tillgänglighet inom idrottssfären. Under den senaste tiden har ”anläggningsfrågan” också fått en mer framskjutna position i och med regeringens idrotts-satsningar Handslaget och Idrottslyftet.

Syftet med denna rapport är primärt att belysa konsekvenser av ändrade ägar- och driftsförhållanden, med särskilt fokus på faktorerna tillgänglighet och reell beslutsmakt: Hur uppfattar olika idrottsintressenter närheten till idrottsanläggningarna och möjligheterna att erhålla bra ytor och tider i dem till rimliga priser, och vem eller vilka styr över placering, avgifter samt yt- och tidstilldelning?

För att kasta ljus över dessa frågor har vi studerat ändrade ägar- och driftsförhållanden i två svenska kommuner, storstaden Umeå och den medelstora landsbygdskommunen Norrtälje. Vi har intervjuat centrala aktörer och studerat kommunernas lokaltidningar samt nyckelprotokoll såsom kontrakt, måldokument och hemsidor. Med målsättningen att generalisera våra resultat ytterligare har vi jämfört dem med allmän statistik, forskning på området och artiklar i Riksidrottsförbundets och fritidstjänstemännens officiella organ.

Tidsmässigt har studien fokuserat på 2000-talet, men i vissa fall har vi gått tillbaka till början av 1980-talet för att kunna kartlägga trender och identifiera viktiga processer. I Umeå studeras SkyCom Arena¹ och i Norrtälje multianläggningen Norrtälje Sportcentrum. Dessa anlägg-

¹ Ishallen SkyCom Arena hette ursprungligen Umeå ishall och därefter Umeå Arena men bytte i och med kommunens försäljning namn till SkyCom Arena. I samband med denna rapport färdigställande byttes namnet tillbaka till Umeå Arena på grund av att varumärket SkyCom inte längre fanns kvar på marknaden. I denna rapport används däremot det namn som gällde när studien genomfördes, SkyCom Arena, genomgående

ningar har fått förändrade driftsförhållanden och utnyttjas av såväl idrottsrörelse och skola som den icke-organiserade allmänheten.

I kapitel två sammanställs vetenskapen om och de offentliga diskussionerna kring idrottens anläggningar fram till och med idag. Vi konstaterar för det första att den lokala idrottspolitiken varit mer pragmatisk än idrottspolitiken på riksnivå, och att den till stora delar varit anläggningsinriktad. Idén om en *tillväxtfrämjande fritidssysselsättning* har stått i centrum under hela efterkrigstiden. Marknadsföringsaspekten har förstärkts över tid parallellt med att kommunerna marknadsanpassats, vilket har gynnat den föreningsledda idrotten i allmänhet och storklubbar med framgångsrika lag och många medlemmar och aktivitetstillfällen i synnerhet. Samtidigt har trycket på idrottsföreningarna ökat markant. Konkurrensen om medlemmar, ideella ledare och idrottsytor har drivit upp föreningarnas kostnader, och man har tvingats anskaffa mer resurser i allt snabbare takt från såväl stat och kommun som näringsliv och brukare, i vart fall de föreningar som haft expansionsintresse. Med bidrag, sponsorpengar och avgifter har också ställts olika typer av krav, vilka möjligen bäst kan definieras som ”Idrott åt alla”, ”Idrott som kommunal PR”, ”Idrott för min son eller dotter” alternativt ”för eliten/storpubliken” respektive ”Idrott för mig som betalar”.

För det andra konstaterar vi att det successivt har uppstått ett allt större glapp mellan efterfrågan på idrott/idrottsanläggningar och det faktiska utbudet. Detta i och med att idrottsvanorna hos stora samhällsgrupper förändrats samtidigt som statsmakterna, kommunerna och Riksidrottsförbundet uttalat allt tydligare målsättningar om att fler men framför allt tidigare eftersatta grupper ska få sina behov bättre tillfredställda. Forskare, politiker, tjänstemän och förbunds- och föreningsföreträdare har kritiserat detta glapp. Många har också haft viljan att minska det, vilket av en rad anledningar dock visat sig vara svårt. Det är kostsamt att ställa om en redan befintlig anläggningsstruktur. Dessutom har det visat sig vara svårt att

öka tillgängligheten när allt fler anläggningar övergår i alternativa ägande- och driftsformer och det kommunala inflytandet minskar.

Sveriges kommuner har haft olika idrottspolitiska policys, så det är knappast överraskande att det finns stora geografiska och lokalkulturella skillnader avseende såväl fritidsutbud och anläggningsinvesteringar som ägande- och driftsformer. I Norrtälje och Umeå, som studeras i kapitel tre, är antalet anläggningar och idrottsytor stort per kommuninvånare i förhållande till övriga jämförbara kommuner. Ändå är efterfrågan liksom på många andra håll, och framför allt under inomhussäsongen, betydligt större än utbudet. Prioriteringar är nödvändiga.

I Norrtälje har man sedan länge en hög grad av föreningsmedverkan avseende ägande men framför allt drift av idrottsanläggningar. Kommunen har dragits med stora ekonomiska problem och därför valt som policy att inte bygga själv. Istället har man frikostigt upplåtit mark och via olika stödformer uppmuntrat föreningar att själva administrera uppförande, ägande och drift. I stort sett är det bara ett par mindre sporthallar och idrottsytor intill kommunens skolor samt multianläggningen Norrtälje Sportcentrum som ägs och/eller drivs av kommunen.

Utöver de ekonomiska begränsningarna, lyder vår tolkning, är det traditionen, den idrottspolitiska kontinuiteten och viljan att marknadsföra kommunen som styrt över yt- och tidstilldelningen och över utbyggnaden av nya anläggningar och underhållet av gamla. Investeringar har i huvudsak genomförts inom ramen för den befintliga anläggningsstrukturen och den hårt ansträngda kultur- och fritidsbudgeten, och ofta i samband med att någon av de etablerade lokala storklubbarna arrangerat större evenemang eller mästerskap.

Norrtälje kommun har i sin övergripande handlingsplan klargjort att det i första hand är barn och ungdomar och tidigare eftersatta samhällsgrupper man velat premiera med fri-

tidspolitiken, men man har, så vitt vi erfar, inte nått särskilt långt i att realisera dessa målsättningar. Detta antagande bygger vi bland annat på följande: att verksamhetsbidraget förändrats till att inte längre omfatta barn under sju år, att kvinnor i betydligt mindre utsträckning än män attraheras av kommunens största anläggning, Norrtälje Sportcentrum, att resurser omfördelats inom kultur- och fritidsbudgetens ramar för att täcka ökade underhålls- och energikostnader och så kallade utvecklingsåtgärder, samt att ett detaljerat idrottspolitiskt program, där prioriteringar tydliggörs som kan skapa förutsägbarhet och långsiktighet avseende kommunens stöd, och ett kontrollinstrument, som kan ge möjlighet att följa upp målsättningarna och prioriteringarna, saknas. Stiftelsen Norrtälje Sportcentrum är ett exempel på en kommunägd och föreningsdriven anläggning som alltsedan utbyggnaden under 1980-talet tilldelats stora allmänna resurser. Detta har ifrågasatts av bland annat föreningsföreträdare från den omkringliggande landsbygden, som menar att det går ut över deras möjlighet till ökat stöd. Flera föreningar i Norrtälje stad har även framfört kritik mot att Sportcentrum inte upplåtits i tillräckligt stor utsträckning till utomstående, och intern kritik från stiftelseföreningarna har riktats mot sportcentrumledningen därför att man ansett hyrorna för höga, att man fått dåligt gehör för sina förslag i styrelsen och att inget överskott från de kommersiella arrangemangen har kommit dem tillgodo. Kommunens anläggningschef har till viss del instämt i kritiken, medan anläggningschefen på Sportcentrum hela tiden hänvisat till sitt mandat att i första hand skapa god ekonomi i anläggningen. Tillgänglighet hamnar därmed på kollisionkurs med tryggad ekonomi, och demokratifrågan ställs på sin spets. En nytillsatt politisk utredning ska nu avgöra framtiden för anläggningen – och många är de kommuninvånare, men också externa föreningar och evenemangsproducenter, som berörs.

Även Umeå kommun har ett ambitiöst visionsprogram när det gäller Fritidsnämndens vilja att investera stort i nya idrottsanläggningar,

med såväl epitetet evenemangsstad som begreppet mångfald och idén om invånarnas inflytande över sin egen närmiljö som ledord. I fördelningspolitiskt hänseende markeras också tydligt att barns och ungas hälsa, även i icke-organiserad form, och så kallade motionsbetonade verksamheter ska prioriteras när resurserna är begränsade.

Vårt generella intryck blir emellertid (även i Umeåfallet), dels att målsättningarna är allt för odetaljerade, att det saknas riktlinjer för hur de tillsynes motstridiga visionerna ska genomföras och i vilken ordning och inbördes relation, dels att den politiska viljan finns där uttryckt men att det saknas instrument för både uppföljning och kontroll av det föreningsliv och de övriga privata entreprenörer som är satta att implementera denna vilja. Därmed blir måluppfyllnaden knappast optimal, eftersom föreningar och företag har egna intressen och värderingar, som i flera fall skiljer sig från kommunens, och fler krav än bara kommunens att ta hänsyn till. Strategin ”att låta alla blommor få blomma”, som fritidschefen menar styr över kommunens agerande kring ägande och drift, låter möjligen tilltalande, men om detta även innebär att man väljer bort uppföljningsstudierna och låter alla ägarbyten eller förändrade driftsförhållanden bli vad de blir, riskerar det leda till att tillgänglighetsverktyget vrids ur händerna på allmänhetens företrädare.

Bristen på effektiva verktyg för att fånga upp efterfrågan medför också att de organiserade föreningsintressena har betydligt lättare att nå fram och få genomslag i anläggnings- och fördelningspolitiken än allmänheten. Generellt kan sägas, att ju större och mer välorganiserad sammanslutning och ju mer etablerat varumärke, desto lättare verkar det vara att få gehör för sina krav. Umeå har visserligen kommit betydligt längre än till exempel Norrtälje avseende försöken att ta reda på kommuninvånarnas preferenser och när, var och hur idrottsanläggningarna utnyttjas, men fortfarande är mätmetoderna, i våra ögon, allt för outvecklade. Är man ute efter att mäta tillgänglighet, att uppskatta uppnåendegraden av

statens och Riksidrottsförbundets motto om en ”idrott åt alla”, är det dessutom fel frågor som ställs.

Umeå ishall utgör ytterligare ett exempel på en idrottsanläggning där tillgänglighetsfrågorna hos dem som driver – och i det här fallet också äger – anläggningen kommer långt ned på dagordningen. Istället är det de ekonomiska förhållandena som sätts i fokus. Intressant nog menar samtliga parter, i detta ekonomiska avseende, att ägarbytet varit lyckat men att det ändå hade varit bra om kommunen hade behållit ishallen, då den är bättre rustad att klara av den ekonomiska osäkerhet som ägandet innebär. Som det nu är har driftsbidraget fortsatt att vara stort, och de medel som kommunen i och med försäljningen hade tänkt frigöra för nyinvesteringar blev betydligt mindre än väntat, på grund av den låga köpeskillingen och de extra resurser som man tvingats skjuta till för att hålla konkurshotet borta. Alla tycks känna sig som förlorare på affären. Arenabolaget och förvaltaren IF Björklöven menar att intäkterna blir för låga när man inte tillåts sätta hyresnivåerna efter eget godtycke, medan kommunen anser att totalsumman av försäljningen blivit alltför låg.

I kapitel fyra besvarar vi de inledande frågeställningarna:

1) Hur har ägande- och driftsförhållandena förändrats?

Vi menar att ägande och drift av idrottsanläggningar till stor del styrs av kommunernas ekonomiska verklighet. Ansvaret har över tid flyttats i ett cykliskt förlopp mellan de tre parterna kommun, föreningsliv och övriga privata aktörer. Förloppet förefaller hänga samman med den ekonomiska konjunkturen. I goda tider kan kommunerna tänka sig att både äga och att driva idrottsanläggningar, ofta med det uttalade syftet att idrottsföreningarna istället bör ägna sig åt sin kärnverksamhet, att leda och organisera idrott. När det krävs budgetåstramningar hänvisar man istället till att det är föreningslivets ansvar att äga och driva de

anläggningar de behöver för sin verksamhet, och att det är bättre att företag äger och driver anläggningar än att de inte finns till alls. Idag ökar både föreningsägandet och föreningsdriften, av ekonomiska men också av demokrati-främjande skäl; ökat ideellt engagemang sägs gynna demokratiutvecklingen.

Några andra förändringar än dessa är svåra att se med vårt begränsade urval av fall, men i vår analys av mediedebatten kan vi också se en trend av så kallade superinvesteringar, där näringslivsaktörer bygger evenemangsarenor i samarbete med lokala storklubbar och de kommuner där de hör hemma i utbyte mot exploateringsmöjligheter för bostäder och affärsytor. Här har kommunerna och föreningarna ofta möjlighet att påverka tillgång och tillgänglighet i själva kontraktutförandet.

2) Hur har tillgängliga medel för anläggningsinvesteringar, drift och underhåll påverkats?

Resurserna för investeringar i samt för drift och underhåll av idrottsanläggningar har ökat kontinuerligt över hela landet under den studerade tidsperioden, med undantag för krisåren i början av 1990-talet. Siffrorna bygger dessutom på uppgifter från landets kommuner, så de ovan nämnda superinvesteringarna är inte inkluderade (avseende föreningarnas och företagens insatser). Övriga idrottsresurser tycks också ha ökat eller åtminstone varit stabila.

Däremot har satsningarna inte varit jämnt fördelade mellan olika kommuner och olika kommundelar samt olika typer av idrottsanläggningar/ytor. Storkommunerna respektive tätorterna har haft störst investeringar. Vidare är det de stora utomhusarenorna för fotboll och de stora inomhushallarna, i synnerhet de som kräver specialmaskiner för is, vattenrening eller dylikt såsom is- och simhallar, som kostat mest att både uppföra, driva och underhålla.

3) Hur har prioriteringen av olika idrottsintressen påverkats?

Prioriteringen av olika idrottsintressen styrs främst av faktorerna popularitet och ekonomi,

det vill säga att de idrottsgrenar premieras som är starkast lokalt förankrade, ger mest uppmärksamhet åt kommunen och ger bäst avkastning per investerad krona sett till antalet utövare. Dessa principer har gynnat väletablerade idrottsgrenar, representerade av stora och anrika föreningar, framför allt gäller det lagbollsporter. Kan dessa föreningar dessutom stoltsera med framgångsrika representationslag, belönas de ytterligare med mediauppmärksamhet och privata aktörers investeringar i de idrottsanläggningar de har behov av.

Nyare idrotter med färre utövare och mindre medialt genomslag missgynnas av samma princip. Än hårdare drabbas den icke-organiserade allmänheten, förutsatt att den inte betalar dyra hallhyror för kontrakterade tider. Längst bak i kön hamnar sämre bemedlade grupper som inte är engagerade i föreningslivet – just de grupper som regeringen, Riksidrottsförbundet och kommunerna gemensamt säger sig vilja prioritera med sitt idrottsstöd.

4) Hur har maktförhållandena förskjutits avseende kontrollen över anläggningarna?

Det är svårt att tala om någon förskjutning av den reella beslutsmakten över idrottsanläggningarna, då maktförhållandena inte var homogena i utgångsläget. Nu som tidigare har kommuner, idrottsföreningar och andra privata aktörer i olika grad kontroll över idrottsanläggningarna. I våra fallstudier kan vi se många tydliga exempel på denna spretighet. Kommunala tjänstemän känner sig bakbundna av sina förtroendevalda, de större föreningarna är nöjda med sitt inflytande medan de mindre är mer missnöjda, och de övriga privata aktörer vi intervjuat är visserligen nöjda med de möjligheter de givits i och med förvärvandet av en anläggning, men uttrycker ändå bekymmer över det faktum att de inte har helt fria händer. När det gäller inflytande kan dock generellt sägas, att de formella överenskommelser/kontrakt som skrivs i förlängningen blir helt avgörande för vem som bestämmer när saker och ting, till exempel i samband med ekonomiska bakslag, väl ställs på sin spets.

Det finns således många saker att förbättra, och vi hyser stor tilltro till möjligheterna för påverkan. På sina håll kan vi se en gryende medvetenhet bland lokala politiker, tjänstemän, föreningsföreträdare och allmänhet om de problem som finns. Det finns många eldsjälar som brinner för idrotten och är beredda att jobba hårt för den. En rad initiativ är redan tagna, inte bara av statsmakterna och Riksidrottsförbundet utan även i kommunerna av olika intressenter, som visar på ett nytänkande kring fritidsverksamhet och särskilt med avseende på tillgång och tillgänglighet.

Problemet är således inte avsaknaden av goda intentioner, utan att det tycks hända något på vägen mellan ambition och utförande, att det finns strukturella hinder som motverkar de goda intentionerna. Våra resultat visar att vissa idrottsgrenar och föreningar vinner mer på den idrotts- och anläggningspolitik som kommunerna bedriver än andra, och att fördelningen av samhällets fritidsresurser, trots tydligt uttalade målsättningar, inte når vissa samhällsgrupper där idrottsutövandet alltså är relativt lågt.

Den förklaring vi presenterar handlar om *ekonomisering* och *kunskapsbrist*. Det ekonomiska tänkande som numera genomsyrar idrottssfären, och den avsaknad av samlade erfarenheter och viktiga kunskaper som finns bland beslutsfattare, bidrar till att många förändringsförslag aldrig lämnar sin papperskonstruktion eller klingar av under implementeringsprocessen.

Kommunledningarna hyllar därtill idrotten som ”sammansnyttig”, men bjuder sedan inte in dess företrädare när man diskuterar framtidsfrågor. Fritidsnämnder säger att man vill skapa ”idrott åt alla”, och därmed premiera tidigare eftersatta och ofta sämre bemedlade grupper, men uttrycker i samma andetag önskemål om att ”få en hög utväxling på sina satsade resurser”. Att investera resurser i de anläggningar som kommer flest inom idrottsrörelsen tillgodo är emellertid inte detsamma som att skapa tillgång och tillgänglighet för de ännu icke

frälsta. Fritidscheferna ger vidare på politikernas uppmaningar anläggningsansvariga i uppdrag att ”skapa ekonomi” i kommunens största allmännyttiga anläggningar, och ställer sig sedan frågande till varför dessa inte tar större hänsyn till tillgänglighetsaspekterna. Ytterligare ett exempel på vad man skulle kunna uttrycka i termer av systemfel är när kommunerna uttalar tydliga målsättningar i sina handlingsprogram men sedan inte skaffar sig effektiva verktyg för att kunna följa upp dessa.

Även för föreningsdriften, som är på snabb frammarsch i Sverige vilket vi till största delen ser som något positivt, hissas varningsflagg. Våra resultat indikerar att kommunernas kostnader i samband med övergång till föreningsdrift inte minskar i den utsträckning som man hyste förhoppningar om, och att föreningarna ofta inte får tillgång till så många fler och bättre tider som de inledningsvis trott. Föreningsdrift påstås också ge stora demokratiska mervärden, men samtidigt blir det tungt att driva anläggningar när kostnaderna för föreningen i övrigt ökar och de ideella krafterna minskar. Detta slår extra hårt mot landsbygden, som har högst andel föreningsägande och föreningsdrift.

Förändringar i ägande och drift av idrottsanläggningar är bara en av alla delfrågor i tillgänglighetsdiskussionen. Minst lika avgörande är den lokala, och i praktiken ofta pragmatiska, idrottspolitiken. Våra resultat ger vid handen att idrottspolitiken, och den därav beroende anläggningsstrukturen, inte bara har stor inverkan på det lokala föreningslivets utseende och på de icke-organiserade idrottsutövarna, utan berör alla de som förväntas kunna utnyttja anläggningen: externa lag på träningsläger, allehanda publika evenemangsproducenter, företag på mässor etc. Även icke idrottsintresserade kommuninvånare berörs eftersom det alltid finns en alternativkostnad, det vill säga att de pengar som används skulle kunna ha använts på ett annat sätt, till andra saker, som dessa människor kanske hade haft ett större intresse av.

Vårt begränsade urval gör givetvis bredare generaliseringar svåra, slutsatserna är tentativa. Fortfarande krävs mer kunskap om olika organisatoriska och ekonomiska lösningar för att effekterna av olika former av ägande och drift klart ska kunna utvärderas, och dessutom djupstudier av betydligt fler och olika typer av kommuner och av andra typer av idrottsanläggningar. Men vi både hoppas och tror att våra resultat ändå pekar ut ett antal viktiga och intressanta aspekter i anläggningsfrågan, som förhoppningsvis kan sporra till fler efterforskningar och en ännu mer kunskapsbaserad debatt om idrottsanläggningars ägande- och driftsförhållanden.

1. Introduktion

”Vi ser emellertid med oro hur samhället nu på olika nivåer trappar ner sitt ansvarstagande och sin kompetens i anläggningsfrågor, detta kan på längre sikt få allvarliga konsekvenser för idrottens utvecklingsmöjligheter, för ledstjärnan om att idrottsverksamheten ska vara tillgänglig för alla.”²

Tillgänglighet är ett centralt spörsmål i dagens politiska, mediala och mer vardagliga diskussioner. Genom att fördela samhällets gemensamma resurser på ett eller annat sätt beslutar vi också om hur och i vilken utsträckning olika grupper ges tillgång till samhällsliga funktioner, samt hur och i vilken utsträckning andra grupper inte får samma tillgång. Denna fördelningspolitiska diskussion har länge varit aktuell när det gäller många av våra centrala institutioner såsom exempelvis skolan, sjukvården och socialförsäkringssystemet, men den är givetvis också giltig för andra mindre diskuterade samhällsfunktioner såsom det skattefinansierade fritids- och kulturutbudet. I föreliggande rapport tar vi upp fritidsutbudet. Tillgång till ett brett fritidsutbud är både en demokratifråga och en fråga om folkhälsa – som berör alla.

De anläggningar och de ytor som anlagts för att utöva fritidsaktiviteter har länge stått i centrum för diskussionerna om tillgänglighet. Flera genomlysningar har gjorts i ”anläggningsfrågan”, främst initierade av föreningsidrotten i form av utredningar på uppdrag av Riksidrottsförbundet (RF), men några även av externa granskare, varav ett fåtal har resulterat i fristående forskningsrapporter. Ansatserna i utredningarna och rapporterna har varierat något över tid men betoningen på fördelningen av resurser och ansvar är genomgående.

Markeras bör då samtidigt att fritiden liksom kulturen inte utgör någon lagstadgad del av den offentliga sektorn. Anläggningar för idrott och motion är idag ett generellt krav för att

inte säga en förväntad rättighet hos många kommuninvånare, men rent juridiskt har kommunerna små skyldigheter att möta dessa krav. Detta till skillnad från vad som gäller för exempelvis vård, skola och omsorg.

1.1 Idrottsanläggningarnas betydelse för idrottsrörelsen

I en tänkvärd artikel har pedagogen Karin Redelius försökt sammanställa de faktorer som hon menar styr föreningsidrottens utveckling. Hennes poäng är att faktorerna är oerhört många, i det närmaste oöverblickbara.³ Vi vill bestämt hävda att vissa faktorer ändå går att skilja ut som viktigare, i betydelsen mer direkt avgörande, än andra. Hit hör idrottens anläggningar, här definierade som preparerade och oftast avgränsade platser/ytor för idrottsutövning. Vi vet visserligen att många av dagens fritidsaktiviteter bedrivs utanför de traditionella idrottsanläggningarna och att många fritidsaktiviteter kan verka obundna av tid och rum på grund av den svenska allemansrätten och nyare och mer fria uttrycksformer. Men forskningen visar samtidigt hur fler och fler fritidsaktiviteter flyttar inomhus, trots sin uppenbara utomhusnatur, och hur det uttryckta behovet av anläggningar har en kraftig övervikt av inomhusönskemål.⁴

Kulturgeografen Olof Moen har undersökt idrottens rumsliga utveckling i svenskt stadsbyggande under 1900-talet. Han menar att tradition och popularitet är helt avgörande faktorer för idrottsgrenars (och förenings, *vår anm.*) ”kulturella förankring” i ett samhälle. Vidare hävdar han att idrottsanläggningen är det empiriska belägget för att så är fallet.⁵

Detta påstående tror vi inte äger någon generell giltighet. Vi kan tänka oss företagsfinansierade idrottsanläggningar som uppkommer hastigt och skapar ett överskott av en viss typ av anläggning, beroende på ägarnas spekulationer kring en kommande kulturell förankring

2 ”Riksidrottsförbundet uttalar sig kring anläggningsfrågor”, www.skl.se (tillgänglig 2005-06-06).

3 Redelius (1998). Jfr. Elofsson (1989).

4 Moen (1991).

5 Moen (1990), s.467.

och förväntade framtida inkomster. Vi kan även föreställa oss föreningar som fortsätter att underhålla sina anläggningar i nostalgisk anda trots att utövarna för länge sedan slutat utnyttja dem.

Men oavsett hur idrottsanläggningen har uppkommit håller vi med Moen om att tidpunkten för tillkomsten och placeringen av anläggningen är oerhört betydelsefull. Fotboll, friidrott, skidor och gymnastik var tidigt starka idrottsgrenar i riket räknat i antal medlemmar och föreningar. Ishockeyn är ett exempel på en gren som växte snabbt under 1950- och 60-talen, medan tennisen framför allt expanderade under 1960- och 70-talen och innebandyn, golfen och ridsporten under 1980- och 90-talen. Samtidigt visar statistiken på en omfattande utbyggnad av idrottsplatser fram till och med andra världskriget, uppförande av utomhustennisbanor och utomhusrinkar under 1950- och 60-talen, sport- och simhallar under 1960-, 70- och 80-talen, samt ishallar, tennis-hallar, ridhus och golfbanor under 1980- och 90-talen.⁶ Frågan är vad som uppstod först, det snabbt växande grenintresset eller anläggningen? Helt säkert är i alla fall att fenomenen förstärker varandra och bidrar till fler föreningar och fler medlemmar.⁷

Vad som inte syns i riksgenomsnittet är de viktiga lokala variationerna och maktförhållandena. Moens resultat indikerar till exempel att fotbollens dominans, uttryckt i antalet anläggningar per invånare relativt riksgenomsnittet, i Borås under åttiotalet var oväntat stor. I Uppsala, däremot, stod fotbollen länge i skuggan av bandyn trots att 40 procent av alla idrottsanläggningar i universitetsstaden år 1983 var fotbollsplaner. I båda städerna var friidrotten länge stark, men inte huvudsakligen på grund av en kulturell förankring utan därför att de få syntet-/allvådersbanor som fanns i länet var placerade där. Vi får alltså ett intressant hypotetiskt samband mellan teknologisk utveckling och idrottslig verksamhet.⁸

6 Sjöblom (2006). kap.2, 5, 8.

7 Jfr. Persson (1997), s.115-118; Wijk (1990); (2007).

8 Moen (1990), s.470.

Även Moens studier av de isbundna grenarna är avslöjande. När den första ändamålsenliga hockeyrinken anlades i Borås väcktes ett slumrande intresse till liv. Ishockeyintresset expanderade och nya rinkar anlades. Samtidigt avtog anslagen till bandybanorna och intresset för att spela och titta på bandy minskade. I Uppsala var utvecklingen en helt annan. Där lyckades ishockeyn, trots stora kommunala anslag, aldrig konkurrera ut bandyn, vilket tyder på att kommunens investeringar visserligen utgjorde ett viktigt incitament men att detta inte var tillräckligt för att upplösa en befäst kulturell förankring.⁹ Det finns emellertid även en annan tänkbar förklaring till bandyns fortsatta dominans, nämligen att de nya ishallarna placerades i utkanten av staden och därmed var mindre tillgängliga än bandybanorna. Här blir det intressanta hypotetiska sambandet istället tillgänglighet – idrottslig verksamhet.

Anläggningsfrågan har varit en hjärtefråga för idrottsrörelsen under hela dess framväxt. Under senare tid har frågan fått en än mer framskjuten position i och med Handslagets och Idrottslyftets fokus på tillgänglighetsdimensionen.¹⁰ För båda de av regeringen initierade satsningarna är utgångspunkterna att det finns stora grupper barn och ungdomar som idrottsrörelsen inte lyckas engagera samt att en av de stora stöttestenarna är bristerna i den fysiska tillgängligheten, det vill säga en brist på anläggningar och ytor för fysisk aktivitet. Särskilt i storstadsområdena rapporteras anläggningsrelaterade hinder för nyrekrytering av barn och ungdomar till organiserad idrottsverksamhet.

Regeringens satsningar är förvisso ekonomiskt små i jämförelse med de kostnader som

9 Ibid, s.451, 467-476.

10 År 2003 beslutade Sveriges riksdag att under fyra år ge idrottsrörelsen ett riktat stöd om 1 miljard kronor för satsningar på barn- och ungdomsverksamhet. I överenskommelsen som kom att kallas "Handslaget" uppdrogs idrottsrörelsen att öppna dörrarna till idrotten för fler, framförallt inaktiva, hålla tillbaka utgifterna kopplade till idrottsutövande, satsa mer på flickors idrottande, delta i kampen mot droger och intensifiera samverkan med skolan (se Fahlén, 2007 för utförligare beskrivning). Den socialdemokratiska regeringens satsning kom efter regeringsskiftet 2006 att matchas av en liknande med borgerlig avsändare, där beloppet dubblades till 2 miljarder kronor.

idrottsanläggningar normalt medför, som till exempel UEFA:s och Svenska Fotbollförbundets investeringar i nya anläggningar eller kommunernas dito, men tillsammans har de ändå bidragit till att intensifiera diskussionen om föreningsidrottens behov av idrottsanläggningar, och om hur bristen på desamma sätter vissa grupper på undantag.¹¹

Genom att klarlägga sambanden mellan anläggningsstrukturen – dess utformning, ägande och driftsförhållanden – och tillkomsten och utvecklingen av idrottsgrenar samt etableringen och tillväxten (eller tillbakagången) av föreningar och utövare, kan vi förstå den idrottsutveckling som skett. Möjligen kan vi också i någon mån förutse eller i alla fall lyfta fram en del förväntade aspekter av den utveckling som komma skall. Föreliggande studie fokuserar på en del i orsaks- och verksanskedjan över tid: effekter av idrottsanläggningars ägar- och driftsförhållanden.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna rapport är primärt att belysa konsekvenser av idrottsanläggningars ändrade ägar- och driftsförhållanden, med särskilt fokus på faktorerna tillgänglighet och reell beslutsmakt. Med begreppet *tillgänglighet* ämnar vi ringa in idrottsintressenternas uppfattning om närheten till idrottsanläggningen, möjligheten att erhålla användbara ytor och tider för tävling och träning, och om man anser att kostnaderna för detta är rimliga. Med begreppet *reell beslutsmakt* vill vi komma åt vem eller vilka som kontrollerar själva anläggningen; vem som styr över sådant som avgifter, yt- och tidstilldelning.

¹¹ Diskussionen om nya behov och de traditionella idrottsanläggningarnas begränsningar är naturligtvis ingen unik svensk företeelse utan har förts på europeisk nivå under flera decennier, där aspekter som omlokalisering, närhet till grönområden, samlokalisering med annan kultur etc varit på tapeten. De nya internationella strömningar som på senare tid aktualiserats handlar om att det lokala fritidsutbudet i större utsträckning än tidigare bör karaktäriseras av decentralisering, icke-standardisering, flexibilitet, tillgänglighet, egenorganisering och lokal förankring. Se vidare Schytte (2004).

Frågeställningarna som styr framställningen är följande:

- 1) Hur har ägande- och driftsförhållandena förändrats?
- 2) Hur har tillgängliga medel för anläggningsinvesteringar, drift och underhåll påverkats?
- 3) Hur har prioriteringen av olika idrottsintressen påverkats?
- 4) Hur har maktförhållandena förskjutits avseende kontrollen över anläggningarna?

1.3 Metod och avgränsningar

Intervjuer har genomförts med ett antal utvalda aktörer på kommunal nivå. Dessa är ledamöter i fritidsnämnd (eller motsvarande), representerande ett politiker-/gemensamhetsperspektiv; fritids- och/eller anläggningsansvariga, representerande ett tjänstemanna-/förvaltarperspektiv; och styrelseledamöter i några av de föreningar som utnyttjar anläggning, representerande ett förenings-/brukarperspektiv. Vi har också gått igenom den största lokaltidningen i kommunen med en förhoppning om att lyckas spåra ”allmänhetens röst” samt studerat ”nyckeltexter”, som sammanträdesprotokoll, kontrakt samt budget- och policydokument.

För att skapa möjlighet till jämförelser mellan Sveriges 290 kommuner och samtidigt ringa in de större intressegruppernas åsikter har också intervjuer genomförts med sakkunniga på Riksidrottsförbundet, (RF) och Sveriges kommuner och landsting, (SKL). Anläggningsstatistik framtagen av SKL har använts och RF:s officiella organ *Svensk idrott* och fritidstjänstemännens facktidskrift *Fritid & Park i Sverige* har analyserats. Materialet har kompletterats med dagspressartiklar hämtade ur Mediarkivet.

Tidsmässigt har vi koncentrerat oss på samtiden, 2000-talet, men vi har också insett att det krävs historiska tillbakablickar för att förstå bakgrunden till olika beslut, och hur argumenten har växt fram. Eftersom tidigare forskning indikerar att det var under 1980-talet som det då till stora delar kommunägda anläggningsut-

budet började övergå i alternativa ägande- och driftsformer, har vi satt år 1980 som en bortre gräns för våra egna eftersökningar. Det var även under 1980-talet som anläggningsstrukturen ställdes inför nya krav. Nya brukargrupper med andra prioriteringar kring utformning och tillgänglighet fick genomslag i debatten om hur idrottsanläggningar skulle utformas eller omformas, parallellt med att redan befintliga grupper krav försköts.

Det geografiska urvalet för studien har vi begränsat till Norrland och Svealand, närmare bestämt till Umeå kommun respektive Norrtälje kommun. Umeå utgör exempel på en storstadskommun medan landsbygdskommunen Norrtälje, cirka 10 mil norr om Stockholm, är en medelstor kommun sett till antal invånare. Andra variabler såsom industrialiseringsgrad eller politisk majoritet hade naturligtvis kunnat vara vägledande för kommunurvalet, men här prioriterade vi i stället vår egen förkunskap om valda kommuner där tidigare upparbetade kontakter underlättat våra datainsamlingar. Vi valde alltså kommuner där vi redan hade viss kunskap om anläggningsstruktur och föreningsliv.

I Umeå studerades Umeå ishall och i Norrtälje multianläggningen Norrtälje Sportcentrum. Båda anläggningarna har genomgått förändringar avseende ägande och/eller drift. Anläggningsurvalet är också gjort med syfte att i möjligaste mån täcka in en mångfald olika idrottsgrenar och för att om möjligt fånga upp ett genusperspektiv.

Det bör slutligen understrykas att det är den organiserade RF-idrottens utveckling vi i första hand är ute efter att avläsa effekter av, varför övrig organiserad idrott, till exempel Friskis & Svettis och den snabbt expanderande gymkulturen samt den icke-organiserade så kallade spontanidrotten och den obligatoriska skolidrotten kommenteras mer sporadiskt. Att det är RF-idrotten som står i fokus innebär också att det framför allt är barn- och ungdomsidrotten som studeras. Vidare att det är tävlingsidrotten, på elit och/eller breddnivå, som undersöks.

2. Bakgrund: Vetenskapen om och diskussionerna kring idrottens anläggningar

Forskningen om idrottens anläggningar ur ett ägande- och driftsperspektiv är starkt begränsad, i synnerhet när det gäller den senaste tidens utveckling i Sverige. Olof Moens historiska avhandling har redan nämnts och ska kommenteras ytterligare. Han har också följt upp sitt anläggningsintresse med ett flertal rapporter. I övrigt är det främst studier som behandlar kommunal idrottspolitik, ett par skrifter och artiklar som huvudsakligen koncentrerar sig på andra, angränsande ämnen samt några rapporter utgivna av RF och SKL som ter sig relevanta.

En stor del av detta kapitel är en sammanställning av den debatt om idrotten och dess anläggningar som ägt rum under 1980-, 90- och 2000-talen. Denna sammanställning är viktig för att låta också andra röster komma till tals. Politiker och tjänstemän med stor lokal kännedom och journalister med en granskande uppgift bidrar med sina inlagor till nyanser som den begränsade forskningen inte kunnat förmedla. I debatten lyfts verkliga exempel fram, sätts saker och ting på sin spets och slipas argumenten för och emot olika ägande- och driftsformer och dess effekter.

Men i debatten, vilket utgör andra sidan av myntet, vrids saker och ting också ofta till för att fånga intresset och verka övertygande. I debatten behöver heller ingen stå till svars för sina uttalanden, vilket skiljer denna form av kunskapande från forskningens. Vidare tenderar oftare de kritiska rösterna att dominera i debatten, då det är de som vill ha förändringar till stånd, medan de som är positiva till sakernas tillstånd mer sällan är drivande. Ganska ofta, i idrottens fall, väljer de senare av någon anledning att inte svara alls på angreppen. Kanske är det en medveten strategi?

2.1 Forskningen om idrottens anläggningar i ett historiskt perspektiv

2.1.1 Idrottens rumsliga utveckling under 1900-talet

Olof Moens *Idrottsanläggningar och idrottens rumsliga utveckling i svenskt stadsbyggande under 1900-talet* behandlar idrottsanläggningars etablering och utveckling i Sverige i ett långt tidsperspektiv. Hans undersökningar visar att idrottsanläggningar började uppföras under 1900-talets inledande decennier i storstäderna, men att det först var på 1930- och 40-talen som utbyggnaden skedde i större omfattning och en spridning över hela landet tog fart.

”Uppbyggnadsperioden”, 1930-55, kännetecknas av dels ett påbörjat skifte från perifera lokaliseringar i utkanten av samhällen till lokaliseringar i mer tillgängliga, kommunägda grönområden, dels av en långsam tillväxt av storskaliga, centralt placerade permanenta anläggningar. Parallellt med att idrottens egna företrädare i egenskap av sakkunniga kom med i de kommunala organ som beslutade i anläggningsfrågor, konstaterar Moen, tilltog också det kommunala engagemanget och anläggningsbidragen. De offentliga satsningarna kom snart att vida överskugga näringslivets insatser för idrotten. Tidigare föreningsägda anläggningar började övergå i kommunalt huvudmannaskap. De kommunala anläggningarna byggdes ut och nya uppfördes med huvudsakligen statliga och kommunala medel – och med hjälp av stora ideella insatser från föreningslivet.¹²

Nästa steg togs under 1950- och 60-talen, då allt fler kommuner inrättade permanenta organ för handläggning av idrotts- och friluftslivsfrågor, anställde tjänstemän för att sköta anläggningsförvaltningen och omvandlade punktbidragen till årligt återkommande och sökbara anslag. Enligt Moen kännetecknas expansionsperioden, 1955-72, av en stadig kommunal expansion på anläggningsområdet.

¹² Moen (1990), s.467-488.

I synnerhet gällde detta inomhusanläggningar, där det mot periodens slut också gick mot en samlokalisering av olika anläggningstyper till så kallade sportcentra. Detta i syfte att få stordriftsfördelar. Kommunerna fortsatte att nyanlägga i snabb takt, och i storkommunerna togs det bestånd som fortfarande ägdes av föreningar över.¹³

En ytterligare intensifiering av den kommunala idrottsinvolveringen skedde under ”koncentrationsperioden”, 1975-90. Inom ramen för den rikstäckande trend som inleddes under 1970-talet slogs fritidsverksamheter samman i gemensamma förvaltningar. Idrotten, påtalar Moen, kom att behandlas som ett etablerat kommunalt åtagande jämsides med skola, sjukvård och äldreomsorg. Det innebar att resurser frigjordes för en mer långsiktig planering av anläggningsutbyggnaden.

Sammanslagningstrenden fortsatte under 1980-talet, liksom samlokaliseringstrenden. Samtidigt började större, hårt ekonomiskt ansatta kommuner sträva mot att ”avkommunalisera” anläggningsutbudet.¹⁴ Tidigare under 1970-talet hade föreningar erbjudits goda ekonomiska villkor för att ta över anläggningar, men bara om de själva ville. Nu handlade det istället om att ta över anläggningar som annars hotades av kraftiga neddragningar eller till och med nedläggning, något som sin tur kraftigt skulle försämra föreningarnas verksamhetsförutsättningar. Förhandlingar inleddes med föreningslivet om ett återtagande av ägande och anläggningsdrift, och med näringslivet om tilldelning och exploatering av mark i utbyte mot uppförande och drift av idrottsanläggningar.

Moen har i senare forskning hävdats att effekterna av allt detta blivit att tillgängligheten för

¹³ Ibid, s.483-484.

¹⁴ Överflyttning av social service från ideell sektor till lokala myndigheter, det vill säga ett förstärkt av serviceproduktionen, brukar benämnas kommunalisering. I fallet med den organiserade idrotten har det dock handlat om ett offentligt bistående med framförallt anläggningar, inte om ett övertagande av serviceproduktionen: en slags partiell kommunalisering. Idrottsrörelsen har fortsatt att stå för organisering och ledarledd verksamhetsutövning.

enskilda individer försämrats markant. Reslängden ökade när anläggningsutbudet koncentrerades och bilägande blev en helt avgörande faktor.¹⁵ Brukar-/deltagaravgifterna steg då de offentliga bidragen till föreningslivet skars ned och föreningar och företag började driva anläggningar på kommersiell grund.¹⁶

2.1.2 Kommunal idrotts- och anläggningspolitik under efterkrigstiden

I *Den institutionaliserade tävlingsidrotten: Kommuner, idrott och politik i Sverige under 1900-talet* rör sig Paul Sjöblom mellan statlig, kommunal och föreningsnivå för att försöka finna mekanismerna bakom idrottsstödet, och analysera dess reella utslag. Framför allt diskuterar han hur den anläggningsutveckling som Moen beskrivit förhåller sig till regeringens och RF:s gemensamt formulerade målsättning om en ”idrott åt alla”.¹⁷

Enligt Sjöblom sökte ledande politiker i många städer, socialdemokratiskt såväl som borgerligt styrda, från och med 1950-talet bedriva politik med hjälp av anläggningsstrukturen. Han finner åtminstone tre kommunala utbyggnadsstrategier för idrotten och dess anläggningar, som verkat sida vid sida under efterkrigstiden: en *breddningsstrategi*, en *prestigestrategi* och en *rationaliseringsstrategi*.

Breddningsstrategin var den strategi som mest idogt omtalades och framhövdes av de kommunala makthavarna, menar Sjöblom. Den har gått ut på att sprida anläggningsutbudet till nya stads- och kommundelar och förorter för att rent fysiskt samordna idrotten med den nya familjepolitiken. Den har också använts för att uppföra fler och nya typer av anläggningar, i syfte att svara upp mot invånarnas krav på resurser till alternativa idrotter, för att tillfredställa tidigare eftersatta grupper idrottsbehov,

15 Jämför även med Ulf Blomdahl och Stig Elofsson, som har gjort beräkningar på avståndets betydelse för användningen av offentliga fritidsanläggningar och nått liknande resultat, samt med Lars-Olof Olander, som menar att bilen ”dominerar helt” som färdmedel utanför centralorterna. Se vidare Blomdahl & Elofsson (1987), kap.10; Olander (1984), s.264.

16 Moen (1994), s.16-22; (1991), s.33-38.

17 Idrotten vill (1999).

samt för att rent allmänt locka fler deltagare till ”den samhällsnyttiga idrotten”. Tillsammans med skola, sociala myndigheter och fritidsgårdar kunde idrotten bidra till att fostra och integrera barn och ungdomar i det starka efterkrigssamhället och samtidigt skapa förutsättningar för en god, i betydelsen hälsosam, fritidssysselsättning för alla vuxna, hette det.

Breddningsstrategin uttrycks i idrottsliga termer bäst som en huvudsakligen hälsoinriktad motionsidrottssatsning, fortsätter Sjöblom sin analys. Det är en satsning som följer de överordnade riktlinjerna om en ”idrott åt alla”. Mindre bollplaner, slittåliga tennis- och isbanor och gymnastiksalar har uppförts, ofta intill eller i närheten av skolor och nya bostadskvarter. Alternativa anläggningar, som badmintonhallar, friluftsbad, spår- och leder, ridhus och golfbanor, har också tillkommit.

Prestigestrategins huvudmål har istället varit att bygga stora och för både utövare och publik attraktiva anläggningar. Med den komplementära målsättningen, att både skapa goda fysiska och ekonomiska förutsättningar i form av bättre tränings- och tävlingsmöjligheter samt ökade publikintäkter för samhällets representationslag, och samtidigt lyckas åstadkomma god PR för kommunen samt nya tjänster och arbetstillfällen för dess invånare.

Sjöblom menar att prestigestrategin bör förstås mot bakgrund av ”den nya ekonomin”. Idrotten har kommit att omsätta allt mer kapital och stått för allt större evenemang, som gynnat besöksnäringen, gett input till företagstjänsterna och skänkt kommunen identitet. Parallellt har konkurrensen mellan orter tilltagit i och med landsbygdens avfolkning; ett nollsummespel där man växt på varandras bekostnad. Varumärken och marknadsföring har blivit allt viktigare, och framgångsrika klubbar och idrottsstjärnor har fungerat som både starka varumärken och goda marknadsförare. Uttryckt i idrottsliga termer karakteriserar Sjöblom prestigestrategin som en huvudsakligen prestationsinriktad elitidrottssatsning. Det

har varit större, kapitalintensiva och centralt placerade idrottsanläggningar för populära bollsporter – sport-, is- och tennishallar – som har uppförts.

Den tredje kommunala strategin för planering och utbyggnad som Sjöblom identifierar benämns **rationaliseringsstrategin**. Den har implementeras från och med 1970-talet och går ut på att dra samman idrotts- och friluftsanläggningar och om möjligt också samlokalisera dem med lokaler för övrig barn- och ungdomsvård och kulturverksamhet. Idén från kommunledningarna var att ta ytterligare ett integrationspolitiskt steg, men också att sänka totalkostnaderna via uppnåendet av stordriftsfördelar. Rationaliseringsstrategin har gynnat ”hälsoidrotten” och ”prestationsidrotten” i ungefär samma utsträckning, hävdar Sjöblom. Däremot missgynnades spontanidrotten kraftigt, då de nya utrymmena i första hand uppläts till organiserad verksamhet.

Enligt Sjöblom är det svårt att avgöra om det var breddnings-, prestige- eller rationaliseringsstrategin som vägde tyngst i Sveriges kommuner totalt sett fram till år 2000. Däremot menar han att prestigestrategin i investeringshänseende kostat mest. En annan slutsats Sjöblom drar är att idrottssatsningarna har varit ungefär lika omfattande, i förhållande till kommunstorlek, och fått ungefär samma effekter, oavsett kommuntyp. De skillnader som funnits har framför allt gällt stödformerna och motiven för idrottssatsningarna, inte de reella effekterna avseende vinnare och förlorare av den förda idrottspolitiken. Ju större kommun, desto större har bidragen till anläggningar visavi bidrag till föreningars ordinarie verksamheter varit. Det omvända förhållandet har gällt i mindre kommuner. Och medan storstadskommunerna har satsat på idrotten med den uttalade målsättningen att åstadkomma en bättre och mer samordnad förebyggande ungdomsvård, bättre folkhälsa och ett skyltfönster i form av ett eller flera framgångsrika representationslag, har landsortskommunerna i huvudsak stött idrotten för att underbygga

trivsel och sammanhållning bland kommuninvånarna (ett identitetsskapande), och för att få ungdomen att stanna kvar i hembygden.

Överallt, påtalar Sjöblom, är det samma typer av föreningar och medlemsgrupper som premierats. Det är de med kommunens mått mätt *ansvarstagande*, det vill säga stora, anläggningsägande och/eller anläggningsdrivande samt gentemot det offentliga lyhörda och samarbetsvilliga föreningarna som tilldelas mest offentliga medel. Dessa föreningar har ofta sysslat med populära och manligt dominerade lagbollsporter, som har varit prestationsinriktade. Små- och medelstora föreningar och mer hälsoinriktade motionsidrottsutövare (ofta kvinnor) samt alternativa idrotter och spontanidrotten har i denna jämförelse varit nedprioriterade.¹⁸

Möjligen, menar Sjöblom, kan man därmed säga att kommunerna precis som statsmakterna har resonerat enligt följande: Ju färre förhandlingsparter desto lättare att bedriva politik, komma överens och administrera stödet till den samhällsnyttiga idrotten. Eller annorlunda uttryckt: Gärna en mångfald idrottsgrenar, men helst få föreningar som är stora nog att klara sig bra på egen hand. Föreningsfriheten har nästintill fullständigt accepterats. Kommunerna har fördelat samhällets gemensamma resurser till idrottsrörelsen, men lämnat den fri att sköta om sitt eget hus.

¹⁸ Linköping, som Dan Malmsten studerat, utgör ett bra exempel bland många. Malmsten noterar en tydlig tillbakagång för mindre näridrottsanläggningar i Linköping till förmån för framför allt golf- och ridanläggningar, is- och sporthallar under 1980- och 90-talen. Han förklarar regressionen med kommunens allt mer aktiva arbete för ökad egenfinansiering och övergången till alternativa driftsformer. Som en följd av avkommunaliseringarna kom eljusspår, mindre isbanor och fotbollsplaner att tyna bort rent underhållsmässigt medan större, kommersiellt gångbara anläggningar togs över och drevs privat, med bland annat höga brukaravgifter som följd. Malmsten betraktar processen som ”ytterst intressant” med tanke på att det var just näridrotts- och motionsanläggningar samt sämre bemedlade grupper som kommunledningen sade sig vilja prioritera. Se vidare Malmsten (1999), s.525-526.

2.1.3 Kommunernas marknadsanpassning och processens inverkan på idrotten

Ser man specifikt till den period där vi tar vårt avstamp i denna rapport, 1985-1999, kan konstateras att Sveriges kommuner genomgått stora organisatoriska och strukturella förändringar. Detta i två på varandra följande faser, där varje fas har dominerats av en övergripande uppsättning idéer och handlingsstrategier: *rationaliseringsfasen*, cirka 1985-1995, och *revitaliseringsfasen*, från omkring 1995.

Den vanligaste strukturanpassningen under 1980- och 90-talens "New Public Management-våg", vars förebild utgjordes av näringslivet, var att introducera målstyrning och så kallad rambudgetering i den kommunala förvaltningen. Politikernas uppgift blev att bestämma de politiska mål och ekonomiska ramar som den serviceproducerande organisationen sedan hade eget ansvar att agera inom.¹⁹ Ett exempel på detta utgjorde den så kallade beställar-utförarmodellen, där beställarna, de förtroendevalda, och utförarna, förvaltningarna, organiserades i separata autonoma organisationer som inträdde i affärsliknande kontraktsförhållanden med varandra.²⁰ Tanken var att politikerna som beställare mer än tidigare skulle företräda kommunmedlemmarna och utvärdera verksamheten ur deras perspektiv.²¹ Ett annat exempel var att lägga ut serviceproduktionen på entreprenad; att införa konkurrensutsättning via upphandlingsförfarande och upprätta produktionsavtal med externa utförare. Att helt avveckla det kommunala huvudmannskapet för en tidigare kommunalt finansierad verksamhet, det vill säga att genomföra en renodlad privatisering, var också uppe för diskussion men utgjorde i praktiken alltjämt en marginell företeelse i det kommunala förändringsarbetet.²²

19 Bäck (2000), s.7-8, 12-13.

20 Idag har 14 procent av Sveriges kommuner en komplett beställar-utförar organisation. Se vidare "Partnerskap, konkurrens och sponsring i Sveriges kommuner 2007, www.skf.se (tillgänglig 2008-04-11).

21 Fölster (1998), s.19.

22 Lundqvist & Pierre (1995); Konkurrens för ökad välfärd (1991); Hallgren, Hilborn & Sandström (2001), Kap.1.

1990-talets andra hälft, revitaliseringsfasen, präglades framför allt av en tydlig decentraliseringssträvan, en marknadsanpassad sådan.²³ Ett sökande efter nya former för medborgarinflytande inleddes, där målsättningen var att hitta modeller samt planerings- och kvalitetsuppföljningsinstrument som kunde leda till ett effektivare resursutnyttjande på samma gång som invånarna fördes närmare besluten. Successivt började efterfrågan på offentliga tjänster kartläggas, så att kommunerna bättre skulle kunna möta behoven och effektivisera produktionen.²⁴

Fritidspolitiken, och därmed också idrotten, påverkades av omdaningarna på flera olika sätt. För det första tog integreringen av kultur- och fritidssektorerna ordentlig fart under 1980-talet, med följden att endast var fjärde kommun i slutet av 1990-talet hade kvar den gamla organisationen med separata kultur- och fritidsnämnder. För det andra påverkades bidragshanteringen. Samtidigt som kontantbidragen till föreningslivet skars ned och avgifterna för lokalutnyttjande ökade under 1990-talet som en följd av det allmänt försämrade ekonomiska läget, kompletterades de generella organisations- och verksamhetsbidragen (oftast grundade på antal deltagare och sammankomster) med ersättningar för specifika uppdrag.²⁵ I första hand gällde det anläggningsdrift, men även friskvårdsprojekt och sociala projekt för att främja jämställdhet eller bekämpa rasism förekom. Föreningarna

23 Detta på statsmakternas initiativ, som i den proposition som byggde på Folkrorelseutredningens betänkande, SOU 1987:37, föreslog att brukarna av de kommunala tjänsterna skulle få ett ökat inflytande över de tjänster de var beroende av. Vidare att den kommunala organisationen skulle decentraliseras, och att den politiska styrningen av den kommunala verksamheten skulle effektiviseras. Se vidare Föreningspolitik och föreningsstöd (2004), s.89.

24 Ju mer vi är tillsammans (1987); Organisationernas bidrag (1993), s.9ff; Lokal demokrati i utveckling, (1993); Demokrati för det nya seklet (2001), s.80; Välfärd i förändring (1996), s.2-3; Kommunala driftentreprenader (2001), Kap.1.

25 Mellan åren 1990 och 1995 genomfördes den största nedskärningen inom den kommunala fritidssektorn. Då gjordes besparingar på nära en femtedel. Idrottsstödet specifikt minskade med närmare 400 miljoner kronor mellan 1987 och 1992. Därefter med ytterligare 100 miljoner kronor fram till och med 1996, vilket innebar en genomsnittlig minskning på ungefär tio procent per år. Se vidare, Idrott åt alla? (1993), s.9-11, 37-38; Idrott och motion för livet (1998), s.18, 117; "Anläggningsinvesteringar", www.rf.se (tillgänglig 2000-08-17).

blev därmed i stigande grad serviceproducenter, i samband med att kommunerna strävade efter bättre kontroll och tydligare styrning – i alla fall i teorin och i de uttalade målsättningarna.²⁶

Ytterligare en förändring gällde den tidigare omnämnda avkommunaliseringen. Kommunala anläggningar började under 1980-talet övergå i alternativa driftsformer, i några fall handlade det också om privatiseringar.²⁷ Detta med följden att drygt 40 procent av alla fritidsanläggningar (idrottsanläggningar, friluftsför- och turistanläggningar och fritidsgårdar) i slutet av 1990-talet både ägdes och drevs av föreningar, huvudsakligen av idrottsföreningar. Cirka 10 procent av idrottsanläggningarna ägdes av kommunen men drevs av föreningar. Det gällde dock främst mindre anläggningar: bollplaner, isbanor och skolidrottsplatser. Endast omkring 500 större anläggningar drevs alternativt, av föreningar med bidrag från kommunen, och bara ett trettio-tal via kommunal driftsentreprenad, det vill säga att entreprenören drev anläggningen på uppdrag av kommunen. Men antalet ökade fram emot millennieskiftet 2000.²⁸

2.1.4 Sammanfattning och slutsatser

Sammanfattningsvis kan konstateras att den lokala idrottspolitiken historiskt sett har varit mer pragmatisk än idrottspolitiken på riksnivå. ”Idrott åt alla” har i de självstyrande kommunerna fått sin egen specifika utformning och ofta gått utöver eller vid sidan om de visioner om tillgänglighet, mångfald, demokratisk fostran och hälsa som formulerats ovanifrån. Det överordnade målet har alltid varit att skapa trygga, friska, engagerade och ansvarstagande

invånare/skattebetalare, och detta via en god, i betydelsen fostrande och integrerande men framför allt tillväxtfrämjande, fritidssysselsättning. Det har inneburit en fritidspolitik som till stora delar bedrivits som anläggningspolitik och som gynnat den föreningsledda idrotten i allmänhet och storklubbar med många medlemmar och aktivitetstillfällen i synnerhet.

Trenden när det gäller det kontinuerligt ökade idrottsstödet bryts först i och med det försämrade ekonomiska läget under 1980- och 90-talen. Marknadsmässigt inspirerade förändringar, organisatoriska och strukturella, genomförs i Sveriges kommuner med det dubbla syftet att dels åstadkomma samordning och effektivisering av förvaltningarna för att spara tid och pengar, dels föra besluten närmare medborgarna i syfte att öka deras ansvarskänsla. Kultur- och fritidsförvaltningar integreras, en avkommunalisering av anläggningsutbudet inleds, samlokaliseringen av anläggningar intensifieras, kontantbidragen och subventionerna till föreningarna (fria eller rabatterade lokaler, utrustning och materiel) minskar, bidragshanteringen går från generella bidrag mot ersättning för producerade tjänster, och olika sätt att mäta efterfrågan initieras. Ingen verkar fundera närmare över frågan om alternativa ägande- och driftsformer, uppförandet av centralt placerade sportcentra, minskade föreningsbidrag och tjänste- och efterfrågestyrning kan ge negativa fördelningsmässiga konsekvenser, med en minskad tillgänglighet till anläggningar och fritidsverksamheter som följd.

Förändringarna torde också innebära att kraven på idrottsföreningarna, som skulle implementera statsmakternas och kommunernas idrottspolitiska målsättningar, ökade markant vid millennieskiftet 2000. För att säkra tillgängligheten till idrottsytor och attraktiva tider bör en förening driva en anläggning, vilket torde ställa krav på stor tillgång till frivillig arbetskraft, en stabil ekonomi och att den klarar av att agera arbetsgivare. För att attrahera offentliga bidrag bör föreningen utöver att bedriva

26 Krafter i samspel (2001), s.13, 15, 84; Välfärd i samverkan (1999), s.48-49.

27 Alternativa driftsformer föreligger när en verksamhet som kan drivas i förvaltningsform drivs av någon annan än kommunen, men helt eller delvis finansieras av kommunen. Gemensamt för dessa driftsformer är att kommunen har ett obligatoriskt eller förväntat ansvar för verksamheten som sådan. Man är huvudman.

28 Kommunerna i framtiden (1998), s.203-204; Konkurrens för fortsatt välfärd (1999), s.14, 29, 156; Välfärd i samverkan (1999) s.17-18; ”Ökad föreningsdrift och entreprenader”, www.rf.se (tillgänglig 2000-06-05).

en stor barn- och ungdomsverksamhet också producera kravmärkta tjänster. För att attrahera sponsorer från näringslivet bör den vidare kunna ställa ett eller flera dugliga representationslag på fötter, något som förmodligen också kräver att den behöver ha tillräckligt stor ekonomi för att kunna betala ledar- och spelarlöner och att den bedriver en fungerande juniorelit och värningsverksamhet så att den kan locka till sig och förädla talanger. Samtidigt förväntas föreningen givetvis bedriva en fungerande verksamhet för sin förhoppningsvis breda men krävande medlemsbas. Vilket sammantaget förefaller vara en minst sagt svår ekvation att lösa.

2.2 Debatt om idrotten och dess anläggningar 1985-1999

2.2.1 1980-talet – kritik från forskarna men svagt politiskt intresse för förändringar

Debatten om idrottens anläggningar intensifierades under 1980-talet i samband med att allt mer problematiserande forskning om idrottsrörelsen och dess roll i samhället offentliggjordes. Pedagogerna Lars-Magnus Engströms studier visade till exempel, att andelen unga utövare av motions- och tävlingsidrott (-15 år) som regelbundet tränade minst en gång i veckan på en ansträngningsnivå motsvarande minst joggning, hade gått tillbaka kraftigt under 1970- och 80-talen. Enligt Engström var förklaringen till detta inte huvudsakligen att idrottsrörelsens medlemsutveckling hade stagnerat, utan att de icke föreningsanslutna hade blivit allt mindre aktiva; spontanidrottandet hade minskat. Det fanns nu en större grupp, ungefär var tredje flicka och var fjärde pojke, som i det närmaste var helt inaktiva.²⁹

Statistiska centralbyråns statistik över den vuxna befolkningens (18-64 år) levnadsförhållanden kompletterade Engströms iakttagelser. Endast 39 procent av männen och 35 procent av kvinnorna motionerade på medelhög ansträngningsnivå, motsvarande snabb promenad eller joggning två eller fler gånger i veckan. Återi-

²⁹ Engström (1989), s.98-100.

gen visade det sig också att "särskilt utsatta grupper": arbetslösa, ensamstående småbarnsföräldrar, funktionshindrade, invandrare, lågutbildade och förtidspensionerade, utnyttjade det offentliga utbudet av idrotts- och friluftsfaciliteter i betydligt mindre utsträckning än övriga.³⁰

Skillnaderna i resursutnyttjande underströks av sociologerna Ulf Blomdahls och Bo Schelins undersökningar av jämlikheten inom idrottsrörelsen. Blomdahls granskning av 3 500 stockholmare och västeråsare i åldrarna 16-75 år indikerade att det i första hand var natur, sjöar, strövområden och parker kommuninvånarna ville satsa på. Vidare att det fanns klara samband mellan föräldrarnas ekonomiska tillgångar och hur aktiva deras barn var, och om de var med i föreningslivet eller inte. Även Schelin konstaterade att den svenska idrotten i hög grad fortfarande var socialt skiktad. Han lade skulden på skolidrotten. Ungdomarna ur de lägre socialgrupperna fick aldrig kontakt med de idrotter som kunde utövas också långt upp i åldrarna, till exempel golf och tennis. Ur hälsosynpunkt, hävdade Schelin, med en tydlig udd riktad mot landets kommunpolitiker, vore golf- och tennisbanor därför betydligt bättre investeringar än fotbollsplaner och ishallar.³¹

Bilden av skevt fördelade resurser förstärktes i Olof Moens studier, som visade att 20 procent av den vuxna befolkningen utnyttjade 50 procent av anläggningssubventionerna.³² Han spårade också en diskrepans mellan utbud och efterfrågan, att resurserna i huvudsak gick till organiserad och anläggningskrävande verksamhet samtidigt som befolkningen i allt högre utsträckning efterfrågade möjligheter till friluftaktiviteter och enkla faciliteter i

³⁰ Levnadsförhållanden (1991), s.20f, 67f. Jämför även med rapporterna till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, av vilka framgår att det på idrottsområdet framför allt var yngre män som tillgodogjorde sig de kommunala tjänsterna. Detta, hävdades det, var ett resultat av "politisk aningslöshet". Se vidare Offentliga tjänster på fritids-, idrotts- och kulturområdena..., s.11-17, 23, 30, 33.

³¹ Blomdahl & Elofsson (1987); Schelin (1985), kap.11. Vid mitten på 1980-talet beräknades ishallarna sluka en fjärdedel av de totala kommunala investeringarna i fritidsanläggningar. Se vidare Fritidsanläggningar i Sverige (1987).

³² Moen (1991).

anslutning till boendemiljön. Moens forskning visade dessutom att satsningar på centralisering i form av så kallade idrottscentrum ofta tenderade att missgynna samhällets ”svagare” grupper. För dessa grupper skulle lokalt förlagda anläggningar få mycket större genomslag i användning, löd argumentationen, särskilt då många hushåll är billösa. Ungdomars beroende av vuxnas resurser när det gäller transport, och många kvinnors större ansvarstagande för hushållet, fungerade som ytterligare hinder när möjligheterna till utnyttjande var starkt avståndsberoende.³³

Stundtals var debatten hård. Kommunförbundet undrade till exempel i en av sina mer omfattande rapporter, hur det kunde komma sig att reglerna för lokaluthyrningen, ”det starkaste styrmedel en kommun förfogade över inom fritidssektorn”, inte hade blivit politiskt debatterade utan istället resultatet av tjänstemannabedömningar, vägleda av krav och synpunkter från ett mer eller mindre starkt föreningsliv. RF:s verkställande direktör Bengt Sevelius gav uttryck för liknande åsikter, då han uppmanade sitt eget förbund att ”rekommendera och stimulera” medlemsföreningarna till en rättvisare resursfördelning. Så även Eva Andersson, RF:s konsulent för kvinnoidrott, när hon uppmanade lokalpolitikerna att ”ge klarare direktiv” om principerna för uthyrning.³⁴

2.2.2 1990-talet – ekonomiska åtstramningar och gamla åtaganden verkar hindrande för jämlikhet, jämställdhet och nyprioriteringar

Lars-Magnus Engström kunde i sina uppföljande studier från början av 1990-talet visa att både 40-åringarna och 20-25 åringarna hade förskjutit sina idrottsintressen, från

33 Ibid.

34 Kommunal fritidsadministration (1986), s.1, 42; ”Lita på föreningarna – men kolla dem!”, ”Politikerna utformar uthyrningsprinciperna”, Fritid i Sverige Nr.2 1984, s.8; Landin & Ångström (Timrå 1994), s.6-67; Carina Malm, ”Fler tider och våröppna ishallar”, Fritid i Sverige Nr.5 1986, s.34-35; ”Ridsporten – ett offer för kommunal orättvisa”, Fritid i Sverige Nr.8 1986, s.10-12. Ridfrämjandet gick i början av nittio-talet upp i Svenska ridsportsförbundet (RF). Cit. ur Kommunal fritidsadministration (1986), s.42 resp. Fritid i Sverige Nr.2 1984, s.8.

klassisk föreningsbaserad tävlingsidrott mot alternativa kroppsövningsformer, gärna i den egna närmiljön.³⁵ Vuxna kvinnor prioriterade gymnastik i olika former, promenader och joggning, medan joggning, olika former av friluftaktiviteter och simning föredrogs av männen. Endast fyra procent av kvinnorna och tolv procent av männen uppgav att de ägnade sig åt tävlingsidrott i föreningsregi.³⁶ Prioriteringsordningen avseende kroppsövningsformer bland ”unga vuxna” var densamma, med den skillnaden att förändringarna hade skett ännu snabbare.³⁷

Även bland ungdomar i åldrarna 13-19 år ändrades idrottsvanorna. Statistikern Stig Elofssons studier från slutet av nittio-talet indikerade att en majoritet av pojkarna fortfarande föredrog att aktivera sig i idrottsföreningar, men att en tredjedel av dem nu prioriterade gym. Bland flickorna var det däremot aerobics som hamnade främst. Undersökningarna visade också att det alltså fanns stora skillnader avseende mäns och kvinnors socialisering till olika fritidsvanor. ”Kultur för flickor, idrott för pojkar,” sammanfattar Elofsson sina resultat.³⁸

Vid Stockholms fritidsförvaltnings forskningsenhet följde Elofsson upp sina studier tillsammans med kollegan Ulf Blomdahl. De två konstaterade att skillnaderna mellan pojkars och flickors fritidsvanor gav tydliga utslag också för i vilken mån könen gynnades eller missgynnades av de offentliga satsningarna.

35 De av dem, vill säga, som överhuvudtaget var aktiva. År 1990 uppgick andelen inaktiva kvinnor och män, som varken promenerade snabbt eller joggade vid minst två tillfällen i veckan, i åldrarna 20-24 år till 50 procent. I åldrarna 50-54 år var hela 65 procent inaktiva. Majoriteten av befolkningen kunde således klassas som inaktiv. Se vidare Engström (1993), s.156.

36 Enligt Ulf Blomdahl, forskare vid Stockholms fritidsförvaltning, ville bara var tjugonde stockholmare satsa skattepengar på föreningslivet. Först och främst värnade invånarna om naturen, sjöarna och strövområdena. Men ändå gick fritidens resurser till olika anläggningar där en femtedel av den vuxna befolkningen utnyttjade över hälften av subventionerna inom fritidssektorn. Se vidare ”Myterna kring fritiden är många och befästa”, Dagens Nyheter 5/4 1990.

37 Engström (1999), s.64-70. Jfr. Idrott och motion för livet (1998), kap.3. Bland 20-24 åringarna sade sig totalt 45 procent av männen och 24 procent av kvinnorna år 1990 ”tävla eller motionera i en idrottsförening”. Se vidare Engström (1993), s.52-55.

38 Elofsson (1994); (2001); (1996); (2000); (2003). Jfr. Idrott och motion för livet (1998), kap.3.

Stockholms stads anslag till fritidsverksamhet fördelade sig med 47 procent till kvinnor och 53 procent till män vid ingången till 1990-talet. När det gällde idrottsatsningarna, specifikt, var dock skillnaderna betydligt större. Kvinnorna tilldelades endast 34 procent av resurserna. Något som inte kompensades på kulturområdet.³⁹ Kultursatsningarna hade visserligen en fördelning av 55-45 till kvinnornas favör, men de var betydligt mindre omfattande.⁴⁰

Ovan beskrivna forskningsresultat motsvarades av propåer från både politiker och tjänstemän. Stockholms fritidsdirektör Eva Dannert menade, att det i nuvarande nedskärningstider krävdes tydliga verksamhetsprioriteringar. Det var spontanidrotten och inte elitidrotten som Stockholm under hennes ledning skulle satsa på.⁴¹ I Malmö gick kommunen ytterligare ett steg längre avseende uppdelningen mellan prestation och motion. Där bildades bolaget Malmö Event i syfte att renodla de kommersiella kontakterna med idrottsrörelsen. Samtidigt fick fritidsnämnden riktlinjer att inrikta sig på bredd- och motionsidrotten. Problemet vara bara, anmärkte Stockholms dåvarande fritidsborgarråd Anna Lindh, att det var lättare sagt än gjort att satsa på spontan- och bredd/motionsidrott när man satt fast med kostsamma anläggningar och krympande resurser.⁴²

2.2.4 Sammanfattning och slutsatser

Svenska folkets motionsvanor försämrades under 1980- och 90-talen. Under 1980-talet gick spontanidrottandet tillbaka samtidigt som idrottsrörelsens medlems- och föreningstillväxt stagnerade. Värst utsatta var lågutbildade och

lågavlönade, och deras barn. Det fanns också ett uppenbart glapp mellan efterfrågan på fritidsverksamhet och anläggningar/ytor och det faktiska utbudet. Men så länge politikerna inte intresserade sig för och engagerade sig i den lokala fritidspolitiken, drog upp riktlinjer och gav klara direktiv, blev det svårt att förändra det läge som forskarna uppmärksammat.

Under 1990-talet skedde en tydlig förskjutning av idrottsvanorna mot alternativa kroppsutövnings- och organisationsformer. Samtidigt ökade den segregering och det glapp mellan utbud och efterfrågan på anläggningar som upptäcktes under föregående decennium. Idrotten var återigen på väg att bli en klassfråga, och detta samtidigt som de offentliga satsningarna fortsatte att gynna män på kvinnors bekostnad och föreningsidrotten på spontanidrottens. Men det var naturligtvis svårt för de idrotts- och fritidsansvariga att förändra fritidsutbudet och investera stort i nya anläggningar, när kommunledningarna skar ned i fritidsbudgeten och kommunerna drogs med en åldrad anläggningsstruktur i stort behov av renowing.

RF-idrotten utmanades under 1980- och 90-talen av både en ökande konkurrens från andra typer av fritidssysselsättningar, som tv, video och dataspel, och av idrott i alternativa former, som jogging, gym och gymping/aerobics. Frågan var hur detta skulle bemötas? Hur skulle Riksidrottsförbundet i samverkan med statsmakterna och landets kommuner kunna öka spontan- och motionsidrottandet bland eftersatta grupper och samtidigt göra medlemmarna i de egna förbunden mer aktiva och få idrottsutövningen mer jämlik? Vilken idrotts- och anläggningspolitik skulle bedrivas för att efterleva mottot om en idrott åt alla? Svaret beror naturligtvis på hur man väljer att definiera "idrott åt alla". Man var ju överrens om vikten av att försöka få med så många som möjligt, och att samtidigt få dessa att röra sig så mycket som möjligt. Men det kunde i praktiken innebära olika typer av satsningar. Man kunde till exempel prioritera vissa anläggningar och

39 Enligt 1995 års fritidsutredning var snedfördelningen i själva verket ännu större. Blomdahl och Elofsson, hävdade man, hade koncentrerat sig på de rena kapitalinvesteringarna, men fortfarande utgjorde hyressubventionerna (av kommunägda lokaler) den största delen av det offentliga stödet, och många typiskt kvinnliga verksamheter såsom ridning, dans och aerobics utövades i icke-subventionerade, privatägda anläggningar. Se vidare Fritid i förändring (1996), s.10, 91-93. 40 Blomdahl (1996).

41 Eva Dannert, "Vi prioriterar spontanidrotten", Fritid i Sverige Nr.4 1992, s.14-15.

42 Billing, Peterson & Stigendal (1992), s.432; Anita Gullberg, "Osynliga normer styr pengarna inom fritiden", Fritid i Sverige 7/8 1992, s.12-13.

därmed också vissa utövarkategorier, huvudsakligen organiserade inom vissa idrotter och föreningar, i en förhoppning om att folk hade samma intressen som tidigare och att de organiserade utövarna ville röra sig mycket. Eller så kunde man prioritera individer som tidigare visat ett svalt intresse för idrott eller av olika anledningar valt att sluta med föreningsidrott. Om det senare var viljeinriktningen torde det innebära investeringar i alternativa anläggningar, eftersom vi kan anta att ett huvudskäl till att de inaktiva var just inaktiva var att de inte hade lockats av det befintliga idrottsutbudet. Om de nu överhuvudtaget var intresserade av att röra på sig, vill säga? Sveriges idrottsintressenter stod hur som helst inför ett vägska, och inför stora utmaningar.

2.3 Fakta och statistik om idrottens anläggningar på 2000-talet

2.3.1 Fortsatt stark idrottsrörelse, kommunala variationer och utökad föreningsdrift

Idrottsrörelsen är idag Sveriges tredje största föreningssammanslutning, näst efter fackförbunden och pensionärsorganisationerna, med drygt fem miljoner registrerade medlemskap varav över hälften är barn och ungdomar 0-20 år.⁴³ Riksidrottsförbundets 68 specialidrottsförbund och cirka 20 000 idrottsföreningar samlar tillsammans 2,3 miljoner aktiva medlemmar. Största idrotterna mätt i antal medlemmar är i nämnd ordning fotboll, golf, friidrott, skolidrott och gymnastik – där fotbollen med sin dryga miljonen medlemmar är större än både tvåan och trean tillsammans. Cirka var tredje idrottsaktivitet för barn och ungdomar är fotboll. I aktivitetsavseende kommer ridsport på andra plats och innebandy på tredje.⁴⁴

Ser man till de problem som finns, så framhåller föreningsföreträdarna själva först och främst svårigheten med att få fram ideella ledare. Andra prioriterade områden är att hindra medlemstappet i tonåren och att klara

43 Nästan 34 % av alla flickor i åldrarna 13-25 år är medlemmar i någon idrottsförening. Motsvarande siffra för pojkar är 45 %. Se vidare Larsson (2005).

44 "Idrottens organisation"; "Statistik – idrotten i siffror", www.rf.se (tillgänglig 2008-05-12)

föreningens ekonomi. Det sistnämnda trots att omsättningen totalt sett har ökat med i genomsnitt 40 procent. För ännu snabbare har utgifterna växt. Bland annat har "hyror för träningslokaler och anläggningar" skjutit i höjden, i synnerhet i storstäderna. Det är flöden som fått täckas av ökade medlems- och träningsavgifter. Intäkterna från näringslivet i form av reklam och sponsring, som många föreningar hoppades på vid mitten på 1990-talet, har istället totalt sett minskat.⁴⁵

Den senaste statliga idrottsutredningen uppskattar det samlade stödet till idrotten till omkring 35 miljarder kronor om året. Den största delen, cirka 23 miljarder, kommer från idrottsrörelsen själv i form av självfinansiering genom ideellt arbete, försäljning, medlems- och brukaravgifter etc. Ungefär nio miljarder kronor står det offentliga för, varav kommunerna bidrar med merparten, cirka sex (inklusive dolda subventioner), medan tre miljarder utgörs av näringslivssponsring, spel och försäljning av TV-rättigheter.⁴⁶ Idrottens ekonomi är med andra ord alltså till största delen beroende av föreningsmedlemmarnas egeninsatser och kommunal välvilja.⁴⁷

När det gäller den politiska organisationen av fritidsfrågorna är variationen mellan Sveriges kommuner alltså ganska stor. De flesta större har fortsatt med sammanhållna kultur- och fritidssektorer medan de mindre ofta har valt andra typer av organisationer för fritidsfrågorna, ofta med fler och även obligatoriska verksamheter integrerade, främst utbildningsfrågor. Ungefär en femtedel har också valt att lägga fritidsfrågorna direkt under kommunsty-

45 Idrottens föreningar (2005).

46 Föreningsfostran och tävlingsfostran (2008), s.149-185. Subventionerna i form av ett fritt eller rabatterat utnyttjande av lokaler, utrustning och material beräknas överstiga konstantstödet cirka tre gånger. Utöver detta ger många kommuner även föreningarna immateriellt stöd i form av rådgivning, administrativt stöd och utbildningsinsatser, främst i anläggnings och anställningsfrågor. Detta stöd är naturligtvis ännu svårare att uppskatta och därför inte heller medräknat.

47 Det kommunala stödet till idrotten, till all kultur- och fritidsverksamhet, är med några få undantag oreglerat, det vill säga frivilligt. Det har det alltid varit. Se vidare Föreningspolitik och föreningsstöd (2004), s.94.

relsen, vilket är en markant ökning sedan år 2003.⁴⁸

När det gäller fördelningsfrågan så har kon-
tantbidragen från fritidssektorn till förenings-
livet återigen ökat något. Samtidigt har sats-
ningarna i de egna fritidsanläggningarna tillta-
git snabbt, vilket torde innebära att det framför
allt är de föreningar som hyr in sig i kommu-
nalt subventionerade anläggningar som vunnit
mest, både i utbuds- och kostnadshänseende.⁴⁹
Avseende ägande- och driftsförhållanden har
allt fler, även större, dyrare och mer tekniskt
avancerade anläggningar övergått i bland-,
förenings- eller privat drift.⁵⁰

Föreningsdriften är den som har ökat klart
mest. Främst gäller det traditionella bollsports-
anläggningar samt utförsåkningsanläggningar
och badminton- och squashhallar.⁵¹ Numera
drivs över hälften av alla idrottsanläggningar
av föreningar. Mindre vanligt förekommande,
bör understrykas, är detta dock i storkommuner
än i övriga landet. Sak samma gäller förhållan-
det mellan tätort och omkringliggande lands-
bygd.⁵² Privata företagsentreprenörer börjar
finnas i större omfattning vid framför allt
simhallar, ett 20-tal kommuner uppger år 2006
att man anlitar entreprenörer för simhall drift,
och i viss mån också vid större idrottsplatser

48 År 2007 hade 39 procent av landets 290 kommuner sam-
manhållna kultur- och fritidsnämnder, 19 procent hade valt
att slå ihop fritids- och utbildningsnämnderna m.m., lika stor
andel hade kommunstyrelsen som ansvarig för fritidsfrågorna,
nio procent hade behållit separat fritidsnämnd medan 14 pro-
cent valt en annan typ av organisation för fritidsfrågorna. Se
vidare "Organisationen av kultur respektive fritid i Sveriges
kommuner 2007", www.skf.se (tillgänglig 2008-04-11).

49 Se t.ex. Braunerhielm & Andersson (2007), s.127-128, 142.
50 Ett regelverk har tillkommit som tvingar kommunerna till
bestämda rutiner när det gäller överföring av kommunal drift
till andra aktörer. Konkurrenslagstiftningen och Lagen om
offentlig upphandling stipulerar att all överföring som omfat-
tar någon form av åtagande ska lämnas på anbud. Men detta
gäller alltså inte för bidragsfinansierad enskild/föreningsverk-
samhet, så kallad "äkta föreningsdrift". Denna verksamhet
drivs inte på uppdrag av kommunen, och kommunen är inte
heller huvudman för verksamheten och ska inte ingå några
avtal med bidragsmottagaren. Bidragets storlek och villkor
beslutas ensidigt av kommunen.

51 Kommunerna släppte ägar- och/eller driftsansvaret för
uppemot 1 000 fotbollsplaner och över 100 ishallar mellan
åren 2000 och 2006.

52 Idrottens föreningar (2005), s.21.

och ishallar.⁵³ Annars är det främst friluftsan-
läggningar som kombinerar camping, bad och
motionsspår som har lockat företag att ta över
och bedriva fritidsverksamhet.⁵⁴

Något som blir allt vanligare är också olika
typer av samverkanslösningar, där kommuner,
företag och föreningar samverkar i partnerskap
vid byggande och drift. Framför allt gäller det
större idrottsanläggningar. 37 procent av Sveri-
ges kommuner svarar i en SKL-undersökning
från 2007 att de har någon form av gemen-
samma satsningar mellan kommunen och det
privata näringslivet avseende fritidsfrågor.
Majoriteten av svaren gällde "arenor".⁵⁵

Viktigt att notera i fördelnings- och anlägg-
ningssammanhang är att det finns stora geo-
grafiska och lokalkulturella skillnader i såväl
fritidsutbud som ägande- och driftsformer.
Detta är delvis en följd av de olika problem
som tätort respektive landsbygd brottas med.
Medan platsbristen är det stora dilemman i
tätorterna gäller snarast det omvända för den
omkringliggande bygden, nämligen de långa
avstånden mellan anläggningarna. Tätorterna
brottas dessutom med låg anläggningskoncen-
tration, det vill säga få anläggningar per kom-
muninvånare, och en stor spridning mellan
olika stads- och kommundelar, trots ett omfat-
tande anläggningsutbud. Den omkringlig-
gande landsbygden, i sin tur, har alltså större
andel föreningsägda anläggningar, men det
totala antalet anläggningar är betydligt mindre,
vilket också torde innebära ett mindre varierat
idrottsutbud.

När det gäller anläggningsutvecklingen gene-
rellt kan sägas att det finns omkring 30 000
idrottsanläggningar i landet. Investeringarna,
som stagnerade under 1980-talet och som
bidrog till att anläggningsutbudet förblev rela-
tivt intakt (med undantag för ishallarna), har

53 Idrottens föreningar (2005); "Om kultur- och fritidssek-
torerna: Service och utbud, Deltagande, vanor och nyttjande,
kostnader", www.skf.se (tillgänglig 2004-10-12).

54 Wollnert (2003), s.65.

55 Intervju med Hugo Blom 2008-01-16; "Partnerskap, kon-
kurrens och sponsring i Sveriges kommuner 2007", www.skf.se
(tillgänglig 2008-04-11).

återigen ökat. Under de senaste 3-4 åren har de till och med tilltagit rejält. Men även här skiljer det sig en del mellan landets kommuner. År 2005 angav 11 procent att de ökat sitt konstantstöd till idrottsanläggningar (i begreppet stöd ingår allt ifrån sänkta hyror och uppräknade driftsbidrag till renoveringar och nyproduktioner). Motsvarande siffra år 2006 var 15 procent. År 2007 hade den ökat till 20 procent. Mindre än fem procent angav då samtidigt att de hade minskat sitt stöd. Av de tillfrågade kommunerna uppgav vidare 61 procent i den senare undersökningen att de nu planerade för nya investeringar i idrottsanläggningar, varav en tredjedel sa att dessa investeringar skulle uppgå till mer än 10 miljoner kronor, och ytterligare en tredjedel till mellan 2,5 och 10 miljoner kronor.⁵⁶

Av det totala antalet nyproduktioner i riket ökade traditionella sporthallar, fotbollsplaner med konstgräs, friidrottshallar och 18-håls golfbanor mest. Även antalet simhallar, ishallar, bandyhallar och bowlinghallar hade ökat i antal. En minskning uppvisade däremot tempererade utomhusbad liksom anläggningar för utförsäkning och racketsporterna badminton och squash.⁵⁷

2.3.2 Sammanfattning och slutsatser

Idrottsrörelsen är alltså Sveriges största ideella sammanslutning. Men det är en sammanslutning med problem, precis som många andra. Föreningarna uppfattar det som allt mer betungande att behålla tonårsmedlemmarna, att få fram ideella ledare och att klara ekonomin – en ekonomi som är ytterst beroende av medlemmarnas betalningsvilja och egeninsatser men även av kommunalt stöd. Detta är också problematiskt ur en anläggningsaspekt, då det visar sig att det är föreningsdriften som ökar mest samtidigt som kommunerna i anläggningshänseende väljer att i första hand se om sitt eget hus. Det är ekonomiskt betungande att driva en idrottsanläggning, och om

kommunens stöd totalt sett minskar måste föreningarna bära en större del, både gällande personalinsats och i ekonomiskt hänseende.

Inte oväntat finns det också stora geografiska och lokalkulturella skillnader mellan landets kommuner avseende såväl fritidsutbud och investeringar som ägande- och driftsformer. Investeringarna i idrottsanläggningar har dock totalt sett ökat under 2000-talet, i synnerhet i sporthallar och fotbolls-, friidrotts- och golfanläggningar.

2.4 Forskning och debatt om idrottens anläggningar under 2000-talet

2.4.1 Förbättrade motionsvanor, fler stora idrottsanläggningar och nya förbundsstrategier – men svag uppföljning och kontroll

Statistiska centralbyråns stora undersökning år 2003 av svenska folkets motionsvanor (7-70 år) visade att dessa i början av 2000-talet återigen var på väg att förbättras. 65 procent av de tillfrågade svarade att de motionerade minst två gånger i veckan. Framför allt var det kvinnorna som hade blivit aktivare. Nu var de totalt sett mer fysiskt aktiva än männen i alla åldrar. Liksom tidigare motionerade också välutbildade mer än lågutbildade och välavlönade mer än lågavlönade. Här fanns fortfarande stora skillnader, vilket även Sifos undersökning av svenska barn och ungdomars (5-15 år) fritid underströk. Varannan tonåring spenderade mindre än en timme om dagen utomhus på sin fritid. Istället var det TV och datorspel som gällde.⁵⁸

Göteborgs stads kartläggning av barns och ungdomars (4-18 år) fritidsvanor år 2005, bekräftade att den positiva motionstrenden höll i sig. 74 procent av de tillfrågade uppgav att de motionerade regelbundet. När det gällde föreningsidrotten specifikt visade FriVan 2005 emellertid inte lika positiva siffror. Anslutningsgraden till idrottens föreningar var

⁵⁶ Kommunundersökning (2007).

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ "Svenskarna ett rörligt folk", Fritid & Park i Sverige Nr.4 2004, s.34; "Ge plats för leken", Fritid & Park i Sverige Nr.3 2005, s.28.

alltjämt hög. Föreningarna var också större och mer aktiva jämfört med för tio år sedan. Däremot hade medlems- och föreningstillväxten fortsatt att stagnera. Alltjämt valde många pojkar och flickor, men nu i ungefär i lika stor utsträckning, att lämna idrottsrörelsen i gymnasieåldern. RF:s egna studier bekräftade FriVan-resultaten.⁵⁹

När det gällde expansionen av idrottsanläggningar såg det emellertid ljusare ut än på mycket länge. För perioden 2000-2003 planerades investeringar i idrottsanläggningar i Sverige för omkring 4,5 miljarder kronor. Jan Olofsson, ansvarig för anläggningsfrågor på Riksidrottsförbundet, lyfte fram två huvudskäl till att kommunerna nu återigen börjat satsa stort: den förbättrade ekonomin och det stora renoveringsbehovet av det numera slitna anläggningsutbudet.⁶⁰

För 2005 beräknades de kommunala anläggningssatsningarna, nyinvesteringarna men framför allt reinvesteringarna, bli rekordhöga 1,8 miljarder kronor. Bara i Stockholm satsades 500 miljoner kronor för att öka antalet konstgräsbelagda fotbollsplaner, bygga tre nya fotbollshallar, fyra sporthallar, en ny ishall, en bandybana samt för att upprusta Stockholms stadion, Zinkensdamm och Sättra idrottsplats. 20 miljoner kronor avsattes också för uppförandet av en spontanidrottsplats i Vasaparken och ett Idrottens Hus för funktionshindrade. Stadsbyggnads- och idrottsborgarrådet Py Börjeson (s) motiverade satsningarna med majoritetens prioritering av barn och unga samt vikten av att allmänheten rörde på sig ”i tider med eskalerande sjukskrivningar”.⁶¹

RF-studier bekräftade att kommunerna valde att satsa på näridrottsanläggningar, alternativa anläggningar och anläggningar för kvinnodominerade idrottsgrenar i större utsträckning

59 ”Minskande idrottsintresse”, Fritid & Park i Sverige Nr.2 2006, s.12; Idrottens föreningar (2005).

60 ”Anläggningar”, Svensk idrott Nr.1 2002, s.10.

61 ”Framtiden ljus för Stockholmsidrott”, Fritid & Park i Sverige Nr.4 2003, s.18-19; ”Ljus situation för idrotten – men framtiden är osäker”, Fritid & Park i Sverige Nr.4 2004, s.16; ”Kommunal rekordsatsning på idrottsanläggningar”, Fritid & Park i Sverige Nr.4 2005, s.9, 16.

än tidigare. Själv sökte förbundet också aktivt säkra stödet för idrotten på lång sikt, dels genom en samordning av strategier och argument med kommunförbundet via samverkansorganisationen *Kompetenscentrum för idrottens anläggningar*, dels genom att anordna seminarier och kongresser och erbjuda hjälp till kommunledningarna att utarbeta idrottspolitiska handlingsprogram. År 2005 inrättas också *Rådet för idrottens rum och arenor*, RIRA, en specialförbundssammanslutning inom RF med uppgift att ”vara en samlande, stödjande och utvecklande kraft för idrottsrörelsen inom de frågor som handlar om tillgänglighet när det gäller rum och arenor”. Rådets policys sammanföll med de överordnade riktlinjerna om en idrott åt alla.⁶²

I Helsingborg motiverade kommundirektör Lars Johansson kommunens 150-miljonersatsning i fotbollsarenan Olympia, en tävlings-simbassäng och en inomhushall för boule med, att ”inte bara eliten utan även motionsidrottarna måste gynnas”. Även i Falun diskuteras satsningarna med att göra skidstadion Lugnet till ett ledande nationellt idrottscentrum i breddidrottstermer. Det handlade nämligen om att locka så många som möjligt, för att på sikt ”kunna fostra nya idrottstalanger”. Men också marknadsföringsaspekten lyftes fram. Det gjorde den även i Borås och Landskrona. I Borås påtalade kommunalrådet Solveig Kjörnsberg, att Borås Arena (117 mkr), utöver plusvärdet för barn-, ungdoms- och fritidsverksamhet, ”kommer bli en stor tillgång för alla boråsare och för hela Sjuhäradsbygden”. I Landskrona visade Citadellbadets ombyggnad (35 mkr), enligt kommunalrådet Niklas Karlsson (s), ”att stadens idrottsanläggningar är mer unika än på andra håll”. Men den politiska oppositionen var minst sagt kritisk till hur upphandlingen kring Citadellbadet hade gått till. Prislappen hade blivit mer än dub-

62 Svensk idrott Nr.12 2000, s.14; Nr.11 2001, s.29; Nr.1 2002, s.10; Nr.6 2002, s.22-24; Nr.10 2002, s.12-15; Nr.6 2003, s.16-17; Nr.10 2003, s.10, 13-15; Nr.11 2003, s.30-31; Nr.2 2004, s.13-15; Nr.4 2004, s.20-23; Nr.6 2004, s.16-18; Nr.6 2005, s.5, 10-12; Nr.7-8 2005, s.5; Nr.11 2005, s.15; Nr.1 2006, s.4, 28.

belt så hög som planerat, hävdade man, vilket bland annat fått till följd att entrépriserna till badet hade höjts med 100 procent.⁶³

Göteborgs-Posten var på samma sätt kritisk till ombyggnationen av Gamla Ullevi i Göteborg. Enligt de ursprungliga planerna skulle den nya fotbollsarenan ha kostat 180 miljoner kronor. Men i januari 2008 var den ännu inte klar och totalkostnaden uppe i 300 miljoner kronor. ”Borde inte kommunalpolitikerna och framförallt byggherren, det kommunala bolaget Higab, redan från början ha haft lite större kunskaper om hur mycket det kostar att bygga i Göteborgsleran”, frågade sig tidningen och hänvisade till den danske trafikforskaren Bent Flyvberg som kommit fram till att nio av tio stora kommunala infrastrukturprojekt underskattade kostnaderna grovt. En ekonomisk haverikommission, en sanningssägare, som kunde utreda varför kalkylerna spruckit och samtidigt peka ut de ansvariga, efterfrågades.⁶⁴

Lars Åbom i Östgöta korrespondenten var också minst sagt kritisk till Linköpings kommuns investeringar på 249 miljoner kronor i hockeyarenan Cloetta Center. Enligt kommunalrådet Mats Johansson (s) skulle satsningen inte kosta skattebetalarna mer än nio miljoner kronor. Men det förutsatte naturligtvis, påpekar Åbom, en stor och betalande publik. Han fortsatte: ”Om hyresintäkterna uteblir har politikerna i stadshuset (som äger arenan via två kommunala bolag) tre möjligheter att klara av katastrofen.” En är att sälja anläggningen eller hyra ut den till en ny hyresgäst. En annan är att öka de totala anläggningsintäkterna i kommunen genom att låta det kommunala fastighetsbolaget höja taxorna för anläggningsutnyttjande individer och föreningar. Det tredje alternativet är ta fram ett aktieägartillskott,

63 ”Falun satsar på att bli ett ledande idrottscentrum”, Fritid & Park i Sverige Nr.5 2003, s.10; ”Borås satsar på ny arena”, Fritid & Park i Sverige Nr.1 2004, s.12; ”Helsingborg rustar upp”, Fritid & Park i Sverige Nr.1 2006, s.16; ”Exklusiva nyheter i Landskrona”, Fritid & Park i Sverige Nr.4 2006, s.20.

64 ”Exklusiva nyheter i Landskrona”, Fritid & Park i Sverige Nr.4 2006, s.20; ”Pengarna rullar på Ullevi”, Göteborgs-Posten 19/1 2008, s.2.

som innebär att kommuninvånarna indirekt får betala.⁶⁵

Liknande problematik torde gälla även för flera andra ”evenemangsarenor”, som under 2000-talet uppförts i samverkan mellan företagen vars namn arenorna bär och kommunerna där de ligger. Vi har Kinnarps Arena i Jönköping (cirka 100 mkr), Löfbergs lila Arena i Karlstad (100 mkr), Coop Arena i Luleå (100 mkr), EON Arena i Timrå (100 mkr), Ejendals Arena i Leksand (200 mkr), Swedbank Arena i Örnköldsvik (200 mkr), Läkerol Arena i Gävle (200 mkr), Axa Sports center i Södertälje (100 mkr), FM Mattsson Arena i Mora (100 mkr), Sparbanken Arena i Arboga (100 mkr), Peabhallen i Nyköping (100 mkr), Skellefteå kraft Arena i Skellefteå (100 mkr) och Behrn Arena i Örebro (100 mkr).

I vår granskning framträder många kommunala företrädare som hävdar att de större anläggningssatsningarna är till gagn såväl för breddidrotten som för att locka artister, som kunde ge vinster i form av inkomster och lokal PR. Vi undrar dock om dessa båda skilda verksamheter var och är så enkla att förena som det påstås?

Kommunens tillgång till anläggningen i fråga regleras antingen direkt via avtal eller via hyreskontrakt. Men det framgår sällan i media i vilken utsträckning kommunen fick de ytor och tider föreningslivet efterfrågade? Inte heller de samhällsekonomiska effekterna av arenasatsningarna diskuteras i artiklarna. Håkan Rystedt, evenemangschef i Borlänge kommun sedan 1999, beräknar att de evenemangsbesökande årligen genererade minst 100 miljoner kronor till kommunens näringsliv under 2006 och 2007. Men han erkänner att han ”saknar vetenskapliga belägg”.⁶⁶

Även forskningen på området är, i våra ögon, bristfällig, därtill sällan problematiserande. Björn Anders Larsson vid Idrottsekonomiskt

65 Lasse Åbom, ”En omstridd satsning för en kvarts miljard”, Östgöta Korrespondenten 31/8 2004.

66 ”Idrott och kommun i skönt samspel”, Svensk Idrott, juni 2002, s. 22-24.

centrum i Lund uppskattar att idrotten i Leksand ger kommunen cirka 60 miljoner kronor ”i värdeökning” per år. Han menar också att idrotten i organiserad form totalt sett står för ungefär två procent av Sveriges samlade BNP. Men det rör sig om en mycket vid idrottsdefinition och om grova uppskattningar. Lotta Braunerhielm och Kristofer Andersson vid Centrum för regional utveckling, Karlstads universitet, tar likaså ett brett grepp (idrottens sociala, demokratiska och ekonomiska värden), gör lokala fallstudier och utvecklar mätmetoder. Men de studerar endast ”idrottens mervärden”, de värden och positiva effekter som idrotten bidrar med, inte de eventuella problem kommersialiseringen och andra aktuella processer medför eller riskerar att medföra.⁶⁷

En annan aspekt som forskningen uppmärksammat är att det befintliga anläggningsutbudet idag inte fullt ut svarar mot de behov som finns av framför allt spontanaktivitet och inomhusaktivitet. Vissa forskare går till och med så långt som att hävda, att den traditionella idrottshallen representerar en framgångssaga knuten till en särskild tidsepok, men att det egentligen inte finns några belägg för att den skulle kunna svara mot dagens behov.⁶⁸ Utan att göra problemet större än vad det är kan man nog ändå konstatera, att dagens anläggningsutbud är utsatt för en helt annan granskning och tvingas leva upp till helt andra effektivitetskrav än tidigare. Dagens anläggningar måste helt enkelt passa många fler målgrupper och många fler behov för att kostnaderna för driften ska kunna vara försvarbara.

Ytterligare en iakttagelse som forskningen gör, är att problemet med höga eller förväntat höga omställningskostnader alltid är lika närvarande. Trots tydliga uttalanden om prioriteringar av vissa anläggningar tycks det vara lätt hänt, när den hårda ekonomiska verkligheten gör sig påmind, att större nyinvesteringar utblir. Dessutom är det inte säkert att den nya efterfrågan på anläggningar är lika ny när

anläggningsbeståndet väl breddats. Investeringskostnaderna för idrottsanläggningar ska skrivas av på många år varför omläggningen av förklarliga skäl tar längre tid än skiftningarna i efterfrågan.⁶⁹

Ett annat dilemma utgör bristen på funktionella ytor att bygga på. Särskilt påtagligt är detta i storstäderna. Platsbristen, tillsammans med tidigare nämnda effektivitetssträvan, utgör också en drivkraft till ökat samutnyttjande; den kommunala rationaliseringsstrategi som Sjöblom tidigare identifierade, och som missgynnade spontanidrottandet.⁷⁰

2.4.2 Skiftande ekonomiska och organisatoriska anläggningslösningar

När det gäller ekonomiska lösningar kring uppförande av anläggningar och organisatoriska kring ägande och driftsformer finner man en rad olika varianter i Riksidrottsförbundets och i fritidstjänstemännens officiella organ. I Eskilstuna invigdes till exempel tre nya arenor – för fotboll, friidrott och speedway – under 2002. Där byggde satsningen på ett nära samarbete mellan kommunen och företaget Peab. Peab fick köpa kommunägd mark för 60 miljoner kronor varefter man bekostade uppförandet av anläggningarna. Ägande- och driftsförhållandena löstes så att Peab hyrde ut anläggningarna på 25 år till det kommunala fastighetsbolaget för totalt 108 miljoner kronor (4,3 miljoner/år), som ansvarade för drift och underhåll och hyrde ut denna till kultur- och fritidsnämnden, som i sin tur hyrde ut den till föreningslivet. Genom denna konstruktion slapp kommunen låsa kapital i arenorna.⁷¹

Även i Malmö är Peab engagerat. Där ägs nya Swedbank Arena av ett nybildat fastighetsbolag, som till 50 procent kontrolleras av företaget och till 25 procent vardera av ett teknikföretag och Malmö FF. Till själva uppförandet bidrog banken med 310 miljoner kronor och Malmö stad med resterande 145 miljoner.⁷²

69 2004

70 Mogensen (2005).

71 ”Paketlösning för arenor i Eskilstuna”, Fritid & Park i Sverige Nr.4 2002, s.6-7.

72 ”Bankavtal säkrar medel till ny stadion i Malmö”, Fritid & Park i Sverige Nr.4 2007, s.12.

67 ”Besöksnäring högt i kurs”, Fritid & Park i Sverige Nr.1 2007, s.16-18; Braunerhielm & Andersson (2007), pag.15-17, 55-56.

68 Mogensen (2005).

En kreativ lösning stod man för i Borås, när man lyckades krängla sig förbi den sedvanliga kommunala upphandlingen. Där byggdes Borås Arena av Borås Arena AB, ägt av IF Elfsborg, på kommunal mark. Kommunens insats utgjordes av en kommunal borgen för ett lån på 80 miljoner kronor. Sedan hyrde kommunen planen och omklädningsrummen, stod för drift och underhåll och upplät dem åt föreningarna för 8,5 miljoner kronor om året. Läktarna, som innehåller butikslokaler, köpte kommunen via sitt fastighetsbolag för 30 miljoner kronor och hyrde sedan ut till arenabolaget för handel.^{73 74}

I Halmstad valde man istället att genomföra projektet med en ny ishall, en sporthall, en konstgräsplan och tak över friidrottsarenans läktare för totalt 371 miljoner kronor i traditionell kommunal regi. Enligt kommunstyrelsens ordförande Carl Fredrik Graf (m) blev därmed driftskostnaden lägre i jämförelse med om ett privat bolag hade ägt arenan och kommunen hyrt in sig. Detta eftersom kommunen kunde dra av all moms och fick lägre räntekostnader. Andra fördelar, hävdade Graf, handlade om kontroll över ändringar under byggtiden och enklare avtal och beslutsvägar.

Vi kan förmoda att Ulf Isaksson, marknadschef för Synerco Fritid och tillika kontraktschef för äventyrsbadet Aqua Nova i Borlänge, inte alls höll med om detta. För enligt honom var en av de stora fördelarna med privat kontra offentligt ägande just beslutsgången. Därför skulle också antalet privata badanläggningar öka, spådde Isaksson. Enda problemet, som han såg det, var de höga entréavgifterna, som fått besöksfrekvensen ”inom upplevelseindustrin” att tillfälligt stagnera. Men å andra sidan riktade sig ju de nya rekreationsanläggningarna främst till äldre besökare, hävdade han.⁷⁵

Det fanns fler som ville debattera offentligt kontra privat. Ordföranden i statens Demo-

kratiutredning Bengt Göransson hävdade lakoniskt, att privatisering av anläggningar och anbudsförfaranden ”var idiotiskt” ur demokratisynpunkt. Det ledde, enligt honom, bara till mindre, inte mer, frivilligt arbete. Han fortsatte: Menar man allvar med att frivilliginsatser är något angeläget så bör man låta föreningarna sköta de anläggningar som ägs av kommunen, ”då står samhället för strukturen och föreningarna för det frivilliga, ideella vardagsarbetet – det sociala kitt som binder oss samman som engagerade och sociala medborgare”.⁷⁶

Jan Olofsson, RF, ifrågasatte inte demokratiresonemanget, men klargjorde att det viktigaste ur ett idrottsperspektiv inte var vem som ägde anläggningarna utan deras ”tillgänglighet, pris och kvalitet”. Här tangerade han delvis resultaten i Statens Folkhälsoinstituts kunskapssammanställning, som indikerade att de största hindren för barns och ungdomars anläggningsutnyttjande var ”inträdeskostnad, geografiskt avstånd, brist på trygga och säkra transportsätt samt brist på utbud i lokalsamhället”.⁷⁷

Ett konkret förslag på samverkan mellan offentligt och privat, närmare bestämt mellan kommun och förening, kom från RF:s utredare. Hans Strandell, kultur- och fritidschef i Tyresö, och Ulf Backlund, konsult på Stockholms Idrottsförbund, som hävdade att det fanns uppenbara poänger med att behålla det kommunala huvudmannaskapet. Bland annat hade de stora och ofta tekniskt komplicerade multianläggningar som uppförts för att tillgodose skolans, allmänhetens och föreningarnas behov under 1960-, 70-, och 80-talen medfört att det också skapats en yrkeskår med stor kompetens att sköta anläggningarna. Denna kompetens vore dumt att inte tillvarata.

Kommunen hade också en större ekonomisk stabilitet än föreningslivet. De försök som gjorts, menade Strandell och Backlund, hade visat att en överföring av kommunal drift till

73 ”Borås satsar på ny arena”, Fritid & Park i Sverige Nr.1 2004, s.12; ”Arenan en given vinstlott”, Fritid & Park i Sverige Nr.5 2005, s.21.

74 ”Ny höjdarhall planeras i Halmstad”, Fritid & Park i Sverige Nr.3 2007, s.10.

75 ”Ulf kan bad”, Fritid & Park i Sverige Nr.3 2006, s.26-27.

76 ”Att privatisera anläggningar är helt enkelt korkat”, Svensk idrott, november 2000, s.19;

77 ”Ägandet inte viktigast”, Svensk idrott Nr.5 2004, s.10; Faskunger (2007).

enskild förening alltid löpte stor risk att misslyckas ur ekonomisk synpunkt, men även ur tillgänglighetssynpunkt, om det fanns flera brukare på anläggningen ifråga. I syfte att tillvarata föreningarnas engagemang, kompetens och ideella resurser samt komplettera dem med kommunalt ansvarstagande och ekonomisk tyngd, föreslog författarna därför en samverkan mellan huvudmannen kommunen och ett driftsansvarigt så kallat anläggningsråd, bestående av både kommun och föreningsrepresentanter från alla de föreningar som utnyttjade anläggningen. Kommunen utsåg en ”anläggningschef” som tillsammans med rådet drev anläggningen. Anläggningschefen hade därefter att bevaka såväl allmänhetens som enskilda föreningars intressen och behov samt följa kommunens riktlinjer om hur anläggningen skulle utnyttjas. Kommunen stod för personalinsatser och större underhållsinvesteringar medan föreningarna stod för kompletterande uppgifter och tog ansvar för sin egen verksamhet och viss finansiering inom ramen för sina egna resurser.⁷⁸

Det ovan beskrivna samarbetet mellan offentligt och privat definieras av SKL som ett *Offentligt – Privat Partnerskap, OPP*. Det beskrivs som en konstruktion som sammanför ett ömsesidigt intresse och en nytta mellan två eller flera parter, varav minst en är offentlig och en är privat. I ett långsiktigt arbete hävdas detta kunna bidra till fler offentliga tjänster.⁷⁹ Även idrottsföreningar deltar i allt större utsträckning i OPP:n, som exemplen ovan visar. Kommunerna uppfattar här en möjlighet att med hjälp av medfinansiering från företag och större klubbar kunna upprusta eller bygga och driva till exempel en ny hall med tillhörande kringfunktioner.

SKL:s undersökningar visar att konkurrensut-sättning (26 procent av kommunerna uppger att de har konkurrensutsatt sin fritidsverksamhet), sponsring och samverkan med det privata näringslivet inte styrs av vilken politisk majoritet som innehar makten i kommunen. Det är

vidare många olika typer av kommuner som i dagsläget provar eller har prövat offentligt – privata samverkanslösningar.⁸⁰

Ofta är det ökande krav på besparingar och högre kvalitet på offentliga tjänster som anges som drivkraften bakom OPP:n för kommuner. Privata aktörer ser å sin sida OPP som en möjlighet att driva ett projekt med vinst, få tillgång till en ny marknad eller skapa en förbättrad relation med offentliga beställare. Ideella organisationers intresse för OPP baseras inte sällan på möjligheten att skaffa sig nya och bättre faciliteter för att på så sätt attrahera fler medlemmar och eventuella sponsorer.

I diskussionen om olika driftsformer berör SKL särskilt förhållandet mellan kommunen som aktör å ena sidan och idrottsföreningen å den andra. Den hållning man förespråkar är, att när det gäller upphandlingssituationer av kommunala idrottsanläggningar så ska idrottsföreningar som önskar driva anläggningarna behandlas som vilken annan aktör som helst. Samtidigt påpekas det att kommuner vid en upphandling av en idrottsanläggning särskilt måste beakta idrottsföreningars intressen av tillgång till anläggningen för tävling och träning, samt att upphandlingen inte medför alltför stora kostnadsökningar för föreningen eller föreningarna ifråga.⁸¹

Från kommunernas sida tycks inte så många argument behövas för att gå in i ett OPP, inte så länge projektet resulterar i ”en multianläggning med kringfunktioner och möjlighet att hålla mässor och konserter”, eller motsvarande resonemang. I ett sådant projekt kan nämligen kommunerna använda sig av tillväxtretoriken och prestigestrategin. Nya arenor beskrivs som något bra för orten, både för dess invånare och för besöksnäringen, en utvecklingsmotor helt enkelt. Samtidigt beskrivs OPP:n som en win-win situation. De föreningar som ingår ett OPP kanske tvingas ta ett lån, men de övriga parterna i projektet står också för sin beskärda del av kostnaderna.

78 Strandell & Backlund (1999).

79 Offentligt – privat partnerskap (2005).

80 ”Partnerskap, konkurrens och sponsring i Sveriges kommuner 2007”, www.skl.se (tillgänglig 2008-04-11).

81 Konkurrens för fortsatt välfärd (1999).

Man kan och bör dock ifrågasätta, menar vi, om en lånefinansierad anläggning "alltid" är bra för idrottsföreningen. Det torde väl bero på om föreningen har möjlighet att återbetala lånet och i vilken utsträckning man får tillgång till anläggningen. Vi ställer oss vidare tveksamma till uttalanden från flera av de kommuner som framhålls som exempel av SKL, till att man "tjänar på" att ingå i ett OPP. Här krävs ordentliga och långsiktiga beräkningsunderlag, och några sådana tycks sällan finnas. Vilket i och för sig inte är konstigt med tanke på att anläggningarna ofta bara funnits under en kort tid.

En annan problematisering avseende OPP:n rör vilka föreningar det är som har möjlighet att ingå i samarbetena. Ur föreningsperspektivet torde det ju handla om att någon i föreningen kan och vill argumentera för att man är en långsiktig, seriös och ekonomiskt stabil samarbetspartner. Och sannolikheten att en stor och gammal förening har större möjlighet att argumentera för ett sådant samarbete än vad exempelvis en liten och ny förening har, förefaller stor. Icke desto mindre behöver också den nya och lilla föreningen någonstans att bedriva sin verksamhet.

Några fler exempel på idrottsanläggningar som kommit till stånd genom OPP:n är Idrottsparken i Sundsvall, Rosvalla Nyköping Event Center och Swedbank Arena i Örnsköldsvik. Initiativet till Idrottsparken i Sundsvall kom då fotbollslaget GIF Sundsvall avancerade till Allsvenskan och nya krav ställdes på arenan. Fastighetsbolaget Norrporten var representerat i styrelsen, och tillsammans med GIF Sundsvall väcktes idén att bygga kontorslokaler ihop med arenan för att finansiera projektet. Sundsvalls kommun förhöll sig positiv då man ansåg att en ny arena för "elitidrott" är bra för en stad och dess medborgare. Anläggningen, som kostade 54 miljoner, finansierades till en tredjedel av vardera EU, kommunen och fastighetsbolaget Norrporten.⁸²

82 Offentligt privata partnerskap (2007).

Efter en utredning av föreningarnas framtida lokalbehov bestämde Nyköpings kommun att renovera och bygga ut en befintlig anläggning för att kunna inrymma nya verksamhetsområden såsom mässor och butiker. I den nya arenan skulle alla sportlokaler samlas under samma tak. Peab, som bedömdes vara den enda entreprenör som kunde genomföra projektet, ville medverka eftersom projektet skulle ge företaget PR och samtidigt möjlighet till markförvärv för bostäder i anslutning till arenan. Dessutom hade Peab, som huvudsponsor, redan ett starkt engagemang i ishockey- och fotbollsverksamheten.⁸³

I Örnsköldsvik hade ett medvetet visionsarbete i syfte att utveckla kommunen som besöks- och bostadsort pågått under en längre tid. Arbetet hade bedrivits i arbetsgrupper, och i gruppen för boende och livsmiljö ingick representanter för MODO-Hockey, näringslivet, och kommunen. Kommunen stödde helhjärtat förslaget om en evenemangsarena i hamnen. Och även om man gjorde klart att det inte var kommunens uppgift att tillhandahålla en sådan, så hade man en person anställd på halvtid i projektet. Kommunen blev tillsammans med Swedbank också en viktig part i finansieringslösningen då den stod för ett lån till det nybildade arenabolaget, som de dessutom skrev ett 25-årigt hyresavtal med. Alla parter ansåg att arenan var en riskfri investering, åtminstone så länge MODO spelade i Elitserien.⁸⁴

2.4.3 Multiarenor och näridrottsplatser – nygamla fenomen på anläggningshimlen

I de så kallade multiarenorna, en ny variant på Sportcentrumet, med många olika användningsområden, ska hallarna aldrig stå tomma, är tanken. Handel och idrott ska varvas med näringslivsmässor och kulturevenemang. Föräldrarna passar på att shoppa samtidigt som deras barn tränar, och tillsammans tittar man på världsartisternas utsålda shower. Den nya hallen på Bosön utanför Stockholm uppfördes till en kostnad av 55 miljoner kronor. Där

83 Ibid.

84 Ibid.

var den fullstora 11-mannaplanen för fotboll den stora nyheten. I Östersund ägdes den nya arenan av bolaget Östersunds Sport och Eventarena AB, som köpt den för 75 miljoner kronor. För dessa pengar ”kan staden ta emot vilka världsartister som helst”, informerade bolagets styrelseledamot, tillika ledamot av fullmäktige, Ann-Sofie Andersson.⁸⁵

En annan typ av anläggning som många kommuner under 2000-talet ville satsa mer på var de så kallade näridrottsanläggningarna (eller aktivitetsparkerna), som placerades i närheten av skolor och bostadsområden och som hade till syfte att öka spontanidrottandet. Malmö var en av de städer som satsade stort på detta koncept. Staden investerade 22 miljoner kronor i en anläggning i Västra Hamnen, och planerade för ytterligare två på andra håll i staden. Man gjorde det med hänvisning till den ungdomsforskning som visade, ”att många unga idag var ovilliga att binda sig vid den typ av schemalagda aktiviteter som idrottsföreningarnas traditionella verksamheter ofta bjöd”.⁸⁶

Inte heller dessa anläggnings-satsningar var självklart invändningsfria. Jonas Arnesen i Svenska Dagbladet beskrev den nya hallen på Bosön som en ren marknadsprodukt: ”Den som hade trott eller hoppats att hallen på Bosön skulle bli lösningen på Stockholmsidrottens stora hallproblem har anledning att vara besvikna.” Hyran för hela hallen på 1 600 kronor per timme gjorde den till en produkt för rika fotbollsklubbar, hävdade Arnesen, och fick medhåll av representanter från Stockholms handbollförbund, basketbollförbund och innebandyförbund (endast ett tiotal idrotter hade hyrt in sig i hallen under 2007, och fotboll stod för 95 procent av beläggningen). Vi har marknadsmässiga priser för att hallen ska bära sig själv, fick de till svar av Birgitta Ljung, representant i Riksidrottsstyrelsen och

85 ”Östersund planerar för sport och eventarena”, *Fritid & Park i Sverige* Nr.5 2006, s.9; ”Ny era för arenor”, *Fritid & Park i Sverige* Nr.3 2007, s.20-23; ”Ny multisporshall ska locka fler till Bosön”, *Fritid & Park i Sverige* Nr.4 2005, s.12.

86 ”Mer utrymme för spontanidrotten i Malmö”, *Fritid & Park i Sverige* Nr.2 2006, s.13; ”Fullt ös – så ska stapelbädden fås att blomstra av aktiviteter”, *Fritid & Park i Sverige* Nr.3 2006, s.18-19.

ordförande i Bosö-kommittén. Hon påpekade dessutom att hallen var till för storsatsande förbund och distrikt i hela Idrottssverige.⁸⁷

Satsningarna på näridrottsanläggningar problematiserades i sin tur av forskarna Josef Fahlén och Karin Book. Inom Handslaget, den senast genomförda större statliga satsningen på idrotten, var just ”tillgänglighet” ledstjärnan: Hur engagera de barn och ungdomar som inte visat något intresse för organiserad föreningsidrott? De nya anläggningarna sågs som ett potentiellt verktyg för att fånga upp dessa grupper – att locka med spontanidrott och på så vis lösa en del av folkhälsoproblemet.

Fahléns fallstudie i Umeå visar emellertid att sex av tio tillfrågade elever aldrig använde den undersökta näridrottsplatsen, och att resultatet var nästan dubbelt så dåligt bland flickor som bland pojkar. Av dem som uppgav att de använde anläggningen regelbundet var dessutom barn och ungdomar som tränade i föreningsregi eller på egen hand minst 3ggr/vecka i majoritet. Fahlén uppger två viktiga delförklaringar till resultatet, dels att anläggningen ofta ”ockuperas” av redan aktiva grupper, dels att den inte utformats efter de behov som funnits bland de eftersatta grupper man ursprungligen velat prioritera. Eleverna på den intilliggande skolan har visserligen i stor utsträckning fått vara med och forma anläggningen, men det är tydligt att vissa elever tagit ledarroller och synts och hörts mest: de redan föreningsaktiva.⁸⁸

Book är inne på samma spår i sina fallstudier av Malmö. Sedan näridrottsplatser anlagts har vandalismen sjunkit i närheten av skolorna, och det är många, 60-80 procent av de tillfrågade, som uppger att de använder den, säger hon. Men tyvärr är könsskillnaderna stora och många av användarna är fotbollsföreningar. En viktig delförklaring till detta är enligt Book, att endast en av de tre undersökta skolorna där anläggningar anlagts har bjudits in till dialog,

87 ”Idrottshall för de rika”, *Svenska Dagbladet* 1/3 2007, s.25.

88 Fahlén (2007), s.38-42.

och vet man inte om behoven bland de prioriterade grupperna är det naturligtvis svårt att tillfredställa dem.⁸⁹

2.4.4 Vilka får sina idrotts- och anläggningsbehov tillfredställda – och av vem?

Andra kritiska röster har höjts från dem som menat att tillgången till idrottsanläggningar först och främst måste lösas. RF:s ordförande Karin Mattsson framhöll år 2005 till exempel gymnastik, konståkning, ishockey men framför allt friidrott som grenar med stor lokalbrist. Och värst var det, hävdade Mattsson, i storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö. Huvudproblemet beskrevs som kommunal konjunkturpolitik: Fanns det pengar över i budgeten var man beredd att investera, annars inte. ”Men samhällets stöd till idrotten är inte välgörenhet”, skrev Mattsson. ”Pengarna som satsas måste ses som en investering i folkhälsa, barns och ungdomars välmående och sociala gemenskap.”⁹⁰

Även Svenska Friidrottsförbundets ordförande uttryckte oro för sin egen idrott ur anläggningssynpunkt, trots att det byggts fem nya friidrottshallar sedan år 2000. Han hänvisade till 2000-talets senaste trend, att anlägga konstgräs på fotbollsplaner och samtidigt offra löparbanor och hopp- och kastgropar för att minska avståndet mellan fotbollsplan och läktare.⁹¹

Avseende huvudstadens anläggningsstruktur undrade forskarna Ulf Blomdahl och Stig Elofsson när Stockholms stad tänkte lyssna till tonåringarna. Enligt deras undersökning från 2007 ansåg majoriteten av flickorna, att det i första hand skulle satsas på simhallar/äventyrsbad, lokaler för dans och aerobics samt gym och utomhusbad. För pojkarna var det fortfarande fotbollsplaner och hallar för bollsporter som prioriterades. I det idrottspolitiska handlingsprogrammet framgick dock att

det var kvinnors idrottande som skulle prioriteras, ”både allmänt och när det gällde anläggningsinvesteringar”.⁹²

Samma diskrepens mellan efterfrågan och utbud framkommer i mer allmänt hållna fritidsvaneundersökningar. Istället för tillgång till traditionella och spektakulära anläggningar och evenemang är det tillgänglighet till vardagsaktiviteter som prioriteras av lokalbefolkningen.⁹³ Samtidigt indikerar statistiken att det är många dyra prestigeanläggningar som uppförs. Forskningen på temat visar att bevekelsegrunderna för kommunledningen ofta handlar om att hävda sig i konkurrensen med andra städer; att skapa image och därmed dra till sig inflyttning och turism.⁹⁴ Återigen måste då poängteras, att huvudproblemet dock inte är att kommuner inte vill aktivera sin befolkning, utan att många intressen (idrott, boende, handel, industri, friluftsliv etcetera) konkurrerar om såväl resurser som ytor.⁹⁵

Den före detta ansvarige för idrotts-, förenings-, fritids- och folkhälsofrågor på SKL, Hugo Blom, numera konsult åt förbundet, anser det vara ”uppseendeväckande” att det skett så stora investeringar i just sådana hallar, bandyhallar och ishallar, som många förtroendevalda varit medvetna om kostar mycket, ja, rentav mest, att uppföra och driva (på grund av storleken, den tekniska komplexiteten och den relativt låga utnyttjandegraden per individ och aktivitetstillfälle). Dessa hallar tenderar dessutom, menar han, att placeras i utkanten av städer, vilket medför längre resor och en negativ inverkan på miljön. Intressant nog har det varit förvånansvärt lite diskussioner om detta, konstaterar Blom vidare. Istället har satsningarna motiverats med att arenorna kan utnyttjas också för större kulturevenemang. Men statistiken visar att få svenskar ännu så länge konsumerar ”arenakultur”, jämfört med till exempel med hur många som går på museum.

89 Book (2007), s.33-37.

90 ”Stäng inte unga ute från idrotten”, Fritid & Park i Sverige Nr.5 2005, s.12.

91 ”Friidrotten trängs ut från arenorna”, Fritid & Park i Sverige Nr.5 2004, s.10.

92 ”Vilka idrottsanläggningar önskar ungdomar i Stockholms stad att det ska satsas på?”, Stockholms idrott Nr.4 2005.

93 Medborgarundersökning Umeå kommun våren 2007.

94 Book (2006).

95 Reisto et.al. (2004).

Enligt Bloms förmenande beror de stora hallinvesteringarna främst på att det är stora och populära idrotter som förväntas utnyttja dem. Vid sidan om ridanläggningar, de anläggningar som ”politikerna bygger när det känner dåligt samvete för flickorna”, handlar det oftast om populära lagidrotter, som ryms inom högröstade storklubbar med nära kontakter till kommun och näringsliv. Stora arenor och goda representationslag, poängterar Blom, betraktas ju ofta såsom goda infrastrukturprojekt, som förväntas dra in pengar till kommunen och utgöra god PR för den.⁹⁶ Men då, inflikar ekonomerna Jan Palmgren och Hans Lundberg, i samförstånd med den danske trafikforskaren Bent Flyvberg, bör samtidigt beaktas att arena-projekten också kan karaktäriseras som ”superinvesteringar”. Det vill säga att de utgör stora inriktningsinvesteringar med en förväntad lång livslängd, som bidrar till att staka ut en tänkt riktning för kommunens kultur- och fritidsutbud.⁹⁷ Detta riskerar att ge vissa idrotts-grenar och klubbar ännu större inflytande; de som har möjlighet att nyttja dem.

Ants Viirman, tidigare sektionschef på Svenska kommunförbundet och nu handläggare på SKL, tar resonemanget ett steg vidare. Han menar att det till och med finns en uppenbar demokratisk fara i att många kommuner allt för tungt lutar sig ”mot de ekonomiska och effektivitetsmässiga motiven vid utbyggnaden och organiseringen av den kommunala verksamheten” på kultur- och fritidsområdet.⁹⁸ Hugo Blom är inne på samma linje. Enligt honom har de nya ”hockeytemplen” så här långt visat sig ekonomiskt bärkraftiga. Men vad händer om representationslagen trillar ur den högsta serien och ägarna går i konkurs? Vem ska då betala för kalaset, frågar sig Blom: Kommunen, och indirekt dess skattebetalare, som allt som oftast har stått för markupplåtelsen och köpt in tider i anläggningen till barn- och ungdomsidrotten? Med tanke på den statistik som indikerar att kommunerna idag främst värnar

96 Intervju med Hugo Blom 2008-01-16; ”Kommunal satsning på ridsporten”, Svensk idrott Nr.6 2004, s.16.

97 Alpenberg & Lundberg (2006), s.9-11.

98 Vem tar hand om kultur och fritid i Sveriges kommuner? (2003).

om sina egna anläggningar och överlåter resten åt ett ekonomiskt hårt ansträngt föreningsliv, menar vi, att en sund skepsis dessutom bör finnas kring vad som kommer att ske med föreningsbidrag, uppdragsersättningar, lokalsubventioner och anläggningsstöd vid nästa större ekonomiska bakslag.⁹⁹

Utifrån beskriven förståelsehorisont är det inte heller så svårt att förstå de krav som följde med riksdagens beslut om ”en ny nationell idrottspolitik” (1999/2000), nämligen att ökade statliga bidrag till idrottsrörelsen i form av Handslagspengar skulle motsvaras av fortsatt kommunalt stöd och av utformandet av lokala idrottspolitiska handlingsprogram. Endast ett 50-tal kommuner hade år 2004 emellertid hörsammat detta.¹⁰⁰

Andra farhågor kring tillgång och tillgänglighet, som framkommer i den dagliga debatten, är att privata ägare med tydligt vinstintresse tar ut marknadsmässiga hyror samt att ägande- och driftsansvariga föreningar inte släpper ifrån sig tillräckligt många eller bra utrymmen och tider. Båda scenarierna riskerar att stänga ute grupper av idrottsintresserade. När det gäller driftsentreprenader har det vidare varnats för uppdragskontraktens helt avgörande roll, att kommunerna skulle sakna den erfarenhet och kompetens som krävs för att säkra en ”idrott åt alla”. Dessutom riskerar kvaliteten på produktionen att kraftigt försämrats, menar en del, då priset på upphandlingsförfarandena får en stor betydelse och kommunernas finanser är ansträngda, vilket gör att man gärna tar det billigaste alternativet istället för det bästa.

På senare tid är det främst privata intressen som framställts som det stora hotet mot kommunernas antagna ambition att erbjuda idrott åt alla. Men viss forskning menar att idrottsrörelsen själv också utgör ett liknande hot.¹⁰¹ Föreningsidrottens önskemål och krav när det

99 Intervju med Hugo Blom 2008-01-16

100 Föreningspolitik och föreningsstöd (2004), s.54. Däremot uppger 90 % av landets kommuner att de har någon form av policy eller fritidspolitiskt program som reglerar fördelningen av kommunens ytor och lokaler för idrott och fritid. Se vidare Bergvall Virtanen, et.al., (2008).

101 Tangen (2007).

gäller anvisningar för utformning av ytor och faciliteter tenderar att fungera närmast som ett tolkningsföreträdare. Allmänhet, fritidsförvaltning och politiker har i den diskussionen ofta ingen bestämd uppfattning, åtminstone inte lika stark som föreningsidrottens. Brist på kunskap och motargument samverkar därmed på ett sätt som premierar grenspecifika behov, uppbackade av internationella regelverk, snarare än kommuninvånarnas behov.¹⁰²

Det vanligt förekommande samarbetet mellan kommuners fritidsförvaltningar och det lokala föreningslivet förstärker ytterligare detta tolkningsföreträdare, då den icke-organiserade allmänheten inte har möjlighet att påverka på samma sätt.¹⁰³ Detta fenomen diskuteras även i termer av koncentrerade kontra spridda fördelar.¹⁰⁴ Det vill säga att den mindre men koncentrerade gruppens missnöje ofta överröstar den större, mer spridda gruppens likgiltighet. Lokala föreningar i grupp eller på egen hand utgör på detta sätt en starkare opinion än den breda allmänhet som ofta inte har någon samlad eller gemensam åsikt, ett fenomen som i forskningen förklaras med de ”dominerande aktörernas” inflytande och ”den starkes rätt”.¹⁰⁵

Mot ovanstående problematiseringar och de farhågor som reses, ska ställas de samhällsargument som går ut på att det i vissa fall är bättre om ett företag äger och driver en anläggning. Anläggningar med förväntad stor kommersiell rullans, som ska vara till för ”mer än bara idrotten” och som förutom själva idrottsanläggningen ska innehålla till exempel affärer, restauranger och hotell, kanske bara kan uppföras om ett större byggbolag ges möjlighet att exploatera ett helt område. Dessutom är förmodligen företag betydligt bättre än

102 Den kompetens som finns i kommunens Kultur- och fritidsnämnder och förvaltningar tenderar dessutom att ha slagsida mot kultursidan (Ibid.).

103 Ibid. I Tangens studier visar det sig dessutom att föreningsidrotten för fram breddidrottsargumenten för att legitimera nyetableringar av idrottsanläggningar, men att själva byggandet ändå till största delen formas utifrån tävlingsidrottens regelverk. Vissa anläggningar främjar helt enkelt inte fysisk aktivitet för alla, menar Tangen.

104 Schantz (2003).

105 Tangen (2003).

kommuner på att sköta just sådana verksamheter, eller åtminstone på att kontrollera att de blir korrekt utförda.

Anläggningar som endast förväntas utnyttjas av elitlag, lyder ett annat argument, kanske inte heller bör ägas och/eller drivas av kommuner och breddidrottsföreningar med andra värdegrunder, och där andra resursfördelningsprinciper är styrande än hos rena elitklubbar. Ett tredje argument är att det visserligen kan bli problem utifrån ”en idrott åt alla” om ett företag sköter en idrottsanläggning, men att det kanske ändå är ett bättre alternativ än om anläggningen inte skulle existera alls. Upplevd brist på tillgänglighet, det vill säga den ”tillgänglighet” som oftast mäts i kommunala enkätundersökningar, är ju dessutom inte alltid densamma som verklig brist. Därför måste det tas fram analysverktyg och mätinstrument som kan bedöma och tolka tillgänglighet såväl som tillgång.

När det gäller privat drift är det med kommunernas ögon naturligtvis inte svårt att finna fördelar med ekonomiska förtecken. Företagen med sina kommersiella krafter och/eller föreningslivet med sina ideella får helt enkelt ta en del av de kostnader som skattebetalarna annars skulle ha stått för. Bland föreningsföreträdarna själva finns det också många som menar att totalkostnaden blir lägre om en förening ansvarar för driften, eftersom den idkar ideellt arbete, och att föreningsdrivna anläggningar oftast sköts med större engagemang, närhet, person- och lokalkännedom. Därutöver skapar föreningsdrift en vi-känsla som kommer såväl föreningsmedlemmar som brukare och närsamhälle till del, vilket på längre sikt underbygger demokratin. Dessutom kan de föreningsdrivna idrottsanläggningarna utnyttjas mer effektivt, heter det ibland, genom att möjligheter ges till ett längre öppethållande, vilket förbättrar medborgarservicen.

Den mest centrala uppmaningen från kommunförbundsrepresentanterna till landets alla kommuner, är vikten av att skapa goda förutsättningar för att bedriva en så framgångsrik

fördelningspolitik som möjligt: att arbeta fram effektiva instrument, så att de förtroendevalda kan göra målbeskrivningar och beställningar där serviceverksamheten kan kvalitetssäkras och utvärderas. Då, menar man, krävs kontinuerlig kunskapsinhämtning i form av både generella fritidsvaneundersökningar och mer detaljerade kundundersökningar, samt teknik och färdighet för att kunna sammanställa och analysera stora mängder data. Dessutom krävs juridisk kunskap om kontraktsutformning och ekonomisk kunskap om hur olika bidragssystem slår, kort och gott en professionell tjänstemannakår.¹⁰⁶ Därtill, menar vi, krävs politiker som är tillräckligt tydliga för att alternativen ska bli synliga, och som därmed är beredda att ta konsekvenserna av sitt agerande – samt en god portion samverkan och lyhörddhet mellan alla inblandade parter.

2.4.5 Sammanfattning och slutsatser

Vid ingången till det nya millenniet hade svenska folkets motionsvanor åter förbättrats. Berodde detta på att idrottsrörelsen i samverkan med stat och kommun bättre lyckats leva upp till målsättningen om en idrott är alla? Möjligt, men det är långtifrån säkert. Visserligen ökade satsningarna återigen avseende idrottsanläggningar. Även alternativa anläggningar uppfördes, och nya samverkansorgan tillkom för att stödja den önskade utvecklingen. Men samtidigt avtog medlems- och föreningstillväxten medan stora ojämlikheter fortsatte att råda mellan olika samhällsgrupper avseende idrottsutövning och anläggningsutnyttjande. Satsningarna kanaliserades också storleksmäs-

¹⁰⁶ En undersökning genomförd av Kommunförbundet åren 2002-2003 visar att professionerna i tjänstemannakåren utmanades av framför allt tillkommande arbetsuppgifter och fördjupade utbildningskrav. Detta i ett snabbt förändrat arbetsklimat, där medborgarperspektiv, ekonomiska begränsningar och nya kulturtryck avspeglade sig. Folkhälsoupdrag, elitidrottskrav, miljöplanering och teknisk utveckling var nu de tydligaste drivkrafterna för de fritids- och anläggningsansvariga, hävdade forskaren Camilla Thorn Wollnert. Hon uppfattade också en risk i att marknadsföringskompetens kunde sättas före föreningskännedom och anläggningsserfarenhet, att bristen på fritidspolitiker i utskott och nämnder skulle göra systemet "tunggrott", och att bristen på spetskompetens kunde leda till att utredningar och uppföljningar uteblev och att nya idéer och alternativ föreningsverksamhet inte fångades upp. Se vidare Thorn Wollnert (2003), s.42, 48-54, 59-61, 69-72.

sigt i första hand till renoveringar av redan befintliga anläggningar och i andra hand till uppförande av traditionella lagbollsportsytor.

De kommunala investeringarna motiverades ofta av politiker och tjänstemän med spontan-, bredd- och motionsidrottsargument samt med hänvisning till den positiva inverkan idrotten hade på folkhälsan. Allt oftare förekom även, i kombination med dessa argument, marknadsföringsargument: "att sätta kommunen på kartan". I medierna hänvisade kritikerna emellertid till okontrollerbara och höga byggkostnader, som riskerade att vältras över på allmänheten, till ökade entré- och brukaravgifter, som knappast var i harmoni med att göra idrotten tillgänglig för de sämre bemedlade, till att kommunerna inte alls följde de riktlinjer och löften som gavs till förmån för spontan-, bredd- och motionsidrotten, samt till att de anläggningar som byggdes för mångfald och spontanidrott bara lockade de redan etablerade, organiserade och mest hängivna.

Några forskare hade liksom flera förbunds- och föreningsföreträdare också farhågor kring tillgång, tillgänglighet, kvalitet och ideellt engagemang i samband med kommunernas minskade åtaganden och deras överlåtelse av ägande och drift av anläggningar. Andra hade det med anledning av att anläggningsutbudet nu förväntades breddas. Ytterligare andra menade att så kallade Offentligt-Privat Partnerskap var enda möjligheten att få till stånd stora, ekonomiskt bärkraftiga anläggningar, medan en del påstod att sådana samarbeten, precis som de större "superinvesteringarna", bara bidrog till att förstärka orättvisorna mellan stora och små idrottsföreningar och mellan stora och små idrottsgrenar. Många efterfrågade fler studier, bättre mätinstrument och skarpare analysverktyg för kontroll och uppföljning, så att viktiga beslut kunde fattas med bättre kunskapsunderlag och de ansvariga kunde få möjlighet att korrigera felaktigheter och ställas till svars om projekten havererade. Det var särskilt viktigt i en tid då effektivitetskraven på anläggningsutbudet var större än tidigare.

Kunde investeringarna och de nya ägande- och driftsformerna möjligen ändå försvaras med ökad samhällsnytta i form av insparade kommunala medel, ökad tillgång och tillgänglighet för idrottsutövarna, ökat förenings- och medborgarengagemang, ökad medborgarservice, bättre underhållning för den idrottsintresserade publiken och ökad sysselsättning och skatteintäkter till kommunerna genom nya tjänster och inflyttat kapital? Det är naturligtvis ingen lätt sak att avgöra, och det är ju inte heller vår uppgift. Vår målsättning är däremot att öka kunskaperna om den svenska idrottsanläggningsstrukturen och dess ägande- och driftsförhållanden genom att lyfta fram de attityder och argument som finns och diskutera dem och de erfarenheter som gjorts, samt resonera kring vad enskilda beslut kan tänkas få för kort- och långsiktiga effekter. I det följande ämnar vi fortsätta göra just detta, men nu mer på djupet, genom att studera Norrtälje respektive Umeå kommun.

3. Fallstudier av Umeå och Norrtälje

Fallstudier ger möjlighet att studera ett fenomen intensivt och i en avgränsad lokal. Utöver skeenden, argument och beslut kan mekanismerna bakom dessa i bästa fall klarläggas. Det är vad vi ska ägna oss åt i detta tredje kapitel.

3.1 Norrtälje kommun: Omfattande föreningsdrift som drivkraft för att få engagerade invånare och en "idrott åt alla"

3.1.1 Kommunala intentioner och fördelningspolitik

Norrtälje kommun bildades 1971 efter en sammanslagning av sju kommuner och fick då omkring 30 000 invånare. Arealen på drygt 2 000 kvadratkilometer gjorde kommunen till Stockholms läns största sett till ytan. Idag är drygt 56 000 invånare skrivna i Norrtälje, varav 18 000 i centralorten Norrtälje stad och sammanlagt ungefär lika många i de näst största tätorterna Hallstavik och Rimbo. Därtill kommer de sporadiska besökarna i de cirka 30 000 fritidshusen, vilka under sommarhalvåret periodvis bidrar till att tredubbla folkmängden.¹⁰⁷

Centralorten Norrtälje stad har efter sammanslagningen fortsatt att präglas av småskalighet, inga större industrier har tillkommit. Många nyinflyttade har också behållit sina jobb och valt att pendla. Uppemot 40 procent av Norrtäljeborna arbetar idag utanför tätorten. Vidare visar befolkningsstatistiken på en fortsatt förnyring. Ungefär en fjärdedel av kommuninvånarna är under 20 år. Det vill säga ungefär som genomsnittet för riket som helhet.¹⁰⁸

För tillfället är det den borgerliga alliansen som styr i kommunen, men bara med ett mandats övervikt. Majoritetsförhållandena har skiftat frekvent sedan slutet av 1960-talet, då

107 "Norrtälje", i Nationalencyklopedin (1994), s.283-284; Tredelat Roslagen? (1994), kap.1.

108 Årsbok för Sveriges kommuner (1972-2007), tab.21, 26, 28, 45, 46, 48.

socialdemokratins långa maktinnehav bröts. Högern och vänstern har båda haft ansvaret för att styra kommunskutan, såväl under de kortare ekonomiska uppsvingen som genom de längre och djupare vågdalarna. I synnerhet under 1990-talet, då en tredjedel av de totala kommunala intäkterna utgjordes av statsbidrag, var det kärva tider i Norrtälje. Under den perioden var de mer eller mindre desperata besparingsåtgärderna liksom de akuta stödåtgärderna många, inte minst inom fritidsfären.¹⁰⁹ Läget har delvis förbättrats nu under inledningen av 2000-talet, även om man också fortsättningsvis tvingats dras med besvärande underskott. En ny optimism märks tydligt bland såväl kommunpolitiker och tjänstemän som journalister i den dominerande lokaltidningen Norrtälje Tidning.¹¹⁰

Zoomar man in på kultur- och fritidspolitiken specifikt, och studerar kostnaderna över tid, så kan man se att dessa ökade snabbt under 1970- och 80-talen. När kommunens totala budget var cirka 900 miljoner kronor år 1985 utgjordes 4,5 procent av utgifter för kultur- och fritidsändamål. Idrottens andel av dessa var en femtedel, varav ungefär 70 procent låg på anläggningssidan.¹¹¹ Det innebar att idrottsutgifterna hade passerat nettokostnaderna för både bad- och friluftsliv och bibliotek. Faktum är att idrotten under åren 1985-1990 kostade kommuninvånarna mer, uttryckt i gemensamma allmänna resurser, än all studerad kulturell verksamhet – bibliotek, museer, film, konst och folkbildning – sammantagen.

I början av 1990-talet vidtog alltså en ekonomisk stagnation som höll i sig ända fram till slutet av decenniet. Då stabiliserades kommunens nettokostnader på omkring 1,5 miljarder kronor. År 2000 spenderade Norrtälje

109 "Det blir bara värre, och de unga drabbas värst", NT, 8/11 1991; Tredelat Roslagen? (1994); Vad kostar verksamheten i din kommun? (1991-2007), tab.3-7.

110 "Årsredovisning", Norrtälje kommun, Kommunfullmäktige, 2000-2007.

111 Räknar man även in en uppskattad summa för det starkt subventionerade lokalutnyttjandet, utgjorde anläggningsstödet omkring 85 procent av kommunens samlade idrottsutgifter. En siffra som är fullt jämförbar med den för hela riket. Se vidare "Om kultur- och fritidssektorerna: Kostnader", www.sk1.se (tillgänglig 2004-10-12), 6.

kommun lika mycket pengar på idrott som man hade gjort tio år tidigare. Det innebar att ungefär 0,5 procent av kommunens totala nettokostnader var idrottsrelaterade, om man bara tar hänsyn till de redovisade kostnaderna, det direktriktade stödet, vill säga, som alltså utgör en mindre del av det totala stödet. År 2007 var motsvarande siffra 0,4 procent.¹¹²

När det gällde anläggningarna var det vid ingången till det nya millenniet stor konkurrens om tillgängliga tider, framför allt under vinterhalvåret. I tätorterna Norrtälje, Rimbo och Hallstavik var det inte sällan upp till sju föreningar som stod i kö för samma eftertraktade kvällstid. Det behövdes tveklöst fler hallar, men kommunledningen hänvisade till ekonomiska sparkrav (2004 skars till exempel budgetramen ned med 1,4 mkr, 2006 med 3,3 mkr), och till att man måste vara restriktiv med anläggningsutbyggnaden.¹¹³

De nyinvesteringar som genomfördes på idrottens område var antingen inplanerade sedan länge, eller så hängde de samman med större kommun- och näringslivsunderstödda evenemang i centralorten. Ofta, med undantag för en mindre skateboardanläggning i Norrtälje stad, investerades det också i samma typ av anläggningar, som innehöll samma – av specialidrottsförbunden – bestämda yt- och planmått som tidigare. Hallsta IK fick 3,5 miljoner kronor till ny kylanläggning med mera på Holmenrinken i Hallstavik, Riala GOIF 67 000 kronor i bidrag till en traktor och plog för iordningställande av sin fotbollsplan, Rimbo TK 250 000 kronor till ny beläggning på sina utomhustennisbanor, ”sportcentrumföreningarna” Norrtälje IK, BKV Norrtälje, Rånäs 4H, med flera, cirka två miljoner kronor till ny sarg och belysning i ishallen och till inköp av ny plogmaskin till bandybanan, samt 1,1 miljoner kronor för nybyggnad av förråd och 700 000

kronor till ett nytt slitlager på allvädersbanorna på Norrtälje IP.¹¹⁴

Därtill har två stora sporthallar uppförts under 2008 med hjälp av kommunala bidrag i miljonklassen.¹¹⁵ Den tveklöst största investeringen under hela 2000-talet är konstgräs fotbollsplanen vid centralanläggningen Norrtälje Sportcentrum. Summa: 10,5 miljoner kronor.¹¹⁶

I samband med mästerskap eller evenemang som förväntats dra storpublik har investeringarna ofta varit omfattande. Då har PR-aspekten, marknadsföringen av kommunen, varit påfallande central. Det gäller särskilt Mästarcupen, som Kultur- och fritidsnämnden uppfattat ”som mycket viktig för att stärka kommunens varumärke”.¹¹⁷ Det har också gällt flera av de påkostade friidrottsatsningarna. Inför SM i friidrott 2003 användes fyra miljoner kronor till underhåll, utbyggnad och reparationer av Idrottsparken vid sportcentrumområdet, vilket senare visade sig bli fem miljoner kronor då budgeten kraftigt överskreds. År 2006 fick Rånäs 4H vidare 1,3 miljoner kronor till en läktare inför Folksam Grand Prix.¹¹⁸

Samma antagande om kontinuitet (eller rigiditet, om man så vill) gäller också underhållskostnaderna, reinvesteringarna, i det redan befintliga anläggningsutbudet.¹¹⁹ Möjligen kan Norrtälje kommuns reella anläggningspolitik därmed också ifrågasättas utifrån det kultur- och fritidspolitiska handlingsprogrammet. Där framgår nämligen att det visserligen är innevånarnas behov som ska styra anläggningsstrukturen, men även att man ska utgå från idén om en idrott åt alla, en fostrande barn- och ungdomsverksamhet och ett premierande

114 Sammanträde 22/3 2001 §40, 5/5 2004 §44, 9/11 2006 §89, 9/2 2006 §24, 21/9 2006 §70, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje.

115 Intervju med Erik Klockare, 2008-02-06.

116 Sammanträde 27/9 2007 §91, 6/12 2007 §133, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje.

117 Sammanträde 15/6 2000 §69, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje.

118 Sammanträde 14/2 2002 §10, 12, 25/11 2003 §119, 19/5 2005 §66, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje.

119 Sammanträde 24/2 2000 §5, 30/3 2000 §40, 1/2 2001 §14, 1/2 2001 §18, 22/3 2001 §40, 5/5 2004 §44, 15/6 2000 §72, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje.

112 GVIIa:1-14, Utgifts- och inkomststater Norrtälje kommun, 1971-1997; ”Bokslut”, 1997-1999, ”Årsredovisning”, Norrtälje kommun, Kommunfullmäktige, 2000-2007.

113 ”Årsredovisning” Norrtälje kommun, 2004; Sammanträde 30/3 2000 §35, 4/5 2000 §59, 20/2 2003 §15, 13/11 2003 §15, 25/11 2003 §126, 25/11 2004 §131, 16/12 2004 §123, 17/11 2005 §103, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje.

av tidigare eftersatta grupper, som kvinnor (i förhållande till män), pensionärer, arbetslösa, invandrare och föreningslösa. Med andra ord just de grupper som inte har varit lockade av den traditionellt organiserade idrottsutövningen på de befintliga idrottsanläggningarna.¹²⁰

Skillnaden mot 1980- och 1990-talen när det gäller Norrtälje kommuns officiella idrottspolitik, det vill säga den som framgår i policydokumenten, är framför allt att kommunen har blivit tydligare i sina principiella ställningstaganden, gällande vem och vilka som bör få stöd, samt att bidragen blivit hårdare reglerade. Utöver de mer allmänna föreningsbestämmelserna måste en barn- och ungdomsförening, för att antas som bidragsberättigad, vara ansluten till en riksorganisation, svara upp mot den så kallade barnchecklistan, baserad på FN:s barnkonvention, samt bedriva regelbunden verksamhet för och med minst tio bidragsberättigade medlemmar i åldern 7-20 år. Åtta olika bidrag är tillgängliga för dem som uppfyller dessa krav:¹²¹

- 1) Verksamhetsbidraget avser att ”ge ett ekonomiskt stöd i direkt proportion till verksamhetens omfattning och därmed stimulera till ökad aktivitet”. Det lämnas med 50 kronor per bidragsberättigad sammankomst.
- 2) Grundbidraget lämnas med 1 500 kronor per år och avser att ”utgöra ett grundstöd till förening som inte ansöker om verksamhetsbidrag”.
- 3) Handikappbidraget ges till förening som bedriver verksamhet med minst tre funktionshindrade deltagare. Det berättigar till dubbelt verksamhetsbidrag.
- 4) Bidraget till kommunala lokaler innebär en subventionering; att förening ”som bedriver verksamhet som uppfyller villkoren” bara behöver betala upplåtelseavgift på 50 kronor.

- 5) Hyresbidraget avser endast tillfällig hyra av lokal/anläggning och kan beviljas med högst 50 procent av ”skälighetskostnad”.
- 6) Lokalbidraget ges till förening som har för avsikt att anskaffa lokal för barn och ungdomsverksamhet under en längre period. Bidraget kan beviljas med maximalt 50 procent av skälighetskostnad, efter avdrag av 50 procent av hyresintäkter, och med högst 25 000 kronor per förening och år.
- 7) Anläggningsbidraget har till syfte att ”stödja förening att underhålla och driva ägd eller arrenderad anläggning för i första hand barn- och ungdomsverksamhet”. Bidraget utbetalas årligen enligt en bestämd tariff (till exempel 21 000 kronor till fotbollsplan, 10 000 kronor till friidrottsanläggning, 3 500 kronor till tennisbana).
- 8) Utvecklingsbidraget kan sökas ”till projekt, särskilda arrangemang eller objekt” som Kultur- och fritidsnämnden anser vara särskilt värdefulla att stödja ekonomiskt.

Verksamhetsbidraget, de subventionerade kommunala lokalerna samt lokal och anläggningsbidragen är de bidragsformer som har störst betydelse för majoriteten av föreningarna i Norrtälje. Det innebär att den avgörande faktorn för att ta del av samhällets allmänna fritidsresurser är hur många aktiva barn och ungdomar i 7-20 års ålder som kan mobiliseras. För en del föreningar, ofta framgångsrika i tävlingshänseende, har också utvecklingsbidraget varit av stor eller till och med mycket stor betydelse.¹²² Speciellt när det har visat sig bli årligt återkommande, som bidraget till Rånäs 4H:s arrangörskap av den internatio-

120 ”Kultur- och fritidspolitiskt handlingsprogram”, www.norrtalje.se (tillgänglig 2008-04-06).

121 ”Bidragsbestämmelser avseende ideella föreningar inom kultur- och fritidsnämndens ansvarsområde, 2008-02-02”, Norrtälje kommun, 2008.

122 Även fallstudier i Värmland och Västergötland visar liknande resultat. Enligt de tillfrågade kommunerna ska inte föreningarnas prestation i sig ha någon betydelse för bidragen, men flera respondenter medger ändå att bra prestationer kan ha en viss inverkan på kommunens stöd eftersom det utgör ett led i idrottsrörelsens marknadsföring av kommunen, ”vilket till viss del är kopplat till prestation”. Se vidare Braunerhielm & Andersson (2007), pag.126-127, 142.

nella friidrottstävlingen Folksam GP, eller som kommunens politiker och tjänstemän kallar den: "Norrtälje Galan", och till föreningens sommaridrottsskola. Båda bidragen har inneburit intäkter på 50-100 000 kronor årligen. Ett annat exempel utgör bidragen till Mästarcupen i ishockey. Dessa har legat på mellan 30 000 och 100 000 kronor per år.¹²³

I kombination med reinvesteringarna, för att säkra driften av de större och numera slitna idrottsplatserna, och de växande energikostnaderna för konstfrusna bandybanor, ishockeyrinkar och sporthallar, som i snitt har genererat årliga underskott i driftsbudgeten på omkring 100 000 kronor, bidrar ovanstående kommunala PR-investeringar och utvecklings-satsningar till att belysa en ganska tydlig prioriteringsproblematik. Pengar måste omfördelas från annat håll i kultur- och fritidsbudgeten om ramarna ska hållas, eller sparas in.

År 2004 togs följdenliga beslut om att lägga en planerad bandybana "i malpåse", att skära i personalanslagen till biblioteken samt att lägga ned en av biblioteksfilialerna. År 2005 omdisponerades budgeterade medel från "annan fritidsverksamhet" till Norrtälje GP, och i verksamhetsplanen för 2006-2008 föreslogs en reducering av anläggningsbidraget med 50 000 kronor samt en ändring i reglementet för verksamhetsbidraget från 0-20 år till 7-20 år. Det sistnämnda innebar en besparing på cirka 20 000 kronor årligen, vilket var något som den socialdemokratiska gruppen i Kultur- och fritidsnämnden kraftigt ifrågasatte med argumentet att det slog hårt mot de föreningar "som bedrev barnverksamhet, till exempel Friluftsförbundet med sina mulleskolor och gymnastikföreningarna med sin barn-gymnastik".¹²⁴

123 Sammanträde 4/5 2000 §55, 15/6 2000 §69, 87, 4/6 2002 §72, 22/5 2003 §66, 5/5 2004 §45, 19/5 2005 §65-66, 6/4 2006 §27, 18/5 2006 §52, 8/3 2006 §29, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje.

124 "Verksamhetsberättelser", Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje, 2000-2007; Sammanträde 4/5 2000 §55, 15/6 2000 §87, 14/2 2002 §12, 5/5 2004 §45, 19/5 2005 §1, 65-66, 17/11 2005 §103, 9/2 2006 §23, 21/9 2006 §69, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje; "Prognostiserat underskott 2005 – Förändring inom anläggnings- och biblioteksverksamheten", Tjänsteutlåtande 2005-03-30, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje.

Prioriteringsproblematiken uppmärksammades även på kommunstyrelsenivå: "Investeringar får därmed större betydelse, eftersom framtida och höga energikostnader måste vägas mot potentiella besparingar", står det att läsa i 2003 års kommunala verksamhetsberättelse. I 2004 års berättelse slogs vidare fast, att "nya trender måste ges mer uppmärksamhet i ett målinriktat barn- och ungdomsarbete". Utbudet av verksamheter skulle breddas och valmöjligheterna blir fler.¹²⁵ Frågan var väl bara hur ekvationen skulle lösas. Det framgår inte av policydokumentet. Hur skulle utlovade anläggningsinvesteringar, traditionellt underhållsarbete, PR-satsningar och satsningar på alternativa idrotter, föreningar och anläggningar gå ihop ekonomiskt, utan att fritidsbudgeten kraftigt expanderade? Här uteblir svaren i väntan på framtida uppföljningsstudier.

I handlingsplaner och andra policydokument talas det också mycket om vikten av kontroll och uppföljning.¹²⁶ Därför är det föga överraskande att Kultur- och fritidsnämnden föreslår och/eller initierar en rad utredningar, till exempel om de ekonomiska effekterna av Mästarcupen, om hur en eventuell fotbollshall "kan påverka föreningslivet, näringslivet och turismen i Norrtälje kommun" samt om vilka fritidsaktiviteter som finns i kommunen och vilka som utnyttjar idrottsanläggningarna. Dessutom skulle ett "idrottspolitiskt handlingsprogram" arbetas fram. Mer överraskande är det att resultatredovisning från dessa utredningar allt som oftast saknas (det hänvisas till personal och tidsbrist), samt att varken några fritidsvaneundersökningar eller brukarundersökningar har genomförts under 2000-talet. De som genomfördes under 1990-talet refereras det heller aldrig till, trots att deras resultat måste ha varit ganska överraskande.¹²⁷

125 "Årsredovisning", Norrtälje kommun, 2004, s.34, 36; "Verksamhetsberättelse", Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje, 2003; Sammanträde 25/11 2003 §119, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje.

126 Se t.ex. "Verksamhetsplaner", 2007-2008, www.norrtalje.se (tillgänglig 2008-04-22).

127 "Verksamhetsberättelser", 2000-2007, Kultur och fritidsnämnden, Norrtälje; Sammanträde 4/5 2000 §59, 14/12 2000 §145, 1/2 2001 §22, 13/12 2001 §153, 14/2 2002 §5, 4/6 2002 §72, 73, 7/11 2002 §105, 112, 12/12 2002 §129, 25/5 2004 §63, 18/11 2004 §113, 16/12 2004 §124, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje.

1994 års kultur- och fritidsvaneundersökning hade visat på samma trender som den samtida forskningen. Endast ett par procent av de tillfrågade vuxna hade svarat att de utövade individuell idrott eller lagidrott en eller flera gånger i veckan. Motsvarande siffra för motions-/spontanidrotten var 25 procent. Bland ungdomarna svarade 14 respektive 28 procent att de utövade individuell idrott eller lagidrott minst en gång i veckan, medan andelen motions-/spontanidrottsutövare låg på 22 procent. Då bör tilläggas, att differensen mellan pojkar och flickor avseende intresset för motions-/spontanidrott var betydligt mindre än för övrig idrott, det vill säga att motions-/spontanidrotten verkade gynna jämställdheten. Mest anmärkningsvärt var att över 60 procent av flickorna i undersökningen svarade att de varken utövade individuell idrott eller lagidrott, samt att drygt 40 procent av alla män, kvinnor, pojkar och flickor hävdade att de aldrig deltog i någon föreningsverksamhet överhuvudtaget (trots att de ofta var medlemmar).¹²⁸

Utredningen om fördelningen av Kultur- och fritidsnämndens budget gav samma slutsatser som undersökningen av anläggningsutnyttjandet i Stockholms stad, det vill säga: Kultur för flickor, idrott för pojkar. När det gällde kommunens stora multianläggning Sportcentrum fick pojkar 0-20 år tre gånger så mycket kommunala bidrag som flickorna i samma åldersspann, och männen totalt sett ungefär nio gånger mer än de kvinnor som utnyttjade anläggningen. Idrottsintresset bland kvinnor i Norrtälje fångades med andra ord inte upp av Sportcentrum. De manliga besökarna var betydligt fler. Utredarnas förslag var därför dels att öka stödet till barn- och ungdomsverksamhet, dels att bidragen skulle fördelas annorlunda och till nya verksamheter. Framför allt måste planeringen och uppföljningen av det allmänna idrottsstödet bli bättre, underströks det.¹²⁹

128 "Kultur- och fritidsvaneundersökning i Norrtälje kommun 1994", Kultur- och fritidsförvaltningen, Norrtälje, 1994.

129 "Utredning om fördelning av kultur- och fritidsnämndens budget, 2001-02-02", Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje, 2001, s.3, 14.

Man kan påstå att förslagen anammades. Få uppföljningar har genomförts i Norrtälje kommun, och när det gäller kontrollen av föreningarnas verksamheter så sker detta fortfarande endast när det gäller verksamhetsbidraget (antal deltagare och tillfällen, kön och ålder). Men i viss mån kan man ändå tala om ett nytänkande kring planering och uppföljning. Bara det faktum att så många utredningar överhuvudtaget igångsätts är någonting fullständigt nytt. Att dessa nu dessutom ställer nya frågor visar på ett både fördelningspolitiskt och samhällsekonomiskt intresse; på en ökad medvetenhet hos utredarna om att de idrottspolitiska besluten och icke-besluten inte bara påverkar de föreningsorganiserade utan hela lokalsamhället.

3.1.2 Idrottsrörelsens lokala utveckling

År 1985 fanns sammanlagt 235 föreningar registrerade vid fritids- och kulturnämnderna i Norrtälje.¹³⁰ Av dessa var 75 rena idrottsföreningar. Det var tio fler än vid tiden för kommunsammanslagningen 1971.¹³¹ Detta innebär, med stark reservation för eventuell dubbelanslutning, att cirka 40 procent av norrtäljeborna vid mitten av 1980-talet deltog i idrottsrörelsen.¹³² Andelen idrottsföreningsmedlemskap per kommuninvånare verkar inte ha förändrats nämnvärt sedan dess (men sedan är det alltså en annan fråga hur många av medlemmarna som är aktiva).¹³³ Antalet idrottsföreningar har istället minskat något. Det är framför allt ett antal mindre specialidrottsföreningar som fallit ifrån, medan storklubbar istället expanderat ytterligare.¹³⁴ De största föreningarna, sett till antal medlemskap i kommunen år 2008 är i

130 Detta var normalt för en kommun i Norrtäljes storlek. Se vidare Föreningspolitik och föreningsstöd (2004), s.22.

131 Då inkluderas föreningar som sysslade med bangolf, bilsport, biljard, boule, flygsport, golf, racerbåtssport, ridsport och sportdykning, det vill säga grenar företrädda av egna specialförbund inom Riksidrottsförbundet.

132 FXII:3, "Kultur och Fritid 1999, Norrtälje kommun", övriga ämnesordnade handlingar FN 1971-1991; Upplandsidrotten under 80-talet (1979); "Idrottsorganisationernas medlemsantal enligt ansökan 1975-04-01", Fritidsnämnden, Norrtälje kommun, 1975.

133 FX, "Bidragsansökningar från föreningar", Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje kommun, 2000-2007.

134 Sjöblom (2006), s.471.

nämnd ordning lokalavdelningen för Friskis & Svettis (6 000 medlemmar), Bollklubben Vargarna Norrtälje (1 200 medlemmar), Rimbo IF (1 000 medlemmar) och friidrottsklubben Rånäs 4H (760 medlemmar). Av dessa ingår de tre förstnämnda i Stiftelsen Norrtälje Sportcentrum.

Inte heller innehållet på sportsidorna i Norrtälje Tidning förändras i någon större utsträckning under perioden 1985-2008. En del nya grenar, som karate, judo, roadracing, basket, innebandy och mountainbike, har gjort entré i spalterna medan andra, till exempel speedway, friidrott, rally och golf, som funnits med sedan tidigare, har fått ett något större utrymme — i speedwayens fall, mycket större.¹³⁵ Detta hänger samman med att idrottsbevakningen allt mer kommit att fokuseras kring stjärnor och talanger, och att flera sådana kommit fram i starkt lokalt förankrade roslagsgrenar. I övrigt har det mesta varit sig likt. Utöver nationell och internationell bevakning dominerar friidrotten, speedwayen och fotbollen spaltutrymmet under sommarhalvåret, och ishockeyn under vintern. Andra grenar får plats när klubbarna anordnar större populära återkommande tävlingar eller när de står bakom ett svenskt mästerskap. Då kan idrottsbevakningen, inklusive alla kringreportage, uppta närmare hälften av tidningens sidantal.¹³⁶

Kännetecknande för Norrtälje kommun är en hög grad av föreningsmedverkan. Det gäller i synnerhet ägande och drift av anläggningar för idrott och friluftsliv. Av de 64 anläggningar som redovisas officiellt är alla utom 11 föreningsdrivna. Det gäller två golfbanor, ett ridhus, en simhall, Friskis & Svettishallen, ytterligare två gym och fyra sporthallar. 27

135 "Nu får Lotta bekäna färg", NT 15/2 1990; "Ros-piggas vidare till junior-SM final", NT 2/7 1990; "Bowling – sporten med stil", NT 15/2 2000.

136 "24 timmars", NT 4/2 1980; "RM i friidrott", NT 2/7 1980; "Vikingaspelen i Väddö", NT 7/7 1980; "Rånäs 4H ordnar SM i Uppsala", NT 10/7 1980; "Finalerna i Norrtäljespelen", NT 11/7 1980; "5-dagars EXTRA", NT 21/7 1980; "Roslagen Open i Speedway", NT 2/7 1990; "Mästarcupen i Norrtälje", NT 1/2 2000; "Speedway och bruket hand i hand", NT 12/12 2007; "Svart eller vitt för Rospiggar", NT 8/1 2008; "Två Rospiggar i GP-premiären", NT 24/4 2008; "Rospiggar har seriens bästa lagmoral", NT 27/5 2008.

anläggningar, det vill säga ungefär hälften, är också föreningsägda.

Ser man till tillgången till anläggningar för olika idrottsgrenar kan konstateras att lagbollssporterna är överrepresenterade med tolv idrottsplatser (ingen är friidrottsanpassad), sju sporthallar, tre ishockeyhallar samt ett större sportcentrum. Även längdskidåkning, golfen, skyttet och ridsporten är väl tillgodosedda liksom motionslöparna (spår) och de motorintresserade, som har tre motorbanor utöver speedwayanläggningen i Hallstavik att tillgå.

Det finns tre simhallar i Norrtälje kommun, en i varje centralort. Det handlar dock om små 25-meters bassänger, med trånga, slitna utrymmen, åtminstone i Norrtälje stad och Hallstavik. I övrigt finns det också åtta golfbanor, fyra tennisanläggningar, två bandybanor (varav en är konstfrusen), två friidrottsanläggningar, en bowlinghall, en utförsåkningsanläggning samt en motions- och friluftsanläggning i kommunen.¹³⁷

Av nämnda anläggningar sticker Norrtälje sportcentrum ut på flera sätt. Det är Norrtälje stads kommunägda och föreningsdrivna centralanläggning, med fyra hallar varav en ishall, en bandybana, en friidrottsanpassad idrottsplats, en konstfrusen rink, fem elvannaplaner och sex sjumannaplaner. Det ger ytor för fotboll, friidrott, handboll, innebandy, basket, gymnastik, badminton, ishockey, curling, konståkning, brottning och andra kampsporter, bandy, tennis, volleyboll, samt för övernattningar, konferenser och sammanlagt 4000 åskådare. Det är den i särklass största och dyraste anläggningen i kommunen, och därtill den mest omdebatterade.

137 "Sök idrottsanläggningar i Sthlms län", www.idrottsanlaggningar.com (tillgänglig 2008-03-04); NT 1985-2008.

3.1.3 Norrtälje Sportcentrum – omdebaterad multianläggning, organisationsmodell anläggningsråd

År 1977 hamnade frågan om en avkommunalisering av anläggningsutbudet i Norrtälje stad för första gången på dagordningen hos kommunfullmäktige. Diskussionerna inleddes i samband med att företaget AB Svensk fritidsplanering begärde ett uttalande om huruvida Norrtälje kommun kunde tänka sig att anlägga en squashhall, alternativt upplåta mark för en sådan. Såväl fritidsnämnden som fullmäktiges beredningsutskott förespråkade det senare. Någon squashhall blev emellertid aldrig uppförd. Däremot visade efterföljande diskussioner, som främst handlade om i vilken mån föreningsdrift kunde skapa delaktighet och ökat ansvarstagande bland norrtäljeborna, att det nu fanns flera representanter i fullmäktige som förordade alternativa driftsformer.¹³⁸

Senare samma år förespråkade den borgerliga oppositionsgruppen att kommunen i samråd med Bollklubben Vargarna (numera BKV Norrtälje) skulle upprusta och överlåta Vargheden till föreningsdrift. Förslaget bifölls i fullmäktige, men med förbehållet att bollklubbens ekonomiska förutsättningar först skulle kontrolleras noggrant. Klart var i alla fall att förändringens vindar friskade i. Kort efter det att ett policyutlåtande från fritidskontoret, om att fritidsanläggningar borde skötas av föreningar offentliggjorts 1980, var driften av friluftreservatet Vigelsjö gård uppe för ett principbeslut. Den socialdemokratiska fullmäktigegruppen, nu i opposition, förordade en överlåtelse av friluftsgården till Arbetarnas bildningsförbund. Den borgerliga majoriteten valde istället att anta en av kommunens största idrottsföreningar, BK Vargarna, som arrendator.¹³⁹

Norrtälje kommun fortsatte under 1980-talet på den inslagna vägen, om än mer av ekonomiska än demokratifrämjande skäl. Det

138 AI/AII, Fritidsnämnden 1/11 1976 §194, 10/1 1977 §10, protokoll med bilagor FN 1971-1991.

139 AI/AII, Fritidsnämnden 10/1 1977 §11, 6/10 1980 §181 (bilaga), protokoll med bilagor FN 1971-1991.

framgår inte minst av den information som gick ut till medborgarna och föreningarna kring avkommunaliseringsbesluten. Norrtäljeborna uppmärksammades på att flera av fritidsnämndens verksamheter befann sig i ekonomiska trångmål, och att alternativ drift därför var den enda möjligheten som stod till buds. Föreningarna fick i sin tur budskapet att stödet skulle minska och att de nu måste öka självfinansieringen. År 1991, när de kommunala finanserna hade börjat försämrans radikalt, överläts driften av ett flertal av de större idrottsanläggningarna i centralorten till Stiftelsen Norrtälje sportcentrum. Stiftelsen var en föreningsbaserad organisation, som under fritidsförvaltningens överinseende (tre av tio styrelseledamöter utsågs av kommunfullmäktige) förvaltade och byggde ut faciliteter invid Idrottsparken.¹⁴⁰ Ledningskonstruktionen visar att det inte handlade om någon privatisering, snarare om ett intensifierat samarbete mellan kommunen och åtta idrottsföreningar. Idag är de sex: BKV Norrtälje, Norrtälje IK, Rånäs 4H, Handbollsklubben Ceres, Friskis & Svettis och Norrtälje Brottarklubb. Dessa gavs ansvar för drift, planering, förvaltning och uthyrning samt försäljning i och kring idrottsplatsen. Kommunen kvarstod som ägare och tillsatte, efter godkännande från föreningarna, anläggningschef. Det handlade med andra ord om en variant på det som i dagligt tal brukar benämnas anläggningsråd.¹⁴¹

”Norrtälje Sportcentrum skall utgöra ett centrum för Norrtäljes idrottsliv och kunna användas för ett brett utbud av verksamheter, inte bara idrottsliga utan till viss del även kulturella och kommersiella. /- /- Förutom stiftelsens medlemsföreningar bör bl.a. andra föreningar, allmänheten, skola samt förskola ha tillgång till anläggningen”.¹⁴²

140 AI/AII, Fritidsnämnden 18/5 1987 §115, 7/5 1990 §5, protokoll med bilagor FN 1971-1991; AI, Kultur- och fritidsnämnden 7/5 1992 §53, 1/12 1994 §138, 9/5 1996, protokoll med bilagor KFN 1992-2000.

141 Anna Ångström, ”Sportmetropol i Roslagens famn”, Fritid i Sverige Nr.6 1985, s.4-5; ”2,2 miljoner extra till Sportcentrum”, NT 4/4 1991.

142 ”Om Norrtälje Sportcentrum. Mars 1988”, Informations-PM, Norrtälje kommun, fritidsförvaltningen, Norrtälje Sportcentrum, 1988.

Driftsöverlåtelsen till Norrtälje sportcentrum var kontroversiell. Redan inför de inledande överläggningarna rasade debatten i lokalpressen. Fritidsnämndens ordförande respektive vice ordförande Hans Hansson (fp) och Hans Mohlin (m) menade att kommunen agerade korrekt, att det åter var dags att "satsa på centralorten" eftersom denna under en längre tid hade fått stå tillbaka för investeringar på andra håll. Roine Mattsson, ordföranden i en av den omkringliggande landsbygdens tongivande föreningar, Häverödals sportklubb, höll inte alls med. Dock sade han sig inte ha något emot projektet, om bara kostnaderna kunde hållas nere. Minst sagt skeptisk var däremot Torsten Wikenståhl på Svenska kommunförbundet. I en intervju med Norrtälje Tidning klargjorde han, att det var dömt att misslyckas att försöka driva en så stor anläggning i föreningsregi. Men stiftelsens ordförande kommunalrådet Sten Westerlund (s) hade redan tagit ställning: "Oavsett om vår kalkyl håller eller inte kommer det att bli billigare att stiftelsen driver Norrtälje Sportcentrum än att kommunen gör det".¹⁴³

Efter ett enhälligt beslut i fullmäktige tog kommunen på sig kostnadsansvaret för uppförandet och det framtida underhållet av Sportcentrum. Delar av anläggningen började därefter byggas och stod klara i mars 1988. Då beräknades totalkostnaden till 31 miljoner kronor, där två tredjedelar av summan utgjordes av offentligt stöd. Det var betydligt mer än alla kalkyler hade föreskrivit. Det planerade biblioteket i Norrtälje stad och badhuset i Rimbo måste skjutas på framtiden, och snart hamnade också fler projekt på väntelistan, trots att fritidsnämnden förutsatt "att de i KELP föreslagna anläggningarna inom fritidsnämndens verksamhetsområde inte [skulle] stå tillbaka för de föreslagna hallarna".¹⁴⁴

143 "Norrtälje stad har fått stå tillbaka", NT 15/11 1984; "Dömt att misslyckas", NT 19/11 1984; "Driften klaras i stiftelsens regi", NT 20/11 1984. Cit. från NT 20/11 1984.

144 AI:1, Möte 16/9 1982 §5b, Rimbo socialdemokratiska förening 1972-1984; AI/AII, Fritidsnämnden 10/3 1980 §72, protokoll med bilagor FN 1971-1991; FVIII:1, "Landsorten kritisk till ett sportcentrum", handlingar rörande Norrtälje sportcentrum, Kommunstyrelsen, Norrtälje kommun 1982-1988; "Utestängda ur sporthallen", NT 29/8 1989. Cit. från 10/3 1980. Fritidsnämnden hade plötsligt fått en investeringskö på 15 miljoner kronor. Se vidare AI/AII, Fritidsnämnden 24/9 1986 §229, protokoll med bilagor FN 1971-1991.

I det upplåtelseavtal som träffades mellan myndigheterna och stiftelsen fanns vid sidan om kraven på genomförande, kontinuerlig redovisning samt skolans och allmänhetens tillträde också principen om kommunal bidragsfinansiering inskriven. Exakt hur mycket kommunen skulle stå för reglerades emellertid via årliga förhandlingar. Driftsbidraget hade av kommunen år 1988 uppskattats till 950 000 kronor. Premiäråret 1989 uppgick det till två miljoner kronor, och vid mitten på 1990-talet var det uppe i tre miljoner kronor årligen, vilket motsvarade drygt hälften av anläggningens totala kostnader och ungefär lika mycket som alla andra föreningar i Norrtälje kommun sammanlagt hade att dela på. Till detta ska läggas hyressubventioner och bidrag för täckande av skolans och förskolans nyttjande på omkring tre miljoner kronor per år, samt ytterligare sammanlagt 700 000 kronor som kvitterades ut av stiftelsen i förlustteckningar.¹⁴⁵

Kostnadsstegringen blev till slut mer än ordförandena i Rimbo IF, Häverödals sportklubb och Hallsta idrottsklubb kunde tåla. I en gemensam artikel i Uppsala Nya Tidning kritiserade Rimbos Hans Alfredsson och Häverödals Roine Mattsson, båda tillika ledamöter av fritidsnämnden, kommunen för att fullständigt ha tappat kontrollen över kostnadsstegringen. De hävdade därtill att de driftsansvariga föreningarna getts allt för stora förmåner. I Norrtälje Tidning menade Hallstas Kaj Åhsberg, att snedfördelningen av fritidsresurserna blivit "fruktansvärda".¹⁴⁶

Vilka garantier hade egentligen kommunen för att marken skulle komma att användas till det avsedda ändamålet: "idrott åt alla"? Vad skulle hända med det övriga föreningslivet om kommunen plötsligt tvingades skjuta till ännu större resurser? Hade kommunen, det vill säga

145 AI/AII, Fritidsnämnden 11/4 1983 §80, 30/6 1988 §111, 5/11 1990 §114, 18/3 1991 §20, 4/11 1991 §101, protokoll med bilagor FN 1971-1991; AI, Kultur- och fritidsnämnden 11/6 1992 §88, 16/6 1994 §75, 9/5 1996, protokoll med bilagor KFN 1992-2000; FIV, "Förslag till avtal, 1983", handlingar rörande Sportcentrum; "Om Norrtälje Sportcentrum. Mars 1988", Informations-PM, Norrtälje kommun, Fritidsförvaltningen, Norrtälje Sportcentrum, 1988.

146 "Historien om en ismaskin", NT 18/12 1990; "Klubbar rasar mot kommunen", NT 21/2 1997.

medborgarna, fortfarande möjlighet att i önskvärd utsträckning kontrollera och påverka den allt mer fragmentiserade fritidsförvaltningen? Detta var några av de återkommande frågor som kom att figurera i Norrtäljes fritidsdebatt under 1990-talet – och som Fritidsnämnden och Fritidskontoret huvudsakligen besvarade med hänvisning till minskade offentliga resurser och bemödande om ett ökat ideellt ansvarstagande.¹⁴⁷

När Christer Thorström anställdes som ny anläggningschef på Norrtälje Sportcentrum 1996 (numera är han tillika förtroendevald i Kommunfullmäktige och ledamot i Utbildningsnämnden för moderaterna) började kommunens neddragningar även omfatta denna anläggning. Enligt Kultur- och fritidsnämndens ordförande Olle Olsson (s) var det rimligt med ett minskat bidrag på 300 000 kronor, ”eftersom alla andra föreningar drabbades av besparingar”. Christer Thorström försökte visa att besparingarna i själva verket var ännu större, då kommunen inte hade kompenserat för kostnadsökningar för vatten, avlopp, löner och energi.¹⁴⁸

Stiftelsen valde till slut att säga upp driftsavtalet med kommunen från och med den 1 april 1997. Ett nytt avtal skrevs emellertid snart på. Skillnaden mot det tidigare var nu att det kommunala bidraget på 2,8 miljoner kronor var låst i tre år. Dessutom lyckades stiftelsen och kommunen gemensamt förhandla fram förmånligare avtal med försäkrings-, telefon- och vaktbolag. Härefter minskade kostnaderna och ökade istället intäkterna. En betydande del i detta hade också anläggningschefens åtgärdspaket i det lilla formatet: avgiftsbelagda bastubad även för stiftelseföreningarna, slopade prenumerationer samt bantade löne- och marknadsföringskostnader. Sammanlagt sparades 600 000 kronor in när budgeten kom

147 ”Sportcentrum slukar pengar”, NT 2/12 1987; ”Belysande om Sportcentrum”, NT 16/12 1987; ”Sportcentrum avslöjas” (under rubriken ”Insändaren”), NT 19/1 1988; ”Hur ska det gå för Sportcentrum”, NT 31/10 1990; ”2,2 miljoner extra till Sportcentrum”, NT 4/4 1991; ”Sportcentrum i farozonen”, NT 11/6 1996; ”Vad ska hända?”, NT 3/10 1996.
148 ”Sportcentrum har sagt upp driftsavtalet”, NT 22/5 1996

i balans. När evenemangen sedan blev fler och uthyrningen till externa lag ökades, vilket gav ungefär nio gånger så mycket i hyresintäkter, växte Sportcentrums intäkter till över 5,8 miljoner kronor årligen. Överskottet uppgick till ett par hundra tusen.¹⁴⁹

Men alla var inte nöjda. Roslagen Bulldogs (Amerikansk fotboll) ledare Richard Ullskog ansåg att laget blivit mer eller mindre utkastat från Sportcentrum. Thorström besvarade påståendet med att det i första hand var stiftelseföreningarnas behov som hade prioritet, och dessa ville inte anstränga planerna för hårt eller tillåta kritning efter alternativa planmål. Även bandylaget Spillersboda IF klagade och begärde ersättning för träningar och resor på tusentals kronor, eftersom de varit tvungna att utnyttja Studenternas i Uppsala ”då alla attraktiva tider vid Sport Centrum hyrts ut till hög-betalande föreningar från andra kommuner”.¹⁵⁰

Fortfarande var inte heller Rimbo IF, den dominerande föreningen i den näst största tätorten i kommunen, helt övertygad om Sportcentrums stora samhällsnytta. Kommunens centralanläggning fick mycket gratis, hävdade man, och hänvisade till uppförandet av de nya sovavdelningarna på sin egen anläggning Arkadien, där man påstod sig ha minskat byggkostnaderna från sex till två miljoner kronor via stora ideella insatser. Även intern kritik från stiftelseföreningarna förekom. Ordföranden i BKV Norrtälje valde till exempel att gå direkt till fritidschef Tengdelius när sportcentrumchefen, för att spara ytterligare pengar, tog beslut om att inte underhålla grusplanerna vid ”otjänlig väderlek”.¹⁵¹

149 ”Inga nedskärningar på Sportcentrum”, NT 24/1 1997; ”Sportcentrum ’är i balans’ – färre avtal blir en fördel”, NT 29/10 1997; ”Klirr i kassan”, NT 4/5 1999; ”Årsredovisning för Stiftelsen Norrtälje Sportcentrum”, Norrtälje Sportcentrum, 1996, 1999, 2000; Mailväxling mellan Lennart Lundin och Mats Tengdelius 2003-12-15, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje; ”Förslag till besparings- och inkomstökande åtgärder samt konsekvensbeskrivning i syfte att uppnå ett besparingsbeting på 200 000:- för SC”, brev från Christer Thorström till Sportcentrums styrelse 2003-12-10, Norrtälje Sportcentrum.

150 ”Bulldogs skäller på Sportcentrum”, NT 7/5 1998;
151 ”Sportlig övernattnings”, NT 9/4 2003; Sammanträde 9/2 2006 §5, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje.

När kommunen ville spara ytterligare 300 000 kronor i minskade bidrag till anläggningen år 1998, svarade Thorström med att hålla inne med spolningen av utomhusrinken. Då gick Korpen och bandyn i taket eftersom de redan ansåg sig kraftigt nedprioriterade då Norrtälje ishockeyklubb i princip ”hade ishallen för sig själv” och endast sena kvällstider utomhus kvarstod. Även Norrtäljes skolor, som ville utnyttja anläggningen under dagtid, reagerade. Kommunen nöjde sig till sist med en minskning på 150 000 kronor. Samtidigt sköt man till medel för reparation av frysanläggning och sarg.¹⁵²

År 2003 var det dags för nya besparingskrav. Kultur- och fritidsnämndens ordförande Göte Waara (kd) flaggade för en minskning av bidraget med 200 000 kronor. Kultur- och fritidschefen Mats Tengdelius menade också att Sportcentrums ekonomiska överskott måste diskuteras: ”Man ska ju inte straffas för att man gör ett överskott, men vi måste diskutera frågan om hur man använder och fördelar vinstmedel.” Det blev snart tydligt att tjänstemännen inom fritidsförvaltningen och politikerna i Kultur- och fritidsnämnden inte var helt eniga ifråga om Sportcentrum. När stiftelsen hörde av sig och ville ha ekonomisk kompensation för högre energikostnader, rekommenderade tjänstemännen tillsammans med ekonomichefen på ledningskontoret avslag med hänvisning till de stora vinstreserverna (sammanlagt 2,5 mkr mellan 1997 och 2001). Men politikerna valde ändå att gå på stiftelsens linje. Till slut blev dock det en nedskärning på 200 000 kronor, i samband med att ett nytt driftsavtal undertecknades 2004. Och då, menade Waara, hade man ändå gått ned från ursprungliga 500 000 kronor.

I det nya sportcentrumavtalet står inskrivet att anläggningen ska utnyttjas för en ”bred idrottslig verksamhet” och ”erbjuda andra föreningar inom kommunen och allmänheten

152 ”Enkel ekvation”, NT 29/10 1998; ”Vi vill ha uterink”, NT 16/11 1998; ”Uterinken öppnas”, NT 23/11; ”Uterinken utdömd”, NT 23/12 1998; ”Årsredovisning för Stiftelsen Norrtälje Sportcentrum”, Norrtälje Sportcentrum, 1999.

rimliga tider och i rimlig omfattning”. En inte helt enkel uppgift för anläggningschef Christer Thorström att verkställa. Nettoomsättningen minskade och rörelseresultatet försämrades snabbt från mitten av decenniet. Anläggningen blev allt mer beroende av kommersiella intäkter.¹⁵³

Under perioden 2000-2007 beslutade Norrtälje kommun, utöver ordinarie driftsbidrag, om sammanlagda investeringar och reinvesteringar på drygt 14 miljoner kronor i Norrtälje Sportcentrum. ”Ett attraktivt Sportcentrum stärker och ger inkomster åt hela kommunen”, kommenterade Christer Thorström det nya beslutet om en konstgräsplan. Samtidigt uppmanade han kommunens politiker att lägga den planerade simhallen under sportcentrumregi. Han föreslog också att den bandybana på Idrottsparken som kommunen – på tjänstemannainitiativ och efter en långt utdragen konflikt om drifts- och underhållsersättningar – överfört från Sportcentrumdrift till Wettershaga GOIF (numera Norrtälje Bandy), återigen skulle tillföras Sportcentrum, allt för att skapa vidare stordriftsfördelar.¹⁵⁴ Förslagen hänvisades av Kultur- och fritidsnämnden till den politiska utredning som tillsatts i december 2007 av nämndens ordförande Hans Stergel (c). Denna hade fått till uppgift att i samverkan med fritidsförvaltningen ta fram ett förslag om framtida drift och förvaltning av Norrtälje Sportcentrum och närliggande rekreationsområden (Idrottsparken och Sportfältet). Detta förslag skulle, enligt Stergel, se till att Sportcentrum ”fortsatte vara en av Mellansveriges bästa idrottsanläggningar”.¹⁵⁵

153 Sammanträde 16/12 2004 §133, 17/2 2005 §10, 11/12 2007 §6, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje; ”Årsredovisning för Stiftelsen Norrtälje Sportcentrum”, Norrtälje Sportcentrum, 2003-2007.

154 ”Kommunen minskar stödet till Sportcentrum”, NT 25/11 2003; ”3,7 miljoner till ny kylanläggning”, NT 15/9 2004; ”1,5 miljoner till ny sarg och belysning”, NT 28/3 2006; ”Konstgräsplan nära”, NT 8/2 2008; ”Ny simhall på gång i Norrtälje”, ”Sportcentrum ger klirr i kassan”, NT 23/1 2008; Sammanträde 6/12 2007 §134, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje; ”Konstfrusna isbanor på IP Norrtälje”, brev från Christer Thorström till Kultur- och fritidsnämnden 2007-08-10, Norrtälje Sportcentrum.

155 Sammanträde 15/5 2007 §71, 6/12 2007 §135, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje; ”Norrtälje kan få en ny simhall”, NT 22/5 2008.

3.1.4 Vilka problem och framtida möjligheter identifierar idrottsintressenterna?

Vad ska Norrtälje Sportcentrum syssla med – och därmed också förmedla för värden? Hur ska anläggningen drivas och förvaltas för att vara till största möjliga nytta för Norrtälje kommun? Förslagen liksom uppfattningarna skiftar beroende på vem man frågar. Vi ska strax återkomma till utredningen om Sportcentrums framtid. Först ska vi höra vad sju utvalda intressenter anser om anläggningen och om anläggningsutvecklingen och idrottslivet i stort i Norrtälje kommun. De sju är kommunens anläggningschef Erik Klockare, sportcentrumchefen Christer Thorström, Folkpartiets representant och idrottspolitiska talesman i den borgerligt dominerade Kultur- och fritidsnämnden Per Börjesson, BKV Norrtäljes föreningskonsulent Tobias Lindström, Erik Hafström och Hans Davidsson, ordförande respektive kassör i Rånäs 4H, samt Knutte Alm, ordförande i IBK Roslagen (innebandy) och Michael Hoffman, ordförande i Norrtälje MMA (kampsport). De två sistnämnda representerar föreningar som inte ingår i Stiftelsen Norrtälje Sportcentrum, men som hyrt in sig frekvent i dess lokaler under 2000-talet.

Samtliga intervjuade framhåller idrottens stora nytta för samhället, på individ-, grupp-, kommun- och nationsbasis. Utöver välbefinnande-, hälso- och fostranaspekter lyfts även samhällsekonomiska och identitetsskapande värden fram. Idrotten bygger tradition och sammanhållning, menar de, och de stora ideella insatserna bidrar till anläggningsuppföranden som i sin tur kan borga för inkomster till föreningar och kommun i form av planhyror. Ja, även i form av publikintäkter, framhåller man, om idrottsframgångar kan nås av lokala lag, ”sätta kommunen på kartan”, och locka stolta Norrtäljebor till arenorna.

Även vad som uppfattas som ett par centrala problem framhålls av de intervjuade. De är till exempel överens om att antalet utövare och föreningar har minskat stadigt under senare år parallellt med att allt fler ungdomar valt att ”lägga av” betydligt tidigare med sitt organise-

rade idrottande. En anledning som nämns av flera är att många föreningar pressar barn och ungdomar alldeles för hårt:

”Man börjar i tidig ålder, man kör organiserad form, nästan professionell satsning bland småungdomar, och man orkar inte med det här. Man kör många år, lägger av när man är 18, det är rätt tidigt, men då har man hållit på i kanske tio-elva år ändå”.¹⁵⁶

En annan bidragande orsak som framhålls är de ökade kostnaderna för att idrotta och delta i en förening. Utrustningen har blivit dyrare och deltagar- och brukaravgifterna högre, nämner man. Dessutom krävs hela tiden allt större ideella insatser. Vissa föräldrar arbetar mycket mer än tidigare. Sportcentrumchefen Christer Thorström menar att idrotten måste bli tillgänglig och rolig igen, inte dyr och krävanden som nu. Då kommer antalet utövare och föreningar åter att öka.

Avseende anläggningsstruktur och ägande- och driftsförhållanden framhåller Thorström Norrtälje kommun som unik. Kommunen har över 70 idrottsanläggningar varav tre stora ishallar och tre simhallar, på 56 000 invånare – och nästan alla är föreningsdrivna. Det innebär en betydande anläggningstäthet per invånare samt ett stort ideellt engagemang för idrotten. Då är det synd, fortsätter Thorström sitt resonemang, att inte kommunens politiker och tjänstemän uppfattar detta som värdefullt. Vad som framför allt saknas, menar han, är visionerna: Det är sällan idrotten och idrottsrörelsen nämns när framtidsfrågor diskuteras.¹⁵⁷ Här får Thorström medhåll från Kultur- och fritidsnämndens Per Börjesson:

”Den borgerliga alliansen, både på kommunplan och på riskplan, de har ju inte kultur och idrott som bästa gren. De kan inte hantera dessa områden med empati och inlevelseförmåga, de passar liksom inte in i en teoretisk mall eller i arbetslinjen. Man står handfallen inför de frågor som uppkommer, och man kan inte se värdet i dem.”¹⁵⁸

¹⁵⁶ Intervju med Christer Thorström, 2008-02-07.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Intervju med Per Börjesson, 2008-02-13.

Enligt Börjesson är det förvånansvärt att inte kommunen inser konkurrensfördelarna med ett rikt kultur- och fritidsutbud. Den nya ledningen är marknadsmedveten, men bara när det gäller ett utökat näringsliv. Den uppfattar inte kulturens och idrottens avgörande bidrag till att bygga upp en attraktiv miljö, som kan skapa goda förutsättningar för just ett utvecklat näringsliv.¹⁵⁹ När kommunen tvingats skära ned i kostnaderna är det heller inte oväntat Kultur- och fritidsnämnden som procentuellt sett fått dra ner mest. Men å andra sidan är inte det lokala näringslivet mycket bättre, fortsätter Börjesson. Den sponsring som förekommer handlar jämförelsevis om småpengar (till exempel ett par tusenlappar för reklam på tröjorna hos sonens lag under ett par säsonger), med undantag för Holmens satsningar i speedwayklubben Rospiggarna och Roslagens Sparbank i Rånäs 4H. Här måste dock även föreningarna ta på sig en del av skulden, menar han. De har betett sig ”oproffsigt” och inte lyckats erbjuda något attraktivt i utbyte. Till exempel har de aldrig lyckats bli eniga om vilka föreningar som ska elitsatsa och vilka som ska breddsatsa. Och när alla vägrar släppa ifrån sig talanger saknas förutsättningar för att nå topplaceringar i seriesystemen, vilket är något som självfallet efterfrågas av företag som vill associera sig med framgång. Här lyser alltså Rospiggarna och Rånäs 4H som de två stora undantagen. De är i princip ensamma om att bedriva sin idrott i Norrtälje, har utövare på absolut toppnivå och drar in mycket sponsoringar.¹⁶⁰

Ytterligare ett dilemma som framhålls av Börjesson, och som han menar hänger ihop med det kommunala ointresset, är att det saknas uppföljningar och utvärderingar av vad idrot-

ten och kulturen åstadkommer samt i vilken mån detta svarar upp mot invånarnas efterfrågan. I de fåtal fall där det finns ett sådant underlag verkar det inte heller utnyttjas på grund av bristande ork, personalbrist och andra prioriteringar.¹⁶¹ Häri instämmer kommunens anläggningschef Erik Klockare. Att fritidsförvaltningen själv inte bedrivit några sådana efterforskningar förklarar Klockare, precis som Börjesson, med personalbrist. På initiativ av den borgerliga majoriteten, och utifrån ideologiska och ekonomiska argument, har all kommunal anläggningspersonal sedan några år tillbaka sagts upp och vaktmästar- och städssysslor etcetera lagts ut på entreprenad, hävdar han.¹⁶²

När det gäller de spår och vandringsleder som efterfrågades i fritidsvaneundersökningen från 1994 så har utvecklingen istället gått bakåt, fortsätter Börjesson sin kritiska analys. De har helt enkelt inte underhållits. I början av 2000-talet gjordes också en ambitiös rundfrågning hos idrottsföreningarna i Norrtälje av fritidsförvaltningen, som ledde till att önskemål och viktiga synpunkter kunde fångas upp. Men de dokumenterades av någon anledning inte.¹⁶³

Erik Klockare tillägger avseende just uppföljning och utvärdering, att det aldrig kan bli fråga om någon genomgripande sådan från fritidsförvaltningens sida. Detta av tidigare nämnda personalskäl, men också för att kultur- och fritidsverksamheter till stora delar utförs på frivillig basis, av ideella föreningar. Ställs för stora krav på föreningarna riskerar kommunen att de lägger ned sin verksamhet. Men självklart ska det alltid finnas möjlighet för de icke föreningsanslutna att komma in i en viss anläggning, fortsätter Klockare, åtminstone ett par timmar per vecka, och i synnerhet då i simhallarna; den typ av anläggning som, enligt honom, allmänheten traditionellt utnyttjar mest. Sådana krav skrivs alltid in i kontrakten och/eller i de mer övergripande policydokumenten. Men kontroll av att de efterföljs sker

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Intervju med Erik Klockare, 2008-02-06.

¹⁶³ Intervju med Per Börjesson, 2008-02-13.

¹⁵⁹ Stämmer detta så skiljer sig Norrtälje från de flesta andra kommuner i Sverige, som, enligt en nyligen genomförd undersökning av SKL, ”anser att kultur- och fritidsfrågorna ger goda utvecklingsmöjligheter”. Men det är å andra sidan en sak att säga detta, en helt annan att prioritera ”mjuka” kultur- och fritidsfrågor när den bistra ekonomiska verkligheten gör sig påmind och prioriteringar måste göras. Här, menar vi, behövs fler fallstudier och jämförelser mellan olika kommunala åtaganden för att fastställa vilka prioriteringar som verkligen görs. Se vidare ”Kultur och fritid viktiga frågor i kommunerna”, www.skl.se (tillgänglig 2008-04-11).

¹⁶⁰ Intervju med Per Börjesson, 2008-02-13.

endast om någon hör av sig med klagomål. Då tar vi upp en dialog med de berörda parterna, vilket brukar räcka: ”Jag har aldrig varit med om att vi dragit in något bidrag,” avslutar han sitt resonemang.¹⁶⁴

När det gäller prioriteringar på fritidsområdet och avläsandet av kommuninvånarnas behov, hävdar Klockare vidare, är kommunens målsättning att stödja de barnfamiljer som har det kärvast ekonomiskt. Det är barn och ungdomar som i första hand måste ha tillgång till ett stort och öppet fritidsutbud. Det är också därför kommunen äger ett antal idrottsanläggningar, för att skolan ska kunna utnyttja dem. Han menar att de flesta föreningar i Norrtälje delar intresset att stödja barn och ungdomar, om inte annat av ekonomiska skäl då bidragen riktas dit. Samtidigt säger sig Klockare vilja vara ärlig och påtalar, att det förvisso finns föreningar som hellre prioriterar vuxna än barn, elit hellre än bredd, framför allt i de större tätorterna. Uppfångandet av nya anläggningsbehov hade underlättats om kommunen genomfört egna undersökningar, medger han, men när nu så inte är fallet står förhoppningen till nya och gamla föreningar. Bildas det en förening, alternativt om en redan etablerad förening växer snabbt, kan man ju anta att det finns behov av nya aktivitetsutrymmen. Betydligt svårare är då att uppfatta nyuppkomna behov bland de icke föreningsanslutna. Där får vi förlita oss till fältassistenter och föräldragrupper, deklarerar det. Det var så den nya skateboardhallen i centralorten tillkom. Däremot visade sig behovet av den boule-hall för Norrtäljes pensionärer, som kommunen nu funderar över, först via artiklar och insändare i Norrtälje Tidning.¹⁶⁵

En intressant aspekt som lyfts fram av både Börjesson och Klockare rör skillnaderna mellan land och stad; mellan centralorten Norrtälje och övriga mindre orter i Norrtälje kommun:

”Ute i småorterna, där är föreningslivet väldigt betydelsefullt. Det är ju väldigt

¹⁶⁴ Intervju med Erik Klockare, 2008-02-06.
¹⁶⁵ Ibid.

ofta så att föreningen och orten har så intimt samarbete att orten och föreningen är en och samma sak; bor man där då är man med i föreningen, och är man inte det så kan man flytta därifrån ungefär. På gott och på ont naturligtvis”.¹⁶⁶

I landsorts-/glesbygdspöreningen ställer man upp för varandra på ett väldigt bra sätt, menar Klockare. Föreningarna fungerar utmärkt och sköter sig i stort sett själva. Även den icke-idrottande allmänheten intresserar sig för föreningens väl och ve. Man går på möten och hjälper till med allehanda sysslor och lämnar mindre bidrag när så behövs.¹⁶⁷ Man är också bra på att ”nätverka”, fyller Börjesson i. Föreningarna på landet samverkar med skolan och barnomsorgen och inte sällan också med kyrkan. Men man försöker inte göra det på varandras bekostnad.¹⁶⁸ I Norrtälje stad däremot, fortsätter Klockare, saknas ofta den där viktiga samhörigheten, vi-känslan. Där drar någon ihop en förening för att locka likasinnade och få bidrag, men man har egentligen inget annat intresse än att utöva den specifika idrotten. Tyvärr intresserar man sig inte heller nämnvärt för att underhålla den anläggning man eventuellt driver åt kommunen. Allt förväntas vara serverat och klart, ”man ska bara ha, ha och ha”. Då får man naturligtvis inte heller något stöd från allmänheten, eller från näringslivet heller för den delen, påtalar han.¹⁶⁹

Börjesson exemplifierar med fallen Rimbo, Roslagsbro, Skebo, Väddö och Rådmansö, som alla byggt egna hallar under 1990- och 2000-talen. Där har man gått ihop flera föreningar för att göra sin röst starkare och öka de ideella insatserna. Genom det egna nätverket har man också sett till att få billiga leverantörer av byggmaterialet. Man har kallat till upprepade möten för bygdens bästa och bjudit in skolorna att delta i hallens utformning, vilket lett till ökad sammanhållning kring projektet och till att skolorna velat utnyttja hallen under dagtid;

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Intervju med Per Börjesson, 2008-02-13.

¹⁶⁹ Intervju med Erik Klockare, 2008-02-06.

en viktig inkomstkälla för att få det hela att gå runt ekonomiskt. Med lokalsamhällets stöd och eget kapital i grunden har det sedan visat sig betydligt lättare att få punktstöd, ofta i mångmiljonklassen, från kommunen, avslutar Börjesson sitt resonemang.¹⁷⁰

3.1.5 Norrtälje Sportcentrum ur politiker-, tjänstemanna- och förvaltarperspektiv

Åter vänder vi oss till Stiftelsen Norrtälje Sportcentrum och dess framtid. Först ut att kommentera det tidigare beskrivna händelseförloppet är anläggningschefen Christer Thorström. Han är, som framgår nedan, bitvis ganska kritisk till Stiftelsens förhållande till kommunen:

”Hade Sportcentrum varit en kommunal anläggning så hade vår driftsbudget legat på ungefär tre, fyra miljoner kronor till per år. /---/ Jag har varit chef tidigare i Öståkers kommun i motsvarande anläggning, något mindre ytmässigt, men där låg ändå den kommunala driftskostnaden på 6,5-7 miljoner. Här ligger den på 2,4 miljoner. Sedan har vi bidragen. Vi är inte med i den hanteringen, vi är inte med i den kommunala budgetprocessen överhuvudtaget. En kommunal förvaltning får ju normalt, av hävd, en uppräkningsram, man räknar upp sin ram med åtminstone 2-3 procent årligen, någonting sådant, vi har ju låga påslag. Förr var det 6-7 procent, under 80-talet. Men våra anslag skärs istället ned. Och vill vi göra en investering, en kapitalinvestering: Normalt, vid kommunal drift, så lägger man in denna i en långsiktig ekonomisk planering, begär en miljon, och så får man det inom ett par år. Vi måste istället själva finansiera alla våra inköp av maskiner, om de inte är alltför dyra, naturligtvis, för då brukar kommunen gå in emellanåt. Det är nackdelen med den här driftsformen.”¹⁷¹

Thorström kan tänka sig att behålla Stiftelseformen, som han trots allt tycker fungerar hyfsat bra, men då måste han få delta i den kommunala budgetprocessen, säger han. För stiftelsen kan ju inte styra prisnivåerna utifrån verkligheten, som ett företag. Då skulle

föreningarna, och i synnerhet Norrtäljeföreningarna, inte ha råd att hyra in sig. Under alla år säger sig Thorström ha eftersträvat rättvisa. Hyresgästerna har debiterats utifrån en mängd olika tariffer. Sportcentrumföreningarna har haft den absolut lägsta hyresnivån, vid sidan om skolorna, som lånat idrottsytorna gratis, därefter har RF-anslutna föreningar i övrigt kommit, sedan Korpen och slutligen externa intressenter. Den första gruppen har fått betala ungefär hälften av vad grupp två och tre betalat, medan hyran för externer generellt har legat fyra gånger så högt som för sportcentrumföreningarna.¹⁷²

Mellan sportcentrumföreningarna har konkurrensen om lokaler och tider vidare varit nästintill obefintlig eftersom ytor och hallar anpassats just efter de ingående föreningarna, som haft olika grenar på sin verksamhetsrepertoar. Som en slags helig ko framhåller Thorström också grenen badminton. Här är det allmänheten som har det största tillträdet till tider i sporthallen, och så har det varit sedan anläggningen öppnade. Därtill ger ju kontraktstiderna en betydande intäkt på 75-80 000 kronor varje år, tillägger han.¹⁷³

På en direkt fråga om han har en aning om hur föreningar som hyr tider i Sportcentrum i sin tur fördelar lokaler och tider bland sina medlemsgrupper, svarar Thorström att han tyvärr inte har det. Det har liksom aldrig någon brytt sig om att uppdra åt honom att ta reda på. Men skulle han få det uppdraget, skulle han få reda på att flera av barn- och ungdomslagen i BKV Norrtälje, för att bara nämna ett specialstuderat exempel, har klagat över att de inte ges tillfälle att träna och spela på Idrottsparkens gräs på grund av junior- och seniorlagens alla uppbokningar, och att damernas A-lag, som säsongen 00/01 befann sig i en högre division än herrarna, av klubbledningen inte tilläts spela sina seriematcher på Idrottsparken med hänvisning till Fotbollförbundets prioriteringsordning: 1) Herrlag 2) Juniorlag 3) Damlag.¹⁷⁴

¹⁷² ”Hyror/Taxor 2007”, Norrtälje Sportcentrum, 2007.

¹⁷³ Intervju med Christer Thorström, 2008-02-07

¹⁷⁴ Styrelsemöte 28/2 2000 §13, 30/6 2000 §12, 12/9

¹⁷⁰ Intervju med Per Börjesson, 2008-02-13.

¹⁷¹ Intervju med Christer Thorström, 2008-02-07.

Det stora dilemmat, som Thorström uppfattar det, rör istället ekonomin: ”Nuförtiden tänker jag mig för många gånger innan jag tar ett beslut, att det ska vara positivt, så att det blir plus i ekonomin.” Sedan 2005, då Sportcentrum återigen börjat gå på knäna ekonomiskt, har han jagat externa lag för träningsläger och matcher samt stora evenemang. Sådana betalar sig nämligen bäst. Kanske har det rent av blivit lite för mycket externa lag och evenemang för att man ska vara riktigt nöjd, erkänner Thorström. ”Men vad ska man göra? Det är ju verkligheten som styr och så måste det naturligtvis vara, inte några riktlinjer i ett fint policydokument, med ord tagna från intet”. Han fortsätter:

”För anläggningens bästa vore det kanske bra med ett stort kommunalt ansvar, men som skattebetalare så tror jag att den här driftsformen är den bästa, inte minst för att man håller driftskostnaderna nere”.¹⁷⁵

Mellan 1997 och 2004 såg Christer Thorström till att Sportcentrum gick med vinst varje år. Kapitalet fonderades och gav god avkastning. Men, menar han, det har inte kommunen belönat. Tvärt om har man ansett att Sportcentrum kan och bör klara sig mer på egen hand, att man ska ta av eget kapital till investeringar och reinvesteringar. Han hävdar också att han parallellt med krympande marginaler tvingats betala de snabbt stigande energikostnaderna nästan helt själv. Och som om det inte skulle vara nog tog kommunen också ifrån honom den bandybana, som han precis lyckats få lönsamhet i. Då räcker det inte med att bara ha en bra anläggning – med tävlingsanpassade aktivitetsytor, restaurang och logimöjligheter. Gång på gång säger sig Thorström ha påtalat bland annat logimöjligheternas viktiga roll för politikerna i Kultur- och fritidsnämnden och tjänstemännen i fritidsförvaltningen. Ändå har antalet bäddar minskat med mer än hälften, till dagens cirka 90 platser.¹⁷⁶

2000 §15, 6/8 2001 §13, 12/11 2002 §15, Årsmöte 8/3 2000 §19, BKV Norrtälje, Norrtälje Sportcentrum.

175 Intervju med Christer Thorström, 2008-02-07.

176 Intervju med Christer Thorström, 2008-02-07.

Kommunens anläggningschef Erik Klockare har en något annorlunda syn på det hela. Enligt honom har kommunen stått för i princip alla större reparationer och all större materialanskaffning till Sportcentrum genom åren, och elkostnaderna har kunnat hållas nere genom att kommunen investerat i mer energisnål apparatur.¹⁷⁷ Enligt honom har stiftelsefunktionen inte heller fungerat särskilt bra:

”Föreningarna är ju så att säga medlemmar i stiftelsen, och tanken från grunden var ju att man skulle ha föreningsmedverkan i skötseln av anläggningen, och det har inte fungerat. Det har snarare blivit så att stiftelsen har fungerat som ett företag, som hyrt ut tider till föreningarna.”¹⁷⁸

Klockares uppfattning är att konflikterna varit många, såväl mellan kommunen och stiftelsens verksamhetsledning som mellan ledningen och de i stiftelsen ingående föreningarna. Hans förklaring till detta är att Sportcentrums driftskostnader varit för höga och att föreningarna inte fått de tider som de anser sig behöva och ha rätt till. Det var därför kommunen överförde bandybanan från stiftelse- till föreningsdrift, hävdar han, och det är bland annat därför som man nu har tillsatt en ”politisk styrgrupp” som ska tala om vilka kommunen i första hand vill ska få tillgång till anläggningen. När man väl fått det svaret är det dags att börja fundera över vilka driftsformer som kan tänkas svara upp mot denna vilja.

Att kommunen fortfarande ska äga anläggningen, eller i alla fall kontrollera den, det ”är det inget snack om”, säger Klockare vidare. De företagsägda anläggningar som finns och har funnits i Norrtälje har varken varit lyckade ekonomiskt eller ur tillgänglighetssynpunkt. Dessutom måste ju någon kontrollera att norrtäljeföreningarna kommer in i kommunens största idrottsanläggning, tillägger han. Som en replik till Thorström menar Klockare att man självklart ska se till att behålla de stora och lönsamma evenemangen, men att de kan

177 Intervju med Erik Klockare, 2008-02-06.

178 Ibid.

ligga under mer begränsade tider. I detta vill han dock inte missförstås. Han säger sig ”i princip” vara för kommersiella arrangemang hos Sportcentrum likväl som hos andra föreningar i Norrtälje. Bland annat lyfter han fram Rimbo IF som ett bra exempel på en förening som äger och driver både ishall och fotbollsarena, och som lyckas dra in mer pengar på sponsring än de får i kommunala bidrag (framför allt genom uthyrning till externa lag, *vår anm.*).¹⁷⁹ “[...] och vi minskar inte bidragen till föreningen om de drar in pengar, tvärtom, vi tycker att det är bra att de drar in eget kapital, då blir föreningen mer kraftfull och kan utvecklas på ett annat sätt,” säger Klockare. På så vis, och kopplat till kommunens vinster i form av uppmärksamhet, motiverar han också de stora offentliga satsningarna på speedwayen i Hallstavik (bland annat ”stödköpte” kommunen banan i Hallstavik för omkring 3 mkr år 2007):

”Det finns ingen annan sport i Norrtälje som har så stor publik. När Rospiggarna vann finalen för ett par år sedan var det 16-17 000 åskådare på plats. Jämför detta med SM i friidrott, då vi lyckades dra hit 14 000 personer på tre dagar. Och då var det ändå svenskt rekord.”¹⁸⁰

Rospiggarna sägs fungera som ”en regional utvecklingsmotor”. Det vill säga att klubben bidrar med förströelse och underhållning till befintliga och tilltänkta invånare samt lockar till sig företag som vill vara en del av den framgångsrika elitidrotten.

Ytterligare ett alternativt perspektiv på Sportcentrum och dess historia får man från Kultur- och fritidsnämndens Per Börjesson. Enligt honom har det aldrig funnits något utbrett missnöje bland sportcentrumföreningarna. Däremot har klagomål ofta kommit utifrån, från andra orter i kommunen. Framför allt har det höjs röster från Rimbo och Hallstavik, där man har tyckt att Sportcentrum fått en alldeles för stor del av de gemensamma fritidsresurserna. Men, menar Börjesson, var är annars mest

logiskt att placera en centralanläggning om inte i den största tätorten? Dessutom är det, enligt honom, personal-/lönekostnader som kommunen framför allt har hjälpt till att täcka, och det har visat sig att det krävs tio anställda varav sex på heltid för att driva en så stor anläggning – ”för kommuninvånarnas bästa”.¹⁸¹

Problemet med Stiftelseformen rör, menar Börjesson, inte tillgängligheten för föreningslivet i Norrtälje eller att anläggningen skulle ha drivits ineffektivt utan att ansvarsförhållandena varit otydliga, vilket i sin tur medfört onödiga dröjsmål för viktiga beslut, allmän förvirring och ibland till och med osämja mellan de inblandade parterna. Detta är onödigt och påverkar i förlängningen både samarbetsklimatet och ekonomin negativt, och det är därför som det nu krävs en helt förutsättningslös utredning av Sportcentrums framtid. Men bäst vore naturligtvis, påpekar Börjesson, om en storklubb ”med den rätta ideella gnistan” kunde ta över. Friskis & Sveltis och Rånäs 4H utgör, enligt honom, exempel på sådana. Men den förra föreningen har redan en egen hall, och den senare kommer nog snart att få en.¹⁸²

3.1.6 Norrtälje Sportcentrum ur förenings- och brukarperspektiv

Vad tycker då sportcentrumföreningarna om tillgången och tillgängligheten till idrottsanläggningarna i Norrtälje i allmänhet och till Sportcentrum i synnerhet? Ingen av de intervjuade företrädarna för Rånäs 4H eller BKV Norrtälje deklarerar att de haft problem med att få de tider man sökt. De framhåller också att kontakterna med sportcentrumledningen varit mycket goda. Det har blivit ordning och reda sedan Thorström tillsattes, är deras omedelbara reflektion. Vad som istället kritiserats kan beskrivas som en rigiditet avseende viktiga beslut och brist på reell beslutsmakt. Enligt friidrottsklubbens representanter Erik Hafström och Hans Davidsson är idrottsplatserna och de befintliga sporthallarna i kom-

179 Intervju med Anders Lindberg, kanslist hos Rimbo IF, 2004-04-15.

180 Intervju med Erik Klockare, 2008-02-06.

181 ”Organisationsplan Sportcentrum 2008”, Norrtälje sportcentrum, 2008.

182 Intervju med Per Börjesson, 2008-02-13.

munen inte anpassade för friidrott (hopp & kast), vilket på sikt har fått en negativ inverkan på restid (och därmed också miljön, *vår anm.*), kostnader och tävlingsresultat. Nu tvingas klubbens talanger pendla två dagar i veckan till Bosön i Stockholm för att träna kvalitativt. De som fortfarande är kvar, vill säga, och ännu inte sökt sig till stockholmsklubbarna. Det är därför, förklarar man, som föreningen har lämnat in ett förslag till kommunen om att uppföra ytterligare en multihall: handkappanpassad och med friidrott, innebandy, gymnastik samt kulturella och kommersiella arrangemang under ett och samma tak.¹⁸³ I ärendet har också IBK Roslagen och Norrtälje gymnastikförening kontaktats liksom Norrtälje stads skolor, företagssammanslutningen Kammarkollegiet, som uttryckt önskemål om en mässhall nu när Sportcentrums ishockeyhall ska ha is året runt, och Rånäs 4H:s största och mest trogna sponsor Roslagens Sparbank (som förser föreningen med mer resurser än kommunen, totalt sett). Hafström och Davids-son hoppas naturligtvis att föreningens såväl breddidrottsliga som toppidrottsliga insatser ska ge resultat.¹⁸⁴

Även dess fina nätverk torde kunna bli avgörande. Flera av kommunpolitikerna är medlemmar i friidrottsklubben. Arbetarekommunens ordförande Olle Jansson är till exempel vice ordförande, och före detta kommunalrådet och fullmäktigeordföranden Kurt Lodenius leder Sponsorkommittén. Det enda som egentligen talar emot en ny hall, som Rånäs 4H-företrädarna uppfattar det, är den hårda konkurrensen om samhällets stöd från Rospiggarna speedway, den planerade renoveringen av badhusen samt pappersbruket Holmens försämrade rörelseresultat, som gör att kommunen förmodligen måste gå in och "rädda över" de av företaget sponsrade kultur- och fritidsanläggningarna i Hallstavik. Om inte kommunen

183 Sammanträde 6/11 2007 §15, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje.

184 "Till Ordföranden i Kultur- och fritidsnämnden", brev från Rånäs 4H till Kultur- och fritidsnämnden 2008-01-08, Norrtälje Sportcentrum; "Kick Off", utskick från Rånäs 4H med inbjudan till kommun, näringsliv och allmänhet 2008-01-01, Norrtälje Sportcentrum.

eller någon företagsentreprenör vill gå in och bygga en hall, så återstår att försöka få Sportcentrum att ändra sin prioriteringsordning, konstaterar Hafström. Men i nästa andetag säger han uppdraget: Det har ju liksom inte lyckats tidigare, "sedan det blev stiftelse har vi varit maktlösa".¹⁸⁵

BKV Norrtäljes föreningskonsulent Tobias Lindström är ännu mer direkt i sin hållning rörande Sportcentrums uppfattade stelhet. För att nå högt i seriesystemen, berättar han, krävs av en modern fotbollsklubb att man kan träna kvalitetsinriktat – med riktiga bollar och fullstora ytor och mål – även vintertid. Eftersom Norrtälje inte haft någon konstgräsplan har Vargarna bett Thorström att hålla befintliga fotbollsplaner snöröjda och öppna, men han har hela tiden nekat med hänvisning till att "man inte brukat göra så" samt att planerna riskerar att gå sönder. Istället har klubben tvingats in i det hårda spelet om kommunens sporthallar, "där man får ta vad man får [...] alltså lagen får lite grand slåss för sina platser, för sina hallplatser, så att säga".

Vad som skulle ha behövts i detta läge, fortsätter Lindström, är att kommunen gått in och markerat tydligt att man stod bakom klubbens satsning på att bli ett lag tillhörande toppskiktet i Sverige. Skulle man göra det skulle även de lokala företagen haka på, liksom Norrtälje Tidning. Förutsättningarna skulle därmed förbättras avsevärt i både hall- och planhänseende. Nu får vi konstgräs, men det är tyvärr tio år för sent, menar Lindström. Nu finns det redan överallt.

Problemet med kommunens ointresse länkar Lindström vidare till en diskussion om Vargarnas svaga ekonomi. Precis som de flesta andra föreningar i kommunen går BKV Norrtälje på knäna. Man har fått höja medlemsavgifterna ordentligt de senaste åren och därtill infört deltagaravgifter, då såväl kommunens bidrag som sponsorintäkterna stagnerat (dessa ligger nu på cirka 400 000 kronor vardera). Det är här

185 Intervju med Erik Hafström och Hans Davidsson, 2008-02-14.

Sportcentrum och bristen på reell beslutsmyndighet kommer in. Hade anläggningen verkligen varit föreningsdriven hade ett eventuellt överskott i finanserna varje år delats mellan klubbarna. Nu tillfaller detta plusresultat istället Sportcentrums ledning, ”Christer Thorström och hans stab har getts lite för stort svängrum”, vilket, enligt Lindström, medför att ingen av sportcentrumföreningarna känner något större ansvar för anläggningen och/eller har lust att lägga ned tid för att utveckla den.¹⁸⁶

Intressant nog ser såväl Hafström och Davids-son som Lindström Sportcentrum, och en eventuellt ny multihall, helst som föreningsdriven, men också som ägd eller åtminstone kontrollerad av kommunen. Själva kan de dock inte tänka sig att stå som ensamt ansvariga för driften. Vi är för små och behöver koncentrera oss på kärnverksamheten, lyder deras argument. Däremot kan de möjligen tänka sig ett samarbete kring drift och underhåll med andra föreningar, som har liknande värdegrund och målsättningar som de själva.

Även Knutte Alm och Michael Hoffman drömmer givetvis om nya anläggningar, för innebandyn respektive kampsporten. För Alm utgör Allianshallen i Uppsala en hägring. I den stora före detta postterminalen har Upplands innebandyförbund köpt in sig. Tre fullstora planer, ”alltid uppmonterade”, drivs gemensamt av ett antal av traktens innebandyföreningar. Tänk om man hade tillgång till en sådan hall, funderar Alm, där man inte behövde betala dyra hyror, fick tider i princip när man ville och slapp gnugga bort handbollsklister före varje match och träning. Nu tvingas IBK Roslagen, med sina 150 medlemmar och en hårt ansträngd ekonomi, hyra in sig i Sportcentrums sporthall för 165 kronor/210 kronor (träning/match) i timmen alternativt söka sig till den betydligt billigare men också mindre och golvmässigt sämre Roslagsskolan. Den fungerar möjligen för ungdomarna, men inte för A-laget: ”de måste ju få träna i den hall de matchar”, säger Alm.

Han säger också att han förstår Thorströms situation och att han inser och accepterar den tillgänglighetsproblematik som finns i kommunen, om än bara till viss del. Innebandyn i Norrtälje är ung. Det innebär att föreningen måste inordna sig i den verklighet som redan har formats – men det måste ju också finnas en rörlighet, en vilja att se saker på nya sätt, en vilja till anpassning och förändring.

Enligt Alm utgör i dagsläget bidrag, sponsoring och medlemsavgifter tre lika stora delar av föreningens totala intäkter på omkring 300 000 kronor, men det räcker inte till om man återigen vill ta sig upp i division två, där bara anmälningsavgiften för seriespelet ökar med dryga 40 000 kronor. Här borde kommun och lokalföretag men framför allt föräldrar och allmänhet inse, att underlaget för innebandy i kommunen inte räcker till mer än en satsande storklubb. En kraftsamling efterfrågas således av Alm, liknande den som Lundström efterfrågade för fotbollen, där de mindre föreningarna finns till för barnen och ungdomarna på respektive ort medan IBK Roslagen tar hand om, och förädlar, juniorer och seniorer. I hallhänseende är det en katastrof, fortsätter han resonnementet, med bara två innebandyanpassade hallar på 18 000 invånare. Och i Roslagsskolan tar Norrtälje gymnastikförening av hävd de bästa tiderna, medan detsamma gäller för Handbollsklubben Ceres och de kontrakterade badmintonspelarna i sportcentrumhallen.¹⁸⁷

Michael Hoffman målar upp en liknande bild för Norrtälje MMA (Mixed Martial Arts, *blandad kampsport*), som idag består av ett femtiotal medlemmar. Som ny idrott och förening i kommunen får man i flera avseenden kämpa ur underläge, berättar han. Det gäller inte minst en kampsportsklubb, som dessutom sysslar med fullkontakt – ”på riktigt”. Sådana föreningar har fortfarande att kämpa mot många fördomar. Inom Norrtälje MMA fokuseras träningen, upplyser Hoffman, därför söks inga bidrag från kommunen eller sponsoring från lokala företag. Det skulle ta upp för mycket dyrbar träningstid och leda till

¹⁸⁶ Intervju med Tobias Lindström, 2008-02-20.

¹⁸⁷ Intervju med Knutte Alm, 2008-05-09.

att ”man tappade känslan”. Dessutom vill vi klara oss helt själva, utan att riskera pekpinnar ovanifrån, fortsätter han. Och det har gått bra hittills, med medlemmarnas oreserverade stöd.

I Norrtälje MMA skriver medlemmarna på kontrakt om att inte ”missbruka” sin idrott, då riskerar de uteslutning. Alla lägger vidare ned stor möda på att hålla träningslokalen fräsch, och merparten tränar också mycket hårt och målmedvetet, ofta flera gånger i veckan. Föreningens medlemmar kommer inte sällan från trassliga uppväxtförhållanden, men numera är de ypperliga föredömen för hela idrottsrörelsen, hävdar Hoffman. Kanske är detta också en bidragande orsak till att Norrtälje Tidning skriver så positivt om klubben, och att tjänstemännen i fritidsförvaltningen ställer sig positiva till att den tagit över driften av källarlokalen i Norrtälje badhus.

Hoffman berättar att föreningen tidigare hyrde brottarlokalen av Norrtälje Sportcentrum, vilket, enligt honom, fungerade bra med tider och allt. Men den där omtalade personliga känslan saknades: ”Det var snabbt in och snabbt ut bara.” [---] Nu har vi tagit över och totalrenoverat boxningslokalen i badhuset, [...] nu är det verkligen klubbkänsla.” Hyran är dessutom lägre än i Sportcentrum. Nästa steg, om Hoffman själv fick bestämma, vore att föreningen gick in i ett samlat projekt med övriga kampsportsklubbar i Norrtälje stad, och gärna då att man flyttade in i den centralt placerade – ”vackra men lagom ruffiga” – konsthallen i staden. Det skulle stärka en enad kampsportsrörelsens strävan mot bättre förhållanden i Norrtälje, ge den ett gemensamt mål, distansera den från de traditionella lagbollsporterna, som suger till sig alla offentliga och kommersiella medel och all uppmärksamhet, och ge den chans att verkligen visa sina många fördelar, avslutar Hofmann sin önskelista.¹⁸⁸

Den förstudie av Norrtälje Sportcentrum som har genomförts av Kjell-Åke Eriksson på Ledningskontoret, Norrtälje kommun, och som är tänkt att utgöra ett viktigt diskussionsunderlag

188 Intervju med Michael Hoffman, 2008-04-09.

för den så kallade styrgruppen och dess framtagning av måldokument, bygger på intervjuer med ansvariga på Kultur- och fritidsnämnden, fritidsförvaltningen, Tekniska kontoret och Sportcentrum. I fokus står två centrala problem med nuvarande ägar- och driftsförhållanden. För det första, menar de intervjuade, saknas en helhetssyn kring vad man vill med anläggningen, det har hela tiden rått delade meningar mellan parterna om vem som ska investera och vem som ska bära huvudansvaret. För det andra upplevs ansvarsfördelningen som otydlig. Kommunen äger anläggningen och har lagt den under Tekniska kontorets ansvar, som har Kultur- och fritidsnämnden som hyresgäst, vilken i sin tur upplåter den till stiftelsen Norrtälje Sportcentrum via ett reglerat avtal. Kultur- och fritidsnämnden har ansvar för skötseln av Idrottsparken och Sportfältet veckorna 43-12, övriga anläggningar och veckor svarar Sportcentrum för. Skötseln av bandybanan utförs av Norrtälje Bandy, även detta genom reglerat avtal med Kultur- och fritidsnämnden. Denna ”uppsplittring” leder till både samutnyttjandesvårigheter och till att besluts- och verkställighetsprocessen blir allt för långsam, menar man.¹⁸⁹

Nämnda aspekter är naturligtvis viktiga och måste tas hänsyn till i den pågående utredningen. Men en minst lika viktig aspekt, i våra ögon, som av någon anledning diskuteras förvånansvärt lite i intervjumaterialet, är frågan om tillgänglighet. Hur ska Norrtäljes föreningar och övriga idrottsutövare fås engagerade i Sportcentrum och få tillgång till bra tider samtidigt som den expanderande anläggningen ska gå runt ekonomiskt och besluten tas snabbt av en enda huvudansvarig? Tidigare diskussioner visar på vissa svårigheter med att förena dessa önskemål. En ytterligare kommersialisering av verksamheterna i Norrtälje Sportcentrum torde innebära mer uthyrning till externa intressenter, medan ett starkare offentligt inslag torde innebära ökade kommunala bidrag.

189 ”PM 2007-03-13”, Kommunstyrelsen, Norrtälje kommun, 2007.

Att göra Sportcentrum till ett kommunalt bolag, alternativt driva anläggningen kommunalt, skulle med all säkerhet medföra ett ökat kommunalt ansvarstagande, men även ökad kommunal kontroll, vilket skulle kunna hämma föreningarnas engagemang och deras möjligheter till ekonomisk vinst. Ett upphandlingsförfarande skulle förmodligen spara pengar åt kommunen, åtminstone på kort sikt (på lång sikt kan den ju gå i konkurs och kommunen tvingas överta den) och samtidigt ge möjlighet att reglera verksamheterna via avtal och kontraktsförbindelser, med andra ord skapa utrymme för insyn och kontroll utifrån ett medborgarperspektiv. Men bara i begränsad utsträckning.

Ytterligare ett förslag som ges i Erikssons förstudie är att splittra upp Sportcentrum och överföra delarna till föreningsdrift alternativt sälja anläggningen och sedan hyra in delar av den. Om föreningsdrift kan sägas, att det säkert skulle innebära ett ökat ideellt engagemang, men också ännu mer ansträngda föreningsbudgetar, medan utförsäljning och inhyrning troligtvis skulle medföra att kostnaderna överfördes på en extern intressent, men att kommun och föreningar framöver fick små möjligheter att påverka Sportcentrums framtida inriktning.¹⁹⁰

Samtliga förslag innebär således för- och nackdelar – beroende på var man står. För att nå ett optimalt resultat bör man nog i alla fall vara överens om vilka för- och nackdelarna är, att det förmodligen krävs en prioriteringslista, och att ett beslut, vilket det än blir, påverkar alla Norrtäljes invånare och inte bara de idrottsintresserade. Därmed måste det också med nödvändighet utgöra en del i kommunens långsiktiga utvecklingsstrategi och spegla de grundvärderingar, som kommunen de facto har och kan stå för.

3.7.1 Sammanfattning och slutsatser Norrtälje kommun

Norrtälje kommun har alltså en hög idrottsprocent, det vill säga en hög andel idrottsför-

eningsmedlemskap per kommuninvånare. Föreningsantalet har minskat något, men det berör inte kommunens etablerade storklubbar. Att lokalavdelningen för Friskis & Svettis är överlägset störst medlemsmässigt, visar på ett stort motionsintresse bland kommunens idrottsutövare. Något som redan 1994 års fritidsvaneundersökning pekade mot.

Norrtälje kommun karakteriseras också av en hög anläggningstäthet, det vill säga av att det finns många anläggningar och därmed planerade idrottsytor per kommuninvånare, samt av en hög grad av föreningsmedverkan avseende ägande men framför allt av drift av idrottsanläggningar. Detta har sin historiska förklaring bland annat i det faktum, att kommunfullmäktige redan under 1970-talet nådde konsensus om att föreningsdrift var att föredra, då det skapade delaktighet hos invånarna och en ökad vilja till ansvarstagande. Under 1980- och 90-talen överfördes även kommunens större anläggningar i föreningsdrift, parallellt med att kommunen stödde de föreningar som ville uppföra och driva egna anläggningar. Men då var de bärande argumenten oftare ekonomiska än demokratifrämjande.

Trots hög anläggningstäthet och stor föreningsmedverkan framstår dock behoven av attraktiva ytor och tider bland idrottsföreningarna i Norrtälje idag som stor. Konkurrensen, speciellt under inomhussäsongen, är mycket hård. Vi frågar oss vad som styrts över yt- och tidstilldelningen och över utbyggnaden av nya idrottsanläggningar och underhållet av gamla, och konstaterar att *ekonomiska begränsningar, idrottspolitisk kontinuitet, tradition* och *viljan att marknadsföra kommunen* haft stor inverkan. Både nyinvesteringar och reinvesteringar har i huvudsak genomförts inom ramen för den redan befintliga anläggningsstrukturen och den hårt ansträngda budgeten. Gamla anläggningar har krävt och fått underhåll och nya har byggts, eller redan befintliga byggts ut, allt enligt en sedan länge fastställd utbyggnadsplan, alternativt i samband med att någon av storklubbarna i kommunen arrangerat större, publikdragande evenemang eller mästerskap.

¹⁹⁰ Ibid.

När det gäller fördelning av ytor och tider har Kultur- och fritidsnämnden fastställt att det i första hand är barn och ungdomar samt tidigare eftersatta samhällsgrupper – kvinnor, pensionärer, invandrare och föreningslösa – man velat stödja. Men utöver en planerad boule-hall för pensionärer och en mindre skateboardanläggning för den föreningslösa (och skateboardintresserade) ungdomen, så tycks man inte ha varit särskilt effektiva i att nå dessa mål. Det är visserligen svårt att avgöra om man gjort det, då föreningarna getts fullständig frihet att organisera idrottsutövningen och kontrollinstrument i stort sett saknats (inga officiella fritidsvane-/brukar-/anläggningsundersökningar eller motsvarande har genomförts under 2000-talet). Men det som med säkerhet kan påvisas, och som tyder på att målen inte nåtts, är att barn under sju år inte längre är prioriterade i bidragshänseende, sedan lägsta ålder för berättigande av verksamhetsstöd ändrats.

Kvinnor attraheras inte heller i samma utsträckning som män av kommunens största och centralt placerade multianläggning Norrtälje Sportcentrum, vilket har bidragit till snedfördelning avseende det totala fritidsstödet. Nya föreningar har också haft svårt att komma åt attraktiva tider och ytor som, av hävd, ”tillhört” någon annan. Därtill har resurser omfördelats inom kultur- och fritidsbudgetens ramar för att täcka underhållskostnader, snabbt expanderande energikostnader och så kallade utvecklingsåtgärder i samband med mästerskap, vilket, även detta, främst gynnat de redan etablerade lagbollssporterna och de redan stora norrtäljegrenarna friidrott och ridsport. Även andra idrottsverksamheter, som längdskidåkning, golf, skytte, motorsport på bana och motionslöpning i spår har haft god tillgång till anläggningar, men dessa har antingen varit betydligt billigare att uppföra och driva för kommunen eller, när det gäller golfen, varit privatfinansierade.

Vad som styrts om en idrottsgren har tilldelas mycket allmänna fritidsmedel i Norrtälje har, utöver efterfrågan bland invånarna, varit om

det funnits etablerade storklubbar som har haft grenen på sin verksamhetsrepertoar; som förvaltats och fört grenintresset vidare och ”kulturellt förankrat” det, för att tala med Olof Moen. Ett tydligt exempel på detta utgör ridsporten, som sedan länge har en stark ställning i kommunen med flera föreningar (Norrtälje är en av de häst-, ridanläggnings- och ridklubbstäta kommunerna i Stockholms län). Andra exempel är friidrotten och speedwayen, som företräds av två mycket starka föreningar i lokalsamhället, som elitpresterar på svensk toppnivå, det vill säga bidrar till att sätta kommunen på idrottskartan, och som med jämna mellanrum också drar storpublik – och inkomster.

Intervjumaterialet kompletterar den bild som ges av de skriftliga källorna. Av intervjuerna framgår att det finns ett missnöje med kommunens idrotts- och anläggningspolitik bland politiker, tjänstemän och föreningsföreträdare. Den saknar visioner och målsättningar och tycks inte vara viktig för de förtroendevalda eftersom den sällan omnämns i framtidsplanerna, hävdas det. Kommunledningen har trots sitt marknadsintresse inte heller insett de långsiktiga konkurrensfördelarna med ett rikt och varierat fritidsutbud, menar man vidare. När det gäller den bristande uppföljningen och kontrollen kring måldokumentet och föreningarnas verksamheter, hänvisas det till personalbrist men också till en försiktighet med att bli alltför närgången och riskera att ideell verksamhet läggs ned. På frågan om hur nya idrottsintressen, invånarnas rörelsebehov och efterfrågan på nya anläggningar ska fångas upp, blir svaret lyhördhet gentemot föreningsföreträdare, fältassistenter och allmänhet. Inga egna undersökningar har planerats att genomföras alls.

Då det gäller förverkligandet av kommunens idrottsliga mål, sätts stor tillit till och läggs stort ansvar på idrottsföreningarna. Samtidigt ställer sig politiker och tjänstemän betydligt mer positiva till föreningarnas agerande på landsbygden än i staden. I de mindre orterna

tar idrottsföreningarna ett större socialt ansvar, de samverkar mer och bättre med andra organisationer och är bättre på att uppföra och driva bra anläggningar billigt, påtalar man. Därmed bidrar de också till att skapa lokal samhörighet. I skarp kontrast framställs stadsföreningarna såsom icke ansvarstagande kravmaskiner. De är också mer intresserade än landsbygdsföreningarna av att satsa på elitverksamhet, framhålls det.

Härmed framträder, menar vi, en problematisk kluvenhet hos de idrottspolitiska makthavarna. Samtidigt som man berömmar de mindre landsortsföreningarna för deras sociala medvetenhet och skriver in önskemål om att prioritera eftersatta grupper i policydokumenten, klagar man över att kommunen har för få expansiva och i tävlingshänseende framgångsrika lag och uttrycker tydligt att man vill premiera de föreningar som kan stå helt på egna ben. Här sammanfaller ju önskemålen med de lokala storklubbar i Norrtälje stad som säger sig vilja förädla talanger och driva representationslag högre upp i de nationella seriesystemen. Kanske borde man i så fall satsa ännu mer resurser på dem?

Enligt vårt förmenande borde man oavsett vilket arbete fram ett idrottspolitiskt handlingsprogram, där det framgår tydligt vilka mål som ska uppnås och vilka prioriteringar som ska göras mellan dem: vad och hur mycket man vill satsa och vilka verktyg som ska användas för att ta reda på om man uppnått det man önskat. Detta skulle också åstadkomma långsiktighet och förutsägbarhet i kommunens stöd till idrotten; ge de idrottsintresserade möjligheter att göra upp framtidsplaner utifrån ett bättre kunskapsläge kring tillgång och tillgänglighet till idrottsytor och till sin egen ekonomiska situation.

När det gäller Norrtälje Sportcentrum specifikt, så visar genomgången att nuet återspeglas väl i anläggningens tumultartade historia. Kostnaderna för anläggningen, som byggdes ut successivt under 1980- och 90-talen, skulle hållas nere och inte inkräkta på andra pla-

nerade projekt, lovades det. Det blev precis tvärtom. Snart motsvarade driftsbidraget lika mycket som alla andra föreningar i kommunen hade att dela på. Flera föreningsföreträdare kritiserade detta skarpt och undrade om anläggningen verkligen skulle komma att användas av "alla". Men kommunen fortsatte att hänvisa till behovet av en centralt placerad multianläggning, att den måste få kosta, och att det i alla händelser var billigare att driva anläggningen i stiftelseform än om kommunen skulle göra det. Dessutom, menade man, var det mer demokratiskt, eftersom stiftelsekonstruktionen var att jämföra med ett anläggningsråd, där sex föreningar drev anläggningen gemensamt med hjälp av en utbildad anläggningschef och en kommunalt finansierad personalstyrka.

Kritiken fortsatte in i det nya millenniet. När utomstående föreningar klagade, hänvisade sportcentrumchefen till stiftelseföreningarnas förtur och egna prioriteringar. När stiftelseföreningar klagade hänvisade han till traditionen och till ekonomiska trångmål. Och när kommunen ville skära i driftsstödet spelade han ut den mot allmänhetens intresse av att idrotta; hävdade att han skulle tvingas dra ner på öppettiderna och att tillgängligheten därmed skulle minska. Oftast slutade det med kompromisslösningar.

Sportcentrums ekonomi gick länge bra. Åren 1996-2003 vändes underskott till överskott och vinstreserver byggdes upp. Men hur skulle dessa användas och för vilka var Sportcentrum, med anläggningschefens egna ord, "attraktivt": för den spontanidrottande allmänheten, för kommunens alla föreningar, för stiftelseföreningarna, för externa intressenter – för "alla"? I dessa frågor tvistade politiker och tjänstemän i Kultur- och fritidsnämnden och fritidsförvaltningen, samt även, indikerar intervjumaterialet, sportcentrumchefen och stiftelseföreningarna. Sportcentrumchefen uppfattade som sin huvuduppgift att sköta anläggningen ekonomiskt, vilket han alltså gjort med bravur. Därmed är han i intervjuerna också föga överraskande förvånad över kom-

munens tidigare vilja att skära ned i driftsbudgeten och sedan inte öka den, när finanserna försämrades drastiskt från och med år 2005. Detta beteende har bara tvingat honom, menar han, till att ännu hårdare prioritera inkomstbringande externa föreningar och evenemang och den icke-organiserade allmänhet som kan betala dyra kontraktstider, på de mindre bemedlade Norrtäljebornas och föreningarnas bekostnad.

Kommunens anläggningschef har en delvis annan syn på hur anläggningen skötts. Han menar att Sportcentrum haft det bättre ekonomiskt ställt än många andra anläggningar i Norrtälje och därför inte ska klaga, och att konflikterna visar på en icke-fungerande organisation. Stiftelseföreningarna i sin tur hävdar att de har haft och fortfarande har alltför lite att säga till om, och att de inte får sin rättmätiga del av det ekonomiska överskottet. De föreningar som står utanför stiftelsen men ofta hyr in sig i anläggningen klagar på att de får för dyra och för dåliga tider och att de saknar känslan av att riktigt rå om sin egen lokal.

Det är alltså en hel del skiftande åsikter om Sportcentrums drift och tillgänglighet som framkommer. Vad man kan hoppas på är att kommunen vill och kan fånga upp alla intressenters röster och överväga dem på ett bra sätt, nu när man bestämt sig för en större utredning kring anläggningens existensvillkor. Tidigare forskning, till exempel om de nya näridrottsplatserna, visar ju med önskvärd tydlighet, att det lätt uppstår tillgänglighetsproblem om inte de som är tänkta att utnyttja anläggningen tillåts medverka i planeringsprocessen.

De som hittills ansvarat för ägande och drift av Norrtälje Sportcentrum är tämligen överens om att det har saknats en helhetssyn kring vem och vad anläggningen ska vara till för, samt att ansvarsfördelningen varit splittrad och otydlig. Därför genomförs nu med rätta, menar man, en bred politisk utredning om anläggningens framtid. Vikten av saklighet, noggrannhet och opartiskhet framhålls också

av alla som något centralt för att utredningen ska bli bra och accepterad av norrtäljeborna. Samtidigt uttrycker man, intressant nog, själva väldigt klara åsikter om vilket beslutet bör bli. Den borgerliga politikern i Kultur- och fritidsnämnden förordar föreningsdrift, kanske till och med föreningsägande, om det finns någon tillräckligt stark klubb som klarar detta. Stiftelseföreningarna kan tänka sig driftsansvar, men endast om man är flera – med liknande verksamheter och värderingar – som delar på detta. Anläggningschefen på fritidsförvaltningen å sin sida förordar fullständig kommunal kontroll, medan den avgående sportcentrumchefen kan tänka sig fortsatt stiftelsesdrift. Ingen ser alltså någon möjlig företagsentreprenör som går in och tar över Sportcentrum, vilket kanske inte är helt oväntat med tanke på den dåliga erfarenhet som Norrtäljeborna historiskt sett har haft av kommersiellt ägande och drift.

Det är sannerligen ingen lätt uppgift utredningen om Sportcentrum har framför sig. Alla kommer uppenbarligen inte att bli nöjda med utfallet. Men man kan ju heller inte få allt man vill ha, och en acceptabel anläggning är bättre än ingen alls. Det är de flesta intervjuade överens om. Då har emellertid ännu inte den omkringliggande landsbygdens föreningar och allmänhet hörts om saken.

Slutligen: Fallstudien av Norrtälje kommun visar att övergripande policys och uttalade målsättningar inte per automatik leder till en "idrott åt alla". Frågan om tillgänglighet är komplicerad och måste först definieras närmare innan den kan omformuleras till riktlinjer och krav, eller för den delen användas som argument för eller emot en viss ägande- eller driftsform. Tillgänglighet för vem, när, var och hur mycket?

Dessutom krävs fungerande verktyg för att implementera fördelningspolitiken. Stark ekonomi i anläggningshänsen och god tillgänglighet för utvalda grupper är naturligtvis möjliga att förena, men när det gäller mottot om en idrott åt alla (kommuninvånare) så

framstår dessa mål, med utgångspunkt i fallet Sportcentrum, som svårkombinerade. Den tvärpolitiska styrgruppen/utredningen måste nog först bestämma sig för om det är ekonomisk stabilitet eller Norrtäljes föreningsliv och idrottsutövande allmänhet som ska komma i första hand, eller åtminstone hur förhållandet mellan dessa ska se ut. Därefter kan man börja fundera över vilka ägande- och driftsformer som har möjlighet att leva upp till målen. Bli kommunen fortsatt huvudman måste man också se till att målen är väldefinierade och mätbara, så att verksamhetens effektivitet kan kontrolleras och följas upp.

Nödvändigt för att en anläggning ska fungera över tid torde vara att det finns en medvetenhet bland de ägande- och driftsansvariga, helst en konsensus, om vilka beslut som kan förväntas leda till vad, kring hur verksamheten ska ledas och följas upp, och kanske viktigast av allt, då det handlar om allmänna medel, att de val som görs får konsekvenser för hela lokalsamhället och inte bara för de närmast berörda.

3.2 Umeå kommun: En omlagd anläggningspolitik med inriktning "låt alla blommor få blomma"

3.2.1 Kommunala intentioner och fördelningsspolitik

Umeå kommun består av 2 317 kvadratkilometer och befolkas av 111 235 invånare. Befolkningen är ung med en medelålder på 37 år. Umeå är en universitetsstad där de stora arbetsgivarna är universitetet, landstinget, kommunen och Volvo lastvagnar. I övrigt beskrivs Umeå som en aktiv kommun med ett brett utbud av fritidsaktiviteter, närhet till natur och friluftsliv samt ett stort idrottsutbud på både bredd- och elitnivå.

Ca. 650 föreningar finns registrerade i kommunens föreningsregister. I SCB:s medborgarundersökning får kommunen ett högre betyg för sitt fritidsutbud och service än genomsnittet för jämförbara kommuner.¹⁹¹ Kommunens

191 "Medborgarundersökning Umeå kommun våren

hälsobetyg i Folksam's hälsoindex för offentlig sektor är 2,11 på en femgradig skala där 5 är det högsta betyget.¹⁹²

Kommunen styrs av ett kommunfullmäktige där socialdemokraterna besitter 26 av 65 mandat under innevarande mandatperiod (Moderaterna 9, Folkpartiet 5, Centerpartiet 7, Vänsterpartiet 6, Kristdemokraterna 4, Miljöpartiet 5, och Rättvisepartiet Socialisterna 3). Kommunens arbete bereds i någon av 12 nämnder, underställda fullmäktige, vilka i de flesta fall har en förvaltning till sitt förfogade för implementering av de beslut som fattas. Fritidsförvaltningen har bland annat hand om idrottsanläggningar och friluftsområden i Umeå. Man ger också stöd till föreningsverksamhet. Förvaltningen har ett hundratal anställda fördelade på fyra avdelningar: Stab, Föreningsbyrå, Drift och Ungdom.¹⁹³

Umeå kommun satsar mycket resurser på kommunens idrottsföreningar. Det kontanta stödet till dessa uppgår till 38 miljoner kronor vilket innebär 342 kr/invånare och år. Detta ger Umeå en sjätteplats på listan över landets kommuner där medianvärdet är 1,7 miljoner kronor.¹⁹⁴

Umeå kommuns fritidsverksamhet styrs på ett övergripande och strategiskt plan med hjälp av kommunens fritidspolitiska program, Vision 2010¹⁹⁵, som antogs 2003 med avsikt att användas som styrinstrument för kommunens löpande verksamhetsplanering. Det fritidspolitiska programmet utformades för att stå i samklang med kommunens övergripande mål om att utveckla staden till en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för boende, arbete, utbildning, fritid och näringslivsutveckling. En utgångspunkt för visionen är att kommunens fritidsutbud har stor betydelse vid rekrytering av nya kommuninvånare och för att de som redan bor i Umeå ska stanna. I ett folkhälsoperspektiv

2007", Statistiska centralbyrån, 2007.

192 "Folksam's hälsoindex 2007", Folksam, 2007.

193 "Kommunorganisation", www.umea.se (tillgänglig 2008-03-15)

194 Kommunundersökning (2007).

195 "Vision 2010 – fritidspolitiskt program", Umeå kommun, 2003.

innebär detta att kommunens fritidsutbud ska innehålla ändamålsenliga lokaler, anläggningar och tillgång till natur- och fritidsområden i syfte att främja folkhälsan.

Principerna om alla människors lika värde och rätt, en behovsanpassad resursfördelning och en rimlig relation mellan kostnad och effekt, mätt i hälsa och livskvalitet har legat till grund för Vision 2010. Programmet fokuserar sex prioriterade utvecklingsområden:

Bostadsområdet som bas

Genom att skolors lokaler görs tillgängliga för alla kan dessa användas för att skapa möjlighet till näridrott av spontan karaktär för i första hand barn och ungdomar, men även för vuxna. Utifrån ett folkhälsoperspektiv anges det som viktigt att kommunen kan erbjuda tillgängliga lokaler/anläggningar för fritidsaktiviteter och att basen för dessa skapas i det enskilda bostadsområdet. Inom varje bostadsområde ska det finnas möjlighet att utöva inflytande över sin närmiljö.

Lokaler och anläggningar

Kommunen värderar anläggningsfrågan högt då den nuvarande bristen på anläggningar gör att elitverksamheten tränger ut ungdomsverksamheten ur lokaler i bostadsområdena, vilket leder till tidskrävande transporter för barn, föräldrar och ledare. Fler anläggningar ska komma till stånd efter samarbete mellan kommunen, föreningslivet och andra aktörer. Föreningar ska stimuleras så att det ideella engagemanget tas till vara vid både investering i och drift av nya anläggningar. Målet för utvecklingsområdet är att barn och ungdomsverksamhet ska ha företräde vid fördelning av tider i respektive bostadsområde, att tider avsätts för motionsaktiviteter i kommunala anläggningar i respektive bostadsområde, att kostnaderna för att hyra lokaler och anläggningar i olika driftsformer utjämnas samt att kommunens stöd anpassas till nytillskottet av såväl föreningsägda som kommunala lokaler och anläggningar.

Stödet till föreningslivet

Bidragssystemet ska styra kommunens resurser till prioriterade målgrupper. Det ska särskilja bredd- och elitverksamhet och aktivt bidra till att öka jämlikheten mellan människor. Systemet ska också stimulera deltagarnas utveckling av demokratiskt och solidariskt tänkande samt vara en del av ett aktivt folkhälsoarbete så att alla ges möjlighet till fysisk aktivitet i friskvårdssyfte. Umeå kommun är positiv till föreningsdrift och ser föreningslivet som en ovärderlig resurs. Att många unga tappar intresset för idrott när allt för stora satsningar krävs och motionsalternativ saknas, gör att kommunen vill skapa verktyg som gör det möjligt för föreningslivet att ordna alternativ när elit- och tävlingsverksamhet inte längre attraherar eller är möjlig.

Barn och ungdomar

Alla barn och ungdomar ska ha möjlighet till fritidsaktiviteter i sitt närområde, vilket också prioriteras i samband med fördelningen av tider genom tidsblock på tidig kvällstid. Målet är att huvuddelen av kommunens stöd och resurser till föreningslivet ska gå till barn- och ungdomsverksamhet. Det ska också finnas alternativ för de barn och ungdomar som inte attraheras av idrottsverksamhet.

Idrottens roll som utvecklingskraft

Umeå kommuns position som evenemangsstad ska genom arenautbyggnader och produktutveckling ytterligare förstärkas. Umeå ska vara en drivande och ledande kraft för framtida regionala anläggningar. Särskilt framträdande kan ett nytt familjebad vara.

Folkhälsan

Umeå kommuns organisation ska stödja såväl föreningsliv, landsting som forskning vid Umeå universitet i arbetet med en förbättrad folkhälsa. Förebyggande arbete som påverkar hälsan hos barn och unga ska prioriteras när resurserna är begränsade. I samverkan med föreningslivet ska aktivitetsutbudet för äldre i kommunen utökas i takt med att antalet äldre

ökar. Föreningarna ska stimuleras att utveckla lätta motionsaktiviteter för invånare över 20 år.

När det gäller Umeå kommuns fritids- och idrottsanläggningar har Umeå fritid en vision att ”erbjuda evenemangs-, rekreations-, och fritidsanläggningar som motsvarar omvärldens krav och behov av mångfald”. En kontinuerlig skötsel av anläggningarna ska bidra till att behålla Umeås attraktionskraft och ge boende, studerande och besökare förutsättningar till en aktiv fritid, god hälsa och hög livskvalitet. Under perioden 2004-2008 utkristalliseras anläggningsfrågan ytterligare och blir tydligare profilerad och sammankopplad med målet att skapa förutsättningar för ett rikt och utvecklande idrotts- och fritidsutbud i en säker och trygg miljö.¹⁹⁶

I detta sammanhang diskuteras den faktiska tillgången och den ständiga bristen på anläggningar samt de planerade projekteringar/investeringar som ska göras under respektive verksamhetsår. Under perioden får också folkhälsofrågan ett ökat och tydligare utrymme i fritidsplanerna, bland annat genom att satsningar på så kallade hälsostigar, näridrottsplatser och fria ytor i bostadsområden lyfts fram. Ett ”Folkhälsobidrag” ska stimulera idrottsföreningar att anordna aktiviteter riktade till fysiskt inaktiva och icke föreningsaktiva grupper. Att nå de ungdomar som inte är aktiva i föreningar sägs också vara fritidsnämndens stora utmaning.

Umeå fritid framhåller sin roll som förutsättningsskapare genom tillhandahållande av lokaler och anläggningar, och föreningslivets roll som skapare av aktiviteter i dessa. I samband med målet om god folkhälsa och god livsmiljö, i den senaste verksamhetsplanen (2008) kallat ”profilområde motion, rekreation och friluftsliv”, får även de icke föreningsanslutna medborgarnas fritid visst utrymme, då ytor och anläggningar för allmänhetens motion framhålls som en prioritering.

Umeå Fritids verksamhetsplaner är uppdelade efter de olika enheter som finns inom förvaltningen. Uppdelningen förändras något från år till år, bland annat lyfts ansvaret för kommunens fritidsgårdar i slutet av perioden över till socialtjänsten. Anläggningsfrågan berörs dock kontinuerligt framför allt i samband med presentationen av Föreningsbyråns och Driftenhetens verksamhet. Föreningsbyråns uppgift är att samordna och utveckla kommunens stöd till föreningslivet samt svara för uthyrning av kommunens lokaler och anläggningar, för samordning och utveckling av arrangemang och samordning och utveckling av folkhälsofrågor.

De uppdrag som ligger inom ramen för Föreningsbyråns verksamhet beskrivs som riktade mot föreningslivet och framför allt den av Umeå Fritid prioriterade målgruppen ungdomar i åldern 7-20 år. I de beskrivningar som rör tillgång och tillgänglighet av anläggningar framhålls också föreningslivet och särskilt den organiserade idrotten som primär målgrupp. Förutom dessa instanser verkar Umeå föreningsråd, som har till uppgift att fungera som remissinstans för alla kommunens föreningar (som är automatiskt anslutna till rådet), gentemot kommunala myndigheter i frågor som gäller planering, målsättningar, lokal- och resursfördelning. Rådet har också möjlighet att yttra sig innan fritidsnämnden eller fritidskontoret fattar beslut som rör rådets medlemmar.¹⁹⁷ Ytterligare samrådsorgan utgörs av de så kallade brukarråd som finns för de flesta större anläggningarna.

Frågan om fördelningsprinciper i de anläggningar där kommunen har ansvar för uthyrningen är närvarande i alla verksamhetsplaner, främst genom att vikten av att följa fördelningsprinciperna vid fördelning av tider betonas.¹⁹⁸ I de senaste verksamhetsplanerna nämns också en planerad revidering av fördelningsprinciperna, med syfte att ge

¹⁹⁶ ”Fritidsplan 2004”, Umeå kommun, 2003; ”Fritidsplan 2008”, Umeå kommun, 2007

¹⁹⁷ ”Umeå föreningsråd”, www.umea.se (tillgänglig 2008-03-15)

¹⁹⁸ ”Nya principer för fördelning av inomhuslokaler” Umeå kommun, 2005.

den organiserade barn- och ungdomsidrotten högre prioritet. Resultatet av en sådan revidering finns dock inte tillgängligt, kanske är den ännu inte genomförd.

När Driftenhetens uppdrag beskrivs i Umeå Fritids verksamhetsplaner får syftet med väl fungerande idrottsanläggningar inom kommunen ett betydande utrymme. Här blir också föreningslivet som målgrupp än tydligare, då allmänheten oftast nämns som brukare i tredje eller fjärde hand, något varierande med typen av anläggning. Kommunens motionsspår sägs vara riktade till allmänheten i större utsträckning än till exempel Gamliavallen, som är helt stängd för allmänheten annat än som publik vid evenemang.¹⁹⁹

Fördelningen av tider i de inomhuslokaler som Umeå Fritid sköter uthyrningen av baseras först och främst på typ av aktivitet enligt följande:²⁰⁰

1. Tävlingsverksamhet
2. Träning
 - a) Tävlingsssäsong
 - b) Serietillhörighet
 - c) Ungdomsverksamhetens omfattning
 - d) Ålder
3. Motion
4. Annan verksamhet

Inom respektive aktivitet är det först och främst föreningstypen som styr fördelningen enligt följande prioritering:

1. A-förening, det vill säga föreningar som har stadgar, är öppna för alla, bedriver barn- och ungdomsverksamhet i riktad till invånare i Umeå kommun och har minst 10 medlemmar i bidragsberättigad ålder. Fören-

¹⁹⁹ Gamliavallen är Umeås huvudarena för fotboll, där bland andra Umeå IK's damer och Umeå FC's herrar spelar sina hemmamatcher.

²⁰⁰ "Nya principer för fördelning av inomhuslokaler" Umeå kommun, 2005.

ingen ska ha av medlemmarna vald och fungerande styrelse.

2. Övriga bidragsberättigade föreningar.
3. Fritidsgårdarnas idrotts- och fritidsverksamhet.
4. Skolidrott och skolans specialidrott.
5. Privatpersoner och företag som bedriver motionsverksamhet enskilt eller i grupp.

Utöver dessa fördelningsprinciper finns särskilda principer för kommunens fyra representationsanläggningar, Gamliavallen, Umeå simhall, SkyCom Arena²⁰¹ och Gamliavallen. Uthyrning i dessa grundar sig på en särskild prövning av behov och förutsättningar. Generellt gäller för fördelning av tider att dessa gäller för en speciell aktivitet. Föreningar får inte byta tider internt. Barn- och ungdomsverksamhet har företräde till tider före klockan 20.

Angående de taxor och avgifter som gäller för anläggningar/ytor så varierar dessa med anläggningstyp. Olika grupper betalar också olika priser, främst för matcher som generellt kostar mer per timma och dessutom varierar i pris beroende på den nivå matchen spelas på. När det gäller driftsformens påverkan på priset, så går det att se en skillnad mellan kommunalt ägda konstgräsplaner och de privatägda planerna vid Umeå universitet och Minervaskolan som är något dyrare.²⁰²

Umeå fritid har utformat kvalitetsdeklarationer för stora delar av sina verksamhetsområden. Det är också dessa som ligger till grund för de utvärderingar som görs årligen. De kvalitetsdeklarationer som rör anläggningsfrågan riktar sig till brukare av anläggningar, främst föreningar, och innehåller beskrivningar av vilken servicenivå som utlovas för de olika

²⁰¹ Umeå kommun äger visserligen inte längre SkyCom Arena men, som vi kommer att diskutera mer längre fram äger fortfarande rätten att fördela dess tider

²⁰² "Taxor och avgifter, version 0705", Umeå kommun, 2007.

områdena, exempelvis vilken tid en isbana ska vara spolad samt eventuell arbetsfördelning mellan Umeå Fritid och anläggningsdrivande förening.²⁰³ Det är också denna typ av konkreta och praktiska frågor som utvärderingarna av de olika anläggningarna fokuserar på. De 82 synpunkter och klagomål som inkommit till Umeå Fritids webbtjänst *Medborgarslussen* är också nästan uteslutande av praktisk karaktär som till exempel: ”Belysningen på Ersmarks isbana är trasig” eller liknande.²⁰⁴

I Umeå fritids styrdokument, verksamhetsplaner och verksamhetsberättelser framträder en tydlig ståndpunkt för hur fritidsverksamhet bör bedrivas, nämligen inom ramen för den organiserade idrotten. En särskilt prioriterad grupp är föreningsaktiva ungdomar i åldern 7-20 år. Detta speglas av föreningslivets dominans i dokumenten och i prioriteringen av de styrmedel dokumenten beskriver. Den grupp som kallas för ”allmänheten” eller ”spontanutövare” kommer allt som oftast sist eller saknas helt när det gäller olika former av prioriteringar.

De gånger allmänheten, eller ”icke föreningsaktiva”, som gruppen ibland kallas, beskrivs som en uttalat prioriterad grupp, så är det som en målgrupp som föreningslivet ska stimuleras att starta projekt för och införliva i sin egen verksamhet. Därmed blir inte bara föreningsidrotten utan även det folkhälsoarbete kommunen önskar normen för vad som är ”bra fritidsverksamhet”. Umeå fritids syn på föreningslivet som ”leverantör” av fritidsaktiviteter jämte kommunens roll som serviceorgan blir på det sättet tydlig. Den föreningsprioriterande logik som är synlig i de dokument som produceras av Umeå fritid manifesteras dels i det utrymme föreningslivet får i dokumenten, men framför allt i de styrmedel som Umeå fritid använder sig av. Denna logik är inte minst närvarande i anläggningsfrågan.

När det gäller tillgången till olika anläggningar diskuteras inte fördelningen mellan olika typer

av anläggningar, något som annars kanske skulle kunna ha sagt något om kommunens eventuella prioritering mellan olika idrotter. Däremot ger anläggningsregistret en vink om hur många fotbollsplaner det finns i Umeå i förhållande till utrymmen för exempelvis gymnastik. I kommunens anläggningsregister står 607 anläggningar upptagna varav 152 fotbollsplaner, 92 isbanor och 92 skidspår.²⁰⁵

Frågan om tillgången på anläggningar är starkt profilerad i kommunens dokument: i Vision 2010 som ett prioriterat utvecklingsområde och i verksamhetsplanerna som en fråga som är avgörande för nivån på kommunens service till invånarna. I Vision 2010 finns också en uttalad önskan om att det ska finnas många alternativ att tillgå vid nyetablering av anläggningar och samarbete mellan kommunen, föreningslivet och ”andra aktörer” ses som positivt. Olika typer av samarbeten bör också leda till olika driftsformer, och föreningslivet ses som en självklar partner som ska uppmuntras att ta ansvar för både investering och drift av nya anläggningar. I Umeå Fritids dokument saknas dock ett resonemang om vilka konsekvenser olika driftsformer kan få, och så länge en nyetablering kommer till stånd tycks formen spela mindre roll.

Umeå Fritid arbetar med så kallad behovsanpassad resursfördelning, vilket innebär att insatser ska göras på de ställen där de ger mest utväxling. Men vilka konsekvenser det i praktiken får är svårt att bedöma. Kan ett behov anses tillgodosett när en grupp som har goda möjligheter att argumentera för sin sak (prioriterad åldersgrupp, ekonomiska resurser, personliga kontakter, tradition, stor medlemsbas etc) fått sin vilja igenom? En annan fråga som väcks är huruvida tillgång och tillgänglighet till vissa typer av anläggningar odlar intresset för den idrott som utövas på den sortens anläggningar. Vad skulle till exempel en ny hall för gymnastik göra för intresset för gymnastik? Samma resonemang bör rimligtvis gälla för förhållandet mellan den förenings-

203 ”Våra kvalitetsdeklarationer”, Umeå kommun, 2007.

204 ”Synpunkter och klagomål 2007”. Umeå kommun, 2007.

205 ”Umeå kommuns anläggningar”, www.umea.se (tillgänglig 2008-03-15)

organiserade och den egenorganiserade idrotten. Det vill säga att upplysta motionsslingor torde uppmuntra till joggingturer etc.

Förutom det utrymme som ges till olika grupper i dokumenten så påverkar utformningen av kommunens styrmedel tillgängligheten för olika grupper. Särskilt prioriterade är här föreningsaktiva ungdomar i åldern 7-20 år. Förutom att de fasta bidrag som utgår från förvaltningen går till denna grupp, så sägs också de strategier som gäller anläggningsfrågan vara utformade i syfte att frigöra tider/ytor för denna målgrupp. Inom föreningsidrotten finns dock ett glapp mellan de visioner Umeå Fritid kommunicerar och de principer som faktiskt styr fördelningen av tider. Trots att målet är att barn och ungdomar ska få förtur vid fördelningen av tider prioriteras till exempel serie-tillhörighet före både ungdomsverksamhetens omfattning och åldern på utövarna.

Överlag tycks intervjupersonerna vara överens om att det bästa för föreningslivet i Umeå är om Umeå Fritid sköter fördelningen av tider i de olika anläggningarna. Vem som äger anläggningarna tros ha mindre betydelse, även om ett kommunalt ägande är fördelaktigast, enligt föreningsrådets ordförande Gunnar Wahlgren.²⁰⁶ Då kan föreningslivet och kommunen gemensamt fastställa de principer som ska gälla för fördelningen av tider. Det finns också farhågor att aktörer som inte är beroende av kommunen som hyresgäst eller bidragsgivare kommer att vända sig till de hyresgäster som kan betala mest. En utveckling som inte anges vara önskvärd.

En ”försmak” av en sådan utveckling kan spåras i fallet Muskötens idrottsanläggning, som ägs av föreningen Umedalens IF. Där sker fördelningen av tider, förutom de block som hyrs ut till kommunen, helt efter eget tycke, och förhandlingar om tider sker mellan olika föreningar eller till och med mellan olika personer. Fritidschefen Hans-Erik Bergström hävdar dock att de senaste årens förändrade ägande-

och driftsformer inte påverkat tillgängligheten för de olika brukargrupperna eftersom Umeå Fritid fortfarande fördelar tiderna i de flesta anläggningar.

De principer som nu ligger till grund för fördelningen av tider som Umeå Fritid sköter föregicks av en del diskussioner. Enligt föreningsrådets Gunnar Wahlgren handlade dessa dels om vilka grupper som ska prioriteras, men också om en eventuell fördelning av tider efter de olika föreningarnas upptagningsområde.²⁰⁷ I en sådan fördelning skulle till exempel föreningarna i stadsdelen Ersboda få alla tider i Ersängshallen, som är belägen i denna stadsdel. Denna tanke stupar dock på att det är mer praktiskt lämpligt att knyta en viss idrott till en hall. Ytterligare en fråga som diskuterades innan fördelningsprinciperna fastslogs var hur barn under 12 år skulle prioriteras vid fördelningen av tider.

Några av intervjupersonerna upplever att från att ha varit underprioriterade är nu de idrottande tjejerna prioriterade vid fördelningen av tider. Denna förändring har enligt Umeå IK:s konståkningssektions ordförande Jörgen From kommit till stånd efter att kommunen genomfört en översyn av fördelningen av det kommunala stödet till pojkar respektive flickor. Stor betydelse har också det faktum att den faktiska tillgången på istider fördubblats. En bristsituation som den som rådde tidigare leder ofrånkomligen till att mindre föreningar som dessutom sysslar med mindre idrotter förfördelas, tror Jörgen From.²⁰⁸ Konkurrens om tider mellan olika sektioner/grupper inom föreningar kan också uppstå, där mindre sektioner får svårt att hävda sig mot de större och mer ansedda.

En konsekvens av att kommunen fördelar majoriteten av tiderna i anläggningarna är att många föreningar ”förhandlar” med varandra. Tider byts för att underlätta för föreningar, lag eller grupper som ska ha tävling eller match.

206 Intervju med Gunnar Wahlgren, 2008-03-11.

207 Ibid.

208 Intervju med Jörgen From, 2008-03-26

Detta menar Jörgen From bara är bra eftersom fördelningen av tider bör utgå ifrån att anläggningen ska utnyttjas så maximalt som möjligt, för så många parter som möjligt.²⁰⁹

3.2.2 Föreningslivets och allmänhetens rättigheter kontra fritidsförvaltningens ansvar

Diskussionen om föreningslivets och allmänhetens rättigheter kontra fritidsförvaltningens ansvar är genomgående i intervjupersonernas utsagor. Generellt uttrycker sig föreningsföreträdarna i termer av föreningarnas rättigheter och kommunens ansvar, medan kommunföreträdarna å andra sidan är mer benägna att tala i termer av kommunen som tillhandahållare, serviceorgan och möjliggörare och föreningarna som brukare, genomförare och kravställare. Allmänhetens ställning och åsikter i frågan är osynlig i våra data, så när som på de tillfällen då den omnämns av antingen kommunens eller föreningarnas företrädare.

Flera av intervjupersonerna talar om idrottsanläggningar som en del av den samhällsservice som en kommun bör tillhandahålla för invånarna. Samtidigt som kommunen inte kan/bör förvänta sig en avkastning på investeringar i anläggningar för breddidrotten, så är det en investering som lönar sig i förlängningen. Föreningslivet har en stor potential att fostra och integrera barn och ungdomar i kommunen. Det arbete som läggs ned ideellt inom föreningslivet motsvarar stora ekonomiska värden, menar man. Ur den synvinkeln är därmed investeringar i anläggningar ”billiga”.

Gunnar Wahlgren, ordförande i Umeå Föreningsråd menar att föreningslivet i Umeå har en bra relation till kommunen, framför allt till Umeå Fritid. Relationens karaktär är dock beroende av vilka som jobbar i kommunens nämnder och förvaltningar.²¹⁰ Finns ett idrottsintresse bland kommunens företrädare så gynnar detta föreningslivet, och tvärtom. Omvänt gäller att förhållandet mellan det

lokala föreningslivet och kommunen är beroende av vilka företrädare de olika föreningarna har.

Föreningslivets mest framträdande önskemål är att kommunen i sina olika funktioner ska agera stöttande, men inte styrande. Bidragsstrukturen bör således inte baseras på föreningslivets agerande, utan ska utgå från föreningarnas egna önskemål och behov av stöd. Samordningen av anläggningar är en viktig del av kommunens stöttande funktion och en förutsättning för att mindre föreningar, som inte har möjlighet att driva egna anläggningar, ska kunna bedriva verksamhet.

Umeå kommuns företrädare ser å sin sida olika former av kommunala bidrag som en möjlighet att stimulera ett önskat beteende hos föreningslivet, och därigenom skapa samma förutsättningar för alla barn och ungdomar att delta i idrottsföreningarnas aktiviteter. Umeå kommun vill också främja en diskussion om idrottens värdegrund och bidra till en implementering av denna på lokal nivå, och diskussioner förs om hur kommunala bidrag kan användas som ett styrmedel i det arbetet. Det saknas dock metoder för utvärdering av kommunala bidrag som styrmedel, något som håller tillbaka den utvecklingen. Det finns däremot en ambition hos kommunen att utveckla metoder för att kartlägga medborgarnas aktivitetsvanor och hur dessa är relaterade till olika parametrar, som ålder, kön och bostadsområde.

Flera av intervjupersonerna är också inne på att kommunens relation till föreningarna beror på föreningens karaktär, tradition och lokala ställning. Till exempel menar Jörgen From att Umeå IK Konståkning drar fördel av att vara en sektion i en framgångsrik förening med ett varumärke som upplevs betydelsefullt för Umeå i marknadsföringshänseende. Han menar också att kommunens relation till föreningarna bör vara olika beroende på föreningens karaktär. Är föreningen av elitkaraktär ska den betraktas som en näringsidkare bland andra av kommunen. Stöd i anläggningsfrågan

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ Intervju med Gunnar Wahlgren, 2008-03-11

ska då utgå ifrån att kommunen får avkastning på investerat kapital, till exempel genom ökade skatteintäkter.²¹¹

I detta sammanhang beskriver Gunnar Wahlgren de mindre föreningarnas förväntningar på kommunalt stöd. Han menar att mindre föreningar helt enkelt är vana vid att bli underprioriterade, och därför förväntar de sig inte heller att få stöd i lokalfrågorna. Denna attityd kan dock baseras på en underskattning och okunskap om vilken hjälp det finns att få från Umeå Fritid, tror han.²¹²

Från kommunens sida är man medveten om att alla föreningar inte behandlas lika i alla lägen. Det finns föreningar som genom lång tradition har blivit något av ett flaggskepp för Umeå som stad och därför behandlas annorlunda än andra föreningar, vilket leder till orättvisor. Ekonomiskt stöd till sådana föreningar ”maskeras ofta” i former av till exempel projekt, för att uppfattas som legitima. En aspekt på denna problematik ligger i relationen mellan bredd och elitverksamhet. Den tänkta dragningskraften i att ha ett elitlag i kommunen gör att elitverksamheten underhålls ekonomiskt på olika sätt, trots att mindre bidrag till fler föreningar förmodligen skulle göra mer nytta för invånarnas aktivitetsgrad.

Ytterligare en aspekt på fördelningen av kommunalt stöd är idrottsorganisationernas upplyfta ställning i förhållande till övriga idéorganisationer. Förutom att dessa sällan har lika starka förespråkare som idrottsföreningar, så är deras stöd från centrala organisationer inte alls lika starkt som idrottsföreningarnas. När det gäller den icke-organiserade allmänheten anser Jörgen From att när det gäller allmänheten som brukargrupp, så har kommunen ett solklart ansvar för att den gruppen får tillgång till de anläggningar som de själva finansierat med sina skattepengar. Han tycker också att allmänheten är underprioriterad i Umeås ishallar. Att de tider som är avsatta till allmänhetens åkning är så välbesökta tyder

211 Intervju med Jörgen From, 2008-03-26.

212 Intervju med Gunnar Wahlgren, 2008-03-11.

på att det finns ett intresse från allmänheten att åka skridskor i icke-organiserade/spontana former.²¹³

Även Gunnar Wahlgren lyfter fram svårigheterna för privatpersoner att få tillgång till idrottsanläggningarna, men tycker samtidigt att föreningslivet ska prioriteras vid byggandet av nya anläggningar och fördelningen av tider i befintliga.²¹⁴ Denna åsikt delar han med Håkan Palm, arenachef för SkyCom Arena, som också är övertygad om att kommunen har denna inställning i anläggningsfrågan. Ståndpunkten motiveras med att föreningslivets mervärde skulle gå förlorat om verksamheten inte kunde bedrivas på grund av lokalbrist. Föreningslivet bör istället satsa på att samordna aktiviteter för de individer som vill motionera någon gång då och då. På det sättet skulle anläggningarna bli tillgängliga också för denna grupp, men då i föreningslivets regi.²¹⁵

Från kommunens sida menar man att försök har gjorts att nå allmänheten som brukargrupp genom att ha så kallade allmänhetens tider i olika idrottsanläggningar. Dessa försök anses lyckade trots att det händer att den organiserade idrotten använder tiderna. På senare år har det också diskuterats hur det går att aktivera de grupper som av någon anledning inte använder anläggningarna. Enligt Hans-Christer Jonsson som sitter i fritidsnämnden (fp) är de spontan-anläggningar som byggts ett resultat av den diskussionen.²¹⁶

Enligt kommunföreträdarna är det största problemet i denna fråga att allmänheten per definition inte har några företrädare. Det resulterar för det första i att det är svårt för kommunen att veta vilka behov som finns hos denna grupp. Det blir också svårt för fritidsnämnden att motivera varför en grupp som man inte vet vilka de är och vad de behöver ska bli prioriterade, samtidigt som föreningslivet har ett skriande behov för sin ordinarie verksamhet.

213 Intervju med Jörgen From, 2008-03-26.

214 Intervju med Gunnar Wahlgren, 2008-03-11.

215 Intervju med Håkan Palm, 2008-03-05.

216 Intervju med Hans-Christer Jonsson, 2008-04-19.

Frågan kompliceras ytterligare av att ingen av kommunens förvaltningar har budgetansvar för att skapa så kallad ”oprogrammerad” verksamhet. Därmed överläts ansvaret i stor utsträckning till dem som bygger bostäder. Men med dagens prisläge på mark leder det ofta till att byggtreprenörer prioriterar bostäder istället för ytor till idrott och rekreation, menar Hans-Erik Bergström. Han tycker att det kanske borde införas ett krav på att en viss yta av marken reserveras redan vid exploateringen.²¹⁷

3.2.3 Anläggningsfrågans utveckling och olika modeller för ägande och drift

I en ledare i Västerbotten Kuriren skriver det socialdemokratiska kommunalrådet Lenart Holmlund, att alternativa driftsformer av idrottsanläggningar är en del av reformeringen av den offentliga sektorn i Umeå. Om konkurrens ökar kostnadseffektiviteten ska verksamhet konkurransutsättas, motiverar han senare sitt inlägg i debatten.²¹⁸ Karin Hörnfeldt, som är reporter på nämnda lokaltidning och som följt anläggningsfrågan på nära håll under en längre tid, menar att inställningen grundar sig på en politisk/ideologisk diskussion om vad som är lämpligt för en kommun att äga. Här menar Karin att en polarisering växt fram, där vänsterpartiet är tydligt för kommunalt ägande men där övriga partier är tämligen överens om motsatsen. Det vill säga att kommunens uppgift borde utvecklas mot en mer stödjande funktion till skillnad från tidigare, när rollen var mer dirigerande med ett omfattande ägande.²¹⁹

Enligt fritidschefen Hans-Erik Bergström har det ekonomiska läget för Umeå kommun gjort att möjligheterna från kommunalt håll att investera i idrottsanläggningar har minskat.²²⁰ Då det ändå funnits ett stort behov av anläggningar från föreningslivets sida har nya kreativa lösningar kommit till på initiativ

av föreningslivet. Det har också funnits en politisk öppenhet när det gäller befintliga anläggningar och skapandet av nya, och här har partitillhörigheten spelat väldigt liten roll. Olika varianter har provats de senaste åren, till exempel att kommunen hyr in sig i lokaler, att föreningar bygger med hjälp av kommunen eller att kommunen bygger själv. De olika lösningarna har dock inte utvärderats, och därför vet inte kommunen vad som varit ekonomiskt och fördelningsmässigt bra för föreningslivet. Den öppna attityden till olika former av lösningar har varit framgångsrik när det gäller att ta vara på det föreningsengagemang som finns. Det finns i varje fall inga krav på att lösningarna ska se likadana ut. Det generella motivet till att andra aktörer (till exempel föreningar) än kommunen ska sköta anläggningarna är att dessa är bättre på själva driften, bland annat tack vare att de känner till anläggningen väl. Ideella föreningar kan dessutom driva en anläggning betydligt billigare, då de kan använda sig av ideell arbetskraft och inte heller behöver följa samma lagar och regler som kommunen, menar Hans-Christer Jonsson.²²¹ I Umeås fall har dock de fåtal anläggningar som sålts eller lagts ut på driftsentreprenad inte påverkat kommunens kostnader för drift nämnvärt. Visserligen leder uteblivna investeringar till minskade kapitalkostnader, men driftskostnaderna är ändå i stort sett desamma.

De intervjupersoner som inte representerar Umeå Kommun uppfattar det som att kommunen har en strävan att äga så få anläggningar som möjligt. Denna strävan tycks också sammanfalla med ett önskemål från föreningslivet att kontrollera flera anläggningar. Kenneth Lundberg, operativt ansvarig på IF Björklövens kansli, tror att föreningsdrift är något positivt då det kan göra att man känner mer ansvar för anläggningen och dessutom kan driva den mer kostnadseffektivt.²²² En utökad föreningsdrift kan dessutom ge ett större utrymme för kommunen att investera i nya anläggningar. Vid en försäljning eller överlåtelse av en anläggning är det dock viktigt att säkerställa att den nya

217 Intervju med Hans-Erik Bergström, 2008-04-03.

218 ”Visst köper Umeå kommun tjänster!”, *Västerbottens-Kuriren*, 25/6 2003.

219 Intervju med Karin Hörnfeldt, 2008-02-22.

220 Intervju med Hans-Erik Bergström, 2008-04-03.

221 Intervju med Hans-Christer Jonsson, 2008-04-19.

222 Intervju med Kenneth Lundberg, 2008-03-27.

ägaren eller driftsentreprenören har den rätta kompetensen och organisationen för att driva en anläggning. Att knyta ett brukar-/anläggningsråd till anläggningen, där alla brukare har var sin röst, kan vara ett bra sätt att se till att eliminera orättvisor på grund av att en av brukarna är ägare, fortsätter Kenneth Lundberg.

Flera av intervjupersonerna är dock inne på att föreningsdrift är mer komplicerad och mindre fördelaktig än man kan tro. Gunnar Wahlgren menar att de föreningar som är så stora att de har anställd personal klarar av att driva en anläggning, men mindre föreningar är helt beroende av att enskilda personer tar ett stort ansvar för att ägandet/driften ska fungera.²²³ Särskilt svårt blir det då fler föreningar än den ägande ska använda anläggningen, vilket är det vanligaste.

En annan aspekt som påpekas är att föreningsdrift sällan eller aldrig innebär att de ägande/drivande föreningarna får tillgång till fler eller bättre tider ens i den "egna" anläggningen. Anledningen till det är att ägande/drift av en anläggning oftast förutsätter att kommunen köper så kallade blocktider. När kommunen sedan fördelar dessa tider är det enligt deras fastlagda fördelningsprinciper. Hans-Erik Bergström menar att detta blir särskilt tydligt när föreningar vill bygga nya anläggningar. För att föreningar ska få möjlighet att låna pengar i bank krävs ofta ett avtal med Umeå Fritid som säkerhet, och därför blir också hyresavtalen väldigt långa.²²⁴ Denna konstruktion gör att det inte blir någon större fördel för föreningar att äga anläggningar. Incitamentet till föreningsägande/-drift blir istället att föreningarna har möjlighet att disponera anläggningen fritt under de tider kommunen inte hyr block. När det gäller privat ägande och drift av idrottsanläggningar, så menar man att den planerade men ännu inte byggda simhallen är ett sällsynt exempel på samarbete mellan kommunen och näringslivet. Det har knappast funnits några initiativ från näringslivet att konstruera OPP-

223 Intervju med Gunnar Wahlgren, 2008-03-11.

224 Intervju med Hans-Erik Bergström, 2008-04-03.

lösningar. Tillkomsten av nya anläggningar har därför nästan uteslutande varit beroende av föreningars förslag och initiativ.

Trots att det tidigare saknats initiativ från näringslivet att bygga anläggningar, så tror Håkan Palm och Gunnar Wahlgren att en helt ny anläggning med privat ägare har stora möjligheter att lyckas som evenemangsarena. De marknadsmässiga förutsättningarna finns i Umeå menar man.²²⁵

Hans-Charter Jonsson menar att de avtal som skrivs mellan kommunen och en annan part för att reglera ägande/drift av idrottsanläggningar tidigare har varit väl generösa. Detta tros dock ha förändrats i och med att man fått erfarenhet av avtalskrivande. Idag beror avtalens utformning dels på vilken anläggning det gäller och dels på vilken aktör som är motpart. Förhandlar kommunen med en förening finns ett visst utrymme för generositet i avtalet, medan en förhandling med en privat aktör är helt affärsmässig och därmed mycket hårdare från kommunens sida.²²⁶ I förhållandet till privata ägare tror Hans-Erik Bergström också att kommunen har en stor möjlighet att få gehör för sina önskemål om tider, då de flesta aktörer är beroende av att ha kommunen som hyresgäst.²²⁷

När det gäller investeringar i befintliga anläggningar och rena nyetableringar menar man från kommunens håll att barn och ungdomar är en klart prioriterad grupp och att det finns ett uttalat önskemål från kommunens sida att alla ska ha möjlighet att utöva sin idrott eller fritidsaktivitet. Men det är inte alltid självklart vilka barn och ungdomar som får sina behov tillgodosedda. I Umeå finns det en tradition för lagidrotterna, dessa har också de starkaste företrädarna enligt kommunens representanter, något som tycks om inte avgörande, så i alla fall väldigt fördelaktigt, vilket beskrivningen nedan tydliggör.

225 Intervju med Intervju med Håkan Palm, 2008-03-05 och Gunnar Wahlgren, 2008-03-11.

226 Intervju med Hans-Charter Jonsson, 2008-04-19.

227 Intervju med Hans-Erik Bergström, 2008-04-03.

Umeå Fritids maktlöshet i frågor som rör idrottsanläggningar beskrivs som problematisk både av föreningsföreträdare och av företrädare för kommunen. Sådana frågor lyfts nästan alltid från fritidsnämndens bord till kommunstyrelsen eller fullmäktige, med motiveringen att det är nödvändigt att samordna näringslivets intressen med kommunens. I praktiken innebär det att fritidsnämnden har begränsad möjlighet att påverka beslut som kommer att ha stor inverkan på deras möjlighet att bedriva den fritidspolitik nämnden önskar, och som dessutom finns politiskt beslutad på fullmäktigenivå. Gunnar Wahlgren menar att denna omfördelning av beslutsmakten i fritidsfrågor leder till att prioriteringar förändras.²²⁸ De som ”skriker bäst”, det vill säga har de rätta argumenten och möjligheten att framföra dem till beslutsfattarna, har mycket större chans att få sina behov tillgodosedda. I en sådan situation, där det blir viktigt att ha rätt argumentation vid sina påtryckningar gentemot kommunen, blir de mindre föreningarna förlorare.

I detta sammanhang kan sammanslutningar såsom Umeå Föreningsråd spela en viktig roll genom att föra mindre föreningar/idrotters talan gentemot kommunen, tror Gunnar Wahlgren.²²⁹ Av denna anledning har Umeå Föreningsråd initierat en lokalutredning som ska bidra till en samlad bild av behovet av anläggningar, men också av de grupperingar som arbetar för olika typer av anläggningar. Gunnar Wahlgren tror att kartläggningen i ett senare skede skulle kunna fungera som utgångspunkt för prioriteringen av nyetableringar. För övrigt tycker Gunnar Wahlgren att kommunen vid en prioritering av nyinvesteringar bör satsa på de anläggningar som sysselsätter flest personer, något annat är inte ekonomiskt försvarbart.²³⁰ De personer som intervjuats, som inte är företrädare för kommunen, har svårt att urskilja en kommunal planering eller strategi för anläggningsstrukturen och för framtida investeringar i anläggningar i kommunen. Även företrädare för Umeå Kommun menar att anläggningsstrukturen inte är optimal. Det beror till stor

del på att utvecklingen av anläggningsstrukturen inte motsvarar utvecklingen i de olika bostadsområdena. Då anläggningstillgången till stor del styrs av antalet aktiva föreningar i området hamnar yngre stadsdelar på efterkälken. Exempel på detta är de relativt nya bostadsområdena Tomtebo och Ersboda. För att motverka denna utveckling eller om möjligt hjälpa nya stadsdelar att ”komma ikapp”, menar Hans-Erik Bergström att det är viktigt att fritidsverksamheten finns med redan i planeringen av ett nytt område, annars riskerar man att bygga bort alla möjligheter till att bygga idrottsanläggningar i ett senare skede.²³¹

Denna inställning hör också ihop med kommunens vision att invånarna ska ha möjlighet till idrott och rekreation i sitt närområde. Därför är det viktigt att boende i området kompenseras vid tillfällen då idrottsanläggningar och ytor för andra fritidssysselsättningar exploateras för exempelvis bostäder, något som nyligen skett i fallen Gimonäs IP och Sandåkerns IP. Enligt Hans-Christer Jonsson tycks dock inte planerna på framtida anläggningar följa denna logik.²³² Den nya inomhusfotbollshallen planeras till Nolia-området. En hall som företräddelsevis ska användas till innebandy förläggs till Gammlia-området och friidrottshallen till IKSU, det vill säga platser där det redan finns idrottsanläggningar. Gunnar Wahlgren förklarar avsaknaden av långsiktig planering som ett resultat av att Fritidsnämnden inte har tillräckligt stor budget för att besluta om investeringar av den storlek som idrottsanläggningar ofta innebär.²³³

3.2.4 SkyCom Arena – avkommunalisering som medel för att finansiera fler anläggningar
SkyCom Arena, tidigare Umeå Arena och Umeå Ishall, är en ishockeyarena i Umeå som fram till försäljningen i slutet av 2000 var en kommunägd ishall av traditionell isladetyp. Ishallen invigdes 1963 under namnet Umeå

228 Intervju med Gunnar Wahlgren, 2008-03-11.
229 Ibid.
230 Ibid.

231 Intervju med Hans-Erik Bergström, 2008-04-03.
232 Intervju med Hans-Christer Jonsson, 2008-04-19.
233 Intervju med Gunnar Wahlgren, 2008-03-11.

Ishall, och var då Sveriges tredje ishall. 2001 byggdes ishallen ut och taket lyftes till en kostnad av 43,5 miljoner kronor. I samband med detta bytte ishallen namn till Umeå Arena. I december 2004 köpte affärsmannen Leif Danielsson rättigheterna till ishallen med sitt bredbandsföretag SkyCom och namnet ändrades till SkyCom Arena. Efter ägarbytet har arenan uppgraderats med nya stolar, mediakub, ny sarg och nytt kylaggregat inför säsongen 2006/2007. Arenan rymmer 6 000 åskådare vid ishockeymatcher. SkyCom Arena stod som värd för en deltävling i Melodifestivalen 2004 och har, förutom ishockeymatcher, inhyst ett antal mässor, konserter och andra idrottsevenemang.²³⁴

Köpeskillingen beslutades i kommunfullmäktige 1999 till 3 miljoner kronor, men det kom att dröja fram till i slutet av 2000 innan köpet slutligen slutfördes.²³⁵ Upprinnelsen till försäljningen var att ishallens största hyresgäst, IF Björklöven, ville genomföra förändringar, men då kommunen inte var beredda att gå in med den investeringen påbörjades istället samtal om ägarbyte.²³⁶ Vid köpet bildades ett så kallat arenabolag som till 100 procent ägdes av föreningen, som därmed blev den köpande avtalsparten i köpet.

I och med att ishallen vid försäljningstillfället även hade andra hyresgäster än IF Björklöven (Motor Hockey, Tegs SK, UIK Konståkning, Hörnefors IF, Sävar IK, Trixa Hockey och Björklövens veteraner) reglerades i avtalet att kommunen även efter försäljningen skulle ha ansvaret för fördelningen av istider och att IF Björklöven därmed skulle få vända sig till kommunen för hyra av istider, precis som övriga hyresgäster. I samband med detta bildades även ett så kallat brukarråd där alla hyresgäster fanns representerade. Brukarrådets främsta uppgift var att utifrån den fördelningsnyckel

kommunen upprättat fördela ishallens istider. Vid sidan om denna reglering innebar avtalet också att köparen förband sig att tillhandahålla dagliga tider för allmänhetens åkning. Dessa tider kan arenabolaget därmed inte debitera någon hyresgäst för utan det ingår så att säga som ett villkor för det kommunala driftsbidraget.

I avtalet reglerades detta driftsbidrag, som kommunen förband sig att tillföra anläggningen, till 6 miljoner kronor per år, plus en årlig uppräknings enligt konsumentprisindex i 20 år. En tid efter försäljningen återfördes en tredjedel av köpeskillingen till köparen som tackning för ett antal dolda fel som upptäckts i och med övertagandet. I samma veva tog kommunen även över arenabolagets banklån och sänkte på så sätt arenans räntekostnader med cirka 500 000 kronor per år.²³⁷ Detta till trots uppges kommunens kostnader för driften av anläggningen ha blivit 1,5 miljoner kronor lägre per år i och med försäljningen, och dessutom slapp kommunen kostnaderna för de renoveringar som man förmodligen tvingats till inom några år.²³⁸

Beslutet i kommunfullmäktige om försäljning föregicks av en diskussion i fritidsnämnden där en bred majoritet var för att behålla ishallen i kommunal ägo.²³⁹ Visserligen var man medveten om de stora investeringar som skulle krävas de kommande åren men detta vägdes upp av de farhågor man hade om försämrade styrningsmöjligheter. Sedermera gav den tilltänkta köparen garantier gällande investeringar i storleksordningen 40 miljoner kronor om kommunen sålde anläggningen, och på så sätt skulle kommunen få en fräsch arena för alla hyresgäster och övriga besökare. Detta kom att bli huvudargumentet för kommunstyrelsen som lyfte frågan till fullmäktige och verkade för att försäljningen kom till stånd.

Andra argument som fritidsnämnden anförde mot en försäljning var bland annat köparens

234 Intervju med Kenneth Lundberg, 2008-03-27.

235 Vid köpet hade vare sig föreningen eller det nybildade arenabolaget de resurser som krävdes för att genomföra köpet men då en av föreningens sponsorer, byggföretaget NCC, ställde upp som borgenär kunde medel lånas upp i bank.

236 "Ishallen – en drömmaffär för kommunen", Västerbottens-Kuriren, 18/11 2005.

237 Ibid.

238 Ibid.

239 Intervju med Hans-Christer Jonsson, 2008-04-19.

historia av betalningssvårigheter. IF Björklöven hade under flera år innan försäljningen återkommande släpat efter med betalningen av hyra för istider i ishallen, och från fritidsnämndens sida tyckte man sig inte ha någon anledning att tro att betalningsförmågan skulle förbättras i och med ett övertagande. Visserligen skulle då kommunen inte bli drabbad av försenade eller uteblivna hyresintäkter men skulle däremot ändå i slutänden "sitta med Svarte Petter på hand" om föreningen skulle tvingas i konkurs, som Hans-Christer Jonsson i fritidsnämnden uttrycker det.²⁴⁰

Dessutom var nämnden av åsikten att driftsbidraget var frikostigt i överkant. Särskilt med tanke på att de utlovade renoveringarna skulle innebära att den faktiska driftskostnaden skulle minska drastiskt. Om kommunen behållit anläggningen i sin ägo skulle kommunens faktiska utgifter för anläggningen kunnat bli mindre än det driftsbidrag man nu förbundet sig till. Visserligen hade en del kapitalkostnader tillkommit på grund av investeringarna kopplade till renoveringen, men samtidigt skulle renoveringen i sig leda till en lägre kostnad för löpande drift, något som man i fritidsnämnden var överens om som mer ekonomiskt fördelaktigt.

Även själva köpeskillingen hade man synpunkter på, då restvärdet på anläggningen var avsevärt större än köpeskillingen och då kommunen dessutom i efterhand gått in med diverse punktbidrag och övertagit köparens lån för renoveringen. Nämnden hade nu fått ytterligare argument för att försäljningen var en för kommunen dålig affär. Däremot har fritidsnämndens ursprungliga oro för sämre styrningsmöjligheter kommit på skam, enligt Hans-Christer Jonsson.²⁴¹ Dessutom hade förmodligen inte några nya isytor kommit till om inte försäljningen blivit av.

För i samband med försäljningen beslutade kommunen att bygga två så kallade träningsishallar, där intäkterna från försäljningen blev

grundplåten. På så sätt skapade försäljningen indirekt fler isytor i kommunen, något som alla parter var rörande överens om behövdes. Därigenom hade kommunen säkrat tillgängligheten av isytor för andra aktörer än den som fick köpa den ursprungliga ishallen och därigenom med både hängslen och livrem sett till att ingen skulle bli lidande av försäljningen. Med facit i hand har ingen blivit lidande av att en av hyresgästerna tagit över ägandet av ishallen, mycket tack vare de avtal om tidsfördelning och ansvar för fördelning som upprättades. Dessutom har de två nya ishallarna bidragit till att alla tidigare hyresgäster fått avsevärt fler istider. De mindre hyresgästerna har till och med fått en större del av kakan rent procentuellt, vilket nog få hade kunnat förutse.²⁴² I och med tillkomsten av de nya anläggningarna har konståkningen fått i snitt 1,5 timmar mer istid men framförallt ökad tillgång till de eftertraktade träningstiderna mellan 17.30 – 20.30. En av de andra hyresgästerna uppger att de fått en fördubbling av sina träningstider och att de dessutom fått alla tider de önskat.²⁴³ De intervjuade personer som talar om tillgången på istider är alla överens om att tillkomsten av de nya ishallarna, i förlängningen ett resultat av försäljningen av Umeå Ishall, har fördubblat den totala tillgången på istider, vilket gynnar både större och mindre föreningar. Det tycks inte längre föreligga en total bristsituation, endast en viss brist på tillgång till attraktiva tider.

När det gäller det avtal som upprättades mellan Umeå kommun och det nybildade arenabolaget, som vid den aktuella tidpunkten ägdes av IF Björklöven, råder delade meningar. När avtalet skrevs reglerades vilka hyror som arenabolaget tilläts ta av olika aktörer för sina isytor. Men representanterna för föreningen och arenabolaget menar att kostnaderna för att producera dessa isytor närmast skenat efter det, främst på grund av de kraftigt ökande elpriserna som nästan tredubblats.

Arenabolaget har, med anledning av dessa

²⁴² Intervju med Kenneth Lundberg, 2008-03-27.

²⁴³ "Slaget om istiderna över", *Västerbottens-Kuriren*, 24/9 2005.

²⁴⁰ Intervju med Hans-Christer Jonsson, 2008-04-19.

²⁴¹ Ibid.

ökningar, vid ett flertal tillfällen försökt förhandla upp det kommunala driftsbidraget.²⁴⁴ Mellan 2000 och 2006 anger arenabolaget själva att kostnaderna stigit med 2,9 miljoner kronor, något som man varken fått tackning för i driftsbidraget eller haft möjlighet att ta ut i hyra på grund av det upprättade avtalet.²⁴⁵ Kenneth Lundberg, IF Björklöven, menar också att det är ett problem att hyrorna är reglerade som de är. Han nämner bland annat konståkningens lägre hyra som ett exempel, där de betalar 160 kr/timme medan andra föreningar betalar 265 kr/timme trots att kostnaderna för arenabolaget att producera isytor inte blir lägre bara för att det är färre som åker på dem. Arenabolaget tycker naturligtvis inte att det är deras uppgift att sponsra konståkningens verksamhet. Chefen Håkan Palm lyfter också problemet med att de reglerade hyrorna inte på något sätt kan täcka kostnaderna, men att han samtidigt förstår att de mindre föreningarna inte kan betala vilka hyror som helst.²⁴⁶

Däremot kan inte arenabolagets ekonomiska trångmål skyllas enbart på de ökade kostnaderna. I en granskning som Västerbotten Kuriren genomförde 2005 framkommer bland annat att Umeå Arena AB dittills hade haft 42 krav på sin största kund IF Björklöven för obetalda hyror anmälda hos kronofogden.²⁴⁷ Företrädarna för kommunen å andra sidan menar att det är kommunen som dragit det kortare strået när avtalet upprättades. Det samlade intrycket är att kommunen lärt sig många läxor i efterhand då tolkningsutrymmena i avtalet utnyttjats till kommunens nackdel.²⁴⁸ De ekonomiska trångmålen till trots tycker ändå Kenneth Lundberg rent generellt att utförsäljningar är rätt väg att gå i det större perspektivet. Han menar att ett ökat föreningsansvar lättar såväl ansvaret som det ekonomiska åtagandet för kommunen, som på så sätt kan frigöra resurser för nyinvesteringar. Dessutom ger det föreningslivet bättre möjligheter att

säkra tillgången till de ytor och anläggningar de behöver för att bedriva sin verksamhet.²⁴⁹ Även Håkan Palm är inne på samma linje och menar att det är en klar fördel för IF Björklöven i det här fallet att äga ”sin egen hall”, som han uttrycker det. Visserligen har arenabolaget å sin sida en ambition att skapa intäkter från andra arrangemang än ishockey, men så länge det är föreningen som äger bolaget har de väldigt stort inflytande över den planeringen och kan på så sätt undvika krockar som skulle kunna inträffa om en helt annan aktör ägde arenan. Dessutom har föreningen helt andra möjligheter till sidointäkter från försäljning och annat nu jämfört med tidigare.²⁵⁰

Däremot kan det rent principiellt byggas in en del problem i de fall där ett näringsdrivande företag går in som ny ägare, vilket är fallet i just denna situation. Förvisso har inte arenabolaget i detta fall upplevt några svårigheter med just detta, men Kenneth Lundberg menar ändå att det kan finnas grogrund för konflikter på längre sikt, då en av bolagets främsta uppgifter är att täcka sina kostnader och helst generera vinst åt sina ägare.

Uthyrningen av isytor är den största intäktsposten för bolaget, men vid sidan om denna ingår det i affärsidén att även skapa intäkter från andra arrangemang av typen konserter, mässor och dylikt. I dagsläget är det inte reglerat vilket utrymme bolaget har att exploatera denna möjlighet, men rent hypotetiskt skulle det kunna uppstå en dragkamp om tiderna i ishallen mellan förmodat lukrativa mässarrangemang och mindre intäktsbringande konståkningsträningar. Han betonar att man hittills inte känt av någon dylik problematik men att den teoretiskt skulle kunna uppstå.²⁵¹ Däremot har förväntningarna på lukrativa sidoarrangemang hittills kommit på skam. Arenachefen Håkan Palm menar att ambitionen initialt var att ordna ett tiotal arrangemang per år som på så sätt skulle kunna balansera de förluster man uppger att man gör på att hyra ut

244 Intervju med Kenneth Lundberg, 2008-03-27.

245 ”Ishallen begär högre bidrag” Västerbottens-Kuriren, 1/6 2006.

246 Intervju med Håkan Palm, 2008-03-05.

247 ”Arenabolaget har fått leva ur hand i mun”, Västerbottens-Kuriren, 18/11 2005.

248 Intervju med Hans-Christer Jonsson, 2008-04-19.

249 Intervju med Kenneth Lundberg, 2008-03-27.

250 Intervju med Håkan Palm, 2008-03-05.

251 Intervju med Kenneth Lundberg, 2008-03-27.

istider. Men hittills har det visat sig svårt att locka såväl artister som mässarrangörer i den utsträckning man hade hoppats på.²⁵²

Den så kallade allmänheten nämns lika lite i intervjuerna som i de kommunala dokument som studerats. Det genomgående intrycket är att de flesta intervjupersonerna över huvud taget inte funderat i termer av föreningsorganiserad kontra egenorganiserad idrottsverksamhet; än mindre att det skulle finnas någon motsättning mellan dessa. Tvärtom uttrycks det med all önskvärd tydlighet att det är föreningslivet som ska prioriteras framför löst organiserade grupper eller den ofta icke-organiserade allmänheten. Gunnar Wahlgren ser exempelvis de nyare typerna av anläggningar som börjat växa fram (näridrottsplatser och skateboardramper) som märkliga prioriteringar från kommunens sida. Men samtidigt menar Gunnar att det är något sorgligt över det faktum att man som privatperson inte längre kan boka en tennistid på egen hand, även om han ser som självklart att föreningarna måste prioriteras när det gäller fördelningen av tider.²⁵³

Det huvudsakliga argument som anförs är att föreningslivets mervärde måste belönas på något sätt. Om föreningsidrotten saknar lokaler kan de heller inte bedriva verksamhet, och då går samhället miste om det föreningsidrotten har att bidra med. Även Håkan Palm är inne på samma linje men med en annan argumentation. Håkan menar att för att föreningar ska ha en rimlig chans att planera sin verksamhet bör de också på förhand få veta vilka tider, ytor och anläggningar de kommer att få nyttja.²⁵⁴

Däremot kommer den så kallade allmänheten på tal när det gäller finansieringen av anläggningarna. Jörgen From menar till exempel att kommunen har ett självklart ansvar när det gäller att säkerställa allmänhetens tillgång till anläggningar genom exempelvis allmänhetens åkning och dylikt.²⁵⁵ Här borde någon sorts

allmän demokratisk princip gälla, som hindrar föreningslivet och andra aktörer från att stänga ute medborgarna från de anläggningar som de själva varit med och finansierat via sina skattsedlar.²⁵⁶ Gunnar Wahlberg tar tanken ett steg längre och menar, att egentligen gäller finansieringsfrågan hela föreningsverksamheten eftersom den också till viss del är finansierad med skattemedel.²⁵⁷ From ser däremot inte finansieringsfrågan som någon egentlig motsättning mellan allmänheten och föreningslivet, särskilt inte när det gäller de föreningar som bedriver elitverksamhet. Om kommunen kan se att ett ekonomiskt stöd till de lokala elitföreningarna ger ökade skatteintäkter vore det ju bara "korkat" att inte stödja dem, som han uttrycker det. Dessutom skulle kanske dessa ökade intäkter i förlängningen kunna användas till ett ökat stöd till breddidrotten.

Det sammantagna intrycket av intervjuerna när det gäller anläggningsfrågan generellt och SkyCom Arena mer specifikt är ändå, att trots vissa mindre missnöjesyttringar är de allra flesta nöjda med rådande situation och de senare årens utveckling. Det verkar också finnas en bred förståelse för varför allting kanske inte blir som man har tänkt sig, men att alla inblandade aktörer ändå försöker göra sitt bästa för att skapa möjligheter och nå samförstånd.

Något som efterlyses av några av intervjupersonerna är dock mer kunskap om olika typer av ägarlösningar och finansiering, hur avtal kan upprättas för att på olika sätt säkra fortsatt drift och rättvis tillgång och om olika sätt att tänka när det gäller prioriteringar av olika idrotter, olika brukargrupper och fördelning av ytor och tider. I dagsläget har specialidrottsförbunden stort inflytande över hur exempelvis fördelningen av ytor och tider ska skötas. I fallet SkyCom Arena är det Svenska Ishockeyförbundet som definierat i vilken ordning de olika serierna läggs och därmed hur istiderna

252 Intervju med Håkan Palm, 2008-03-05.

253 Intervju med Gunnar Wahlgren, 2008-03-11.

254 Intervju med Håkan Palm, 2008-03-05.

255 Intervju med Jörgen From, 2008-03-26.

256 Något intressant och mycket konkret som kan noteras i detta sammanhang är att debiteringen för istider i kommunens ishallar är 265kr/timme för skolor och föreningar men 370kr/timme för övriga, d.v.s. allmänheten.

257 Intervju med Gunnar Wahlgren, 2008-03-11.

för matcher fördelas. Denna prioriteringsordning följer dessutom med när tiderna för träning ska fördelas, vilket innebär att elit- och seniorverksamhet prioriteras framför breddverksamhet och ungdoms- och juniorverksamhet.

Detta är inte något som ifrågasätts utan som tvärtom ses som något naturligt. Gunnar Wahlberg går till och med ett steg längre och menar att dessa principer inte är något som varken kommunen eller någon annan ska lägga sig i.²⁵⁸ Inte heller är det kommunens sak att prioritera flickors och kvinnors idrottande och tillgång till anläggningar eller att på andra sätt försöka styra föreningarnas verksamhet med hjälp av tilldelningen av aktivitetsbidrag.

3.2.5 Sammanfattning och slutsatser Umeå kommun

Umeå kommun har ett ambitiöst visionsprogram när det gäller fritidsnämndens verksamhet och lägger mycket resurser på kommunens idrottsföreningar och på de anläggningar som behövs för att bedriva deras verksamhet. Däremot rapporteras av såväl fritidskontorets tjänstemän som föreningsföreträdarna en ständig brist på ytor och anläggningar, men denna upplevda brist har inte belagts med några konkreta data. Under 2000-talet har många anläggningar tillkommit, och av nyhetsrapporteringen att döma är många anläggningssatser i vardande.

Så oavsett upplevd eller faktisk brist är kommunen inriktad på många och stora investeringar för kommuninvånarnas idrotts- och fritidsverksamhet. Mer eller mindre högljudda påtryckningar från föreningslivet återkommer med jämna mellanrum, men det framstår samtidigt som om frågan om nyinvesteringar ändå har tillräcklig drivkraft inom det kommunala styrets väggar. Detta kan delvis förstås genom den viljeyttring som kan avläsas i de kommunala visionsdokumenten, där målsättningen är att Umeå ska vara en ledande kraft för framtida regionala anläggningar och att

²⁵⁸ Ibid.

epitetet som evenemangsstad ska förstärkas genom utbyggnad av anläggningar för dessa evenemang. I det perspektivet blir även den för köparen gynnsamma försäljningen och den övriga hanteringen av Umeå ishall lättare att förstå.

Parallellt med denna ambition ryms i visionsdokumenten en målsättning gällande invånarnas inflytande över sin närmiljö, men konkreta insatser för att samla in åsikter för att möjliggöra detta inflytande lyser med sin frånvaro. Denna brist på uppföljning är genomgående i den kommunala fritidspolitiken. Bland annat heter det att insatser för barns och ungas hälsa ska prioriteras när resurserna är begränsade. Men några dylika prioriteringar är svåra se i våra data. Samma förhållande gäller mellan ambitionen och realiseringen av en satsning på anläggningar som svarar mot omvärldens krav på och behov av mångfald. Det generella intrycket är att ambitionerna är höga och den politiska viljan lovvärd men att det allt som oftast helt saknas både uppföljning och kontroll. Fritidskontoret har visserligen både genomfört och aviserat flera så kallade brukundersökningar, men några konkreta konsekvenser av dessa är svåra att spåra mer än i marginalen.

De kvalitetsdeklarationer med tillhörande mätningar som fritidskontoret använder för att styra verksamheten i sina anläggningar är även de lovvärda insatser för att kvalitetssäkra anläggningarna. Men problemet med dessa, i det tillgänglighetsperspektiv som vi anlägger, är att de varken handlar om tillgänglighet eller riktar sig till de individer som inte för tillfället använder anläggningarna. Kommunen får via undersökningarna goda kunskaper om bemötande, ventilation, städning och iskvalitet men ingen om hur brukarna upplever tillgängligheten till anläggningen ifråga. Inte heller säger dessa data något om kostnader, fördelningsprinciper eller andra tillgänglighetsrelaterade aspekter. Än mindre ger utvärderingarna någon information om hur den så kallade allmänheten upplever kvaliteten på dessa anläggningar, särskilt inte ur ett tillgänglighetsperspektiv.

När det gäller själva fördelningsprinciperna av ytor och tider finns det klart uttalade målsättningar att prioritera gruppen barn och ungdomar. Här talar de nedtecknade fördelningsprinciperna sitt tydliga språk. De finns uttalat i visionsdokumenten att tid ska avsättas för så kallade motionsbetonade verksamheter, det vill säga ej tävlingsinriktad verksamhet, men även här visar våra data hur utrymmet för exempelvis allmänhetens åkning är mycket begränsat samt att utrymmet ytterligare begränsas av föreningar som använder tiderna som extra träningstider. Dessutom debiteras den grupp som kallas privatpersoner avsevärt högre taxor än föreningar och skolor för hyra av tider i de anläggningar som kommunen administrerar. Denna prioritering är visserligen analog med det sätt som den föreningslösa allmänheten omtalas i visionsdokumenten, där föreningslivet är den primära målgruppen och privatpersonerna den lägst prioriterade, men i ett "idrott åt alla-perspektiv" visar all tillgänglig forskning att föreningsidrotten inte når alla medborgare.

Här kan vi dock se ett reellt problem som även lyfts fram av föreningsföreträdarna, kommunföreträdarna och arenaansvariga. Idrottsföreningars verksamhet bygger nästan uteslutande på regelbundenhet avseende tider för träningar och matcher. När det gäller matchtillfällen regleras tidpunkterna och regelbundenheten dessutom av andra yttre faktorer som föreningarna har begränsat inflytande över. Dessa krav på regelbundenhet, som ofta tar sig uttryck i termer av en given träningstid exempelvis måndagar och onsdagar över en hel säsong, är inte helt enkla att kombinera med andra gruppers önskemål om drop-in möjligheter. Ekvationen kompliceras ytterligare av det faktum att det är brist på tider i hallar och på anläggningar. Det blir helt enkelt svårt för dem med ansvar för fördelning av tider att avsätta tider för drop-in aktiviteter samtidigt som idrottsföreningar står i kö för dessa tider. När det dessutom finns uppenbara problem med att utnyttja dessa tider lika effektivt med avseende på antal utövare blir problematiken än svårare.

Kommunen betonar att det måste finnas alternativ för de barn och ungdomar som inte attraheras av befintlig idrottsverksamhet, liksom för dem som tappar intresset när alltför stora satsningar har krävts. Men det är fortfarande föreningsidrotten som beläggs med ansvaret för att ordna alternativ när elit- och tävlingsverksamhet inte längre attraherar eller är möjlig.

När det gäller alternativ för nämnda barn- och ungdomsgrupper har kommunen också agerat på egen hand utan inblandning av föreningsidrotten. Näridrottsplatser och hälsostigar är konkreta insatser inte bara för den icke föreningsanslutna barn- och ungdomsgruppen utan också för den vuxna föreningslösa allmänheten. Effekterna av dessa satsningar har till viss del utvärderats när det gäller näridrottsplatserna specifikt, men de eventuella effekterna av hälsostigarna har man ingen kunskap om. Satsningarna är inte heller stora i relation till de resurser som årligen läggs på att ordna ytor och faciliteter för föreningsidrotten. Kostnaden för exempelvis näridrottsplatsen på Tegs centralskola kan nästan likställas med driftsbidraget för ett år till ishallen.

Men satsningarna måste ändå ses som tecken på ett nytt sätt att tänka kring fritidsverksamhet över huvud taget och med avseende på tillgång och tillgänglighet i synnerhet. Nyttänkandet till trots understryker ändå kommunföreträdarna svårigheterna med att nå den icke föreningsanslutna allmänheten. "Vi vet helt enkelt inte vad de vill," som kommunföreträdarna uttrycker det. Här bedöms alltså föreningars möjligheter att involvera de icke föreningsanslutna i sina verksamheter som bättre än kommunens möjligheter att få in önskemål om vilka ytor och faciliteter de icke föreningsanslutna önskar. Dessa satsningar är dock fortfarande att betrakta som marginella företeelser. Utbudet av anläggningar, faciliteter och ytor definieras ändå av idrottsgrenars lokala tradition och kulturella förankring. Denna logik förstärks förmodligen ytterligare av kommunens ambition att få hög utväxling på sina resurser, det vill säga att resurserna ska satsas på de anlägg-

ningar, ytor och faciliteter som kommer flest till godo. I det perspektivet blir också resursfördelningens slagsida åt föreningslivet en naturlig konsekvens. Ambitionen om högsta möjliga utväxling tillsammans med fotbollens kulturella förankring och stora skara utövare talar sitt tydliga språk i förteckningen över kommunens idrottsanläggningar.

När det gäller frågan om ägande- och driftsformer specifikt är det både klart uttalat och synbart på andra sätt i våra data att kommunen strävar efter att fler föreningar ska äga och/eller driva de anläggningar de använder för sin verksamhet. Kommunen själv tar däremot inga egna initiativ till några sådana ägarbyten eller förändrade driftsformer utan där ligger så att säga bollen hos föreningarna. I de fall föreningar uttrycker önskemål om förändrade ägande- och driftsformer kan kommunen tänka sig att avveckla sitt ägande och/eller ansvar för driften. Fritidschefen menar att i den mån kommunen haft någon konkret strategi för idrottsanläggningars ägande och drift är den att ”alla blommor ska få blomma”.

Däremot, eller kanske just därför, förekommer det inga uppföljningar kring effekterna av genomförda ägarbyten eller förändrade driftsförhållanden. Inte heller verkar de aktörer som är inblandade reflektera över att det skulle innebära några konsekvenser för tillgång och/eller tillgänglighet. De reflektioner som görs är snarare kopplade till de ekonomiska ramar som omger de fall av förändrade ägande- och driftsförhållanden som förekommit. Det är även de ekonomiska frågorna som ägnas mest uppmärksamhet i intervjuerna med inblandade parter.

Ekonomi i att äga och/eller att driva idrottsanläggningar är föga överraskande inte särskilt god, och det är även detta som framstår som den enskilt största anledningen till att frågan om vem som ska äga och/eller driva en idrottsanläggning bollas mellan de olika parterna. Även om det framförs goda argument för att såväl kommunen som föreningar och privata

aktörer borde både äga och driva idrottsanläggningar verkar det ändå som om alla tycker att det vore bäst om någon annan än den för tillfället tillfrågade ägde och/eller drev anläggningen. I fallet SkyCom Arena är visserligen alla inblandade överens om att ägarbytet var lyckat och att konsekvenserna av försäljningen på många sätt bedöms som gynnsamma. Men kommunföreträdarna menar ändå att det bästa nog hade varit om ishallen hade förblivit kommunalägd. Företrädaren för IF Björklöven är också nöjd med hur det har blivit, men menar samtidigt att kommunen är bättre rustad att klara av den ekonomiska osäkerhet som ägandet innebär.

Just den ekonomiska osäkerheten är också något som Fritidsnämndens representant påtalar som en av faktorerna som faktiskt talade för en försäljning av ishallen. Svårigheterna med att få in hyran från den största hyresgästen upplevdes innan försäljningen som ett ständigt återkommande problem, som i flera fall innebar att kommunen fick skjuta till resurser. Detta problem har man förvisso blivit av med i och med försäljningen, men kommunen har ändå på andra sätt tvingats skjuta till resurser för att de nya ägarna inte ska gå omkull.

Kostnaderna för att driva ishallen har heller inte blivit mindre för kommunen i och med försäljningen, något som var ett av argumenten för försäljning. Fritidsnämndens representant menar att driftsbidraget är så pass väl tilltaget att kommunen själv skulle ha kunnat driva ishallen för samma pengar. Intäkterna från försäljningen skulle dessutom inbringa medel som kommunen skulle använda för nyinvesteringar, men då köpeskillingen i slutändan blev så låg och driftsbidraget så pass högt är det tveksamt om det verkligen var någon vinst att tala om. Särskilt i relation till vad det kostar att investera i nya isytor.

Vår bedömning är att såväl köpeskillning, driftsbidrag, återbetalning för dolda fel, borgensåtaganden och andra insatser har varit fördelaktiga för köparen, men trots detta känner sig både arenabolagets och förening-

ens representanter som förlorare på affären. Här är det de ökade kostnaderna för driften och det faktum att de nya ägarna inte tillåts sätta hyresnivåerna själva som pekas ut som de stora jobbsposterna. Representanten för IF Björklöven menar att mer kunskap om hur avtal ska utformas behövs. Han får medhåll av kommunföreträdarna, även om motiven inte är desamma.

Men som vi tidigare påpekat är inblandade parter ändå i huvudsak nöjda med det förändrade ägande- och driftsförhållandet. Det så kallade brukarrådet fungerar väl och alla tillfrågade känner att de har möjlighet att göra sin röst hörd. Det råder även en bred samstämmighet om fördelningsprinciperna och det sätt som bokning och uthyrning sköts.

Slutligen en sista reflektion om försäljning kopplat till tillgänglighet: Det förefaller som om det byggs in en problematik i detta nya ägandeförhållande när kommunen ändå vill fortsätta att säkra tillgänglighet för de allt mindre resursstarka föreningarna. Dels blir den nya ägaren lidande av att den inte tillåts ta ut täckning för de kostnader de har för att producera, i det här fallet isytor, dels uppstår det oenighet om storleken på driftsbidraget, som är tänkt att täcka upp för det intäktsbortfall som uppstår som en följd av de, av kommunen, fixerade hyrorna. Med de data vi har för handen är det givetvis svårt att spekulera om hur det sett ut med ett annat sätt att reglera intäkter och tillgänglighet. Men det är ändå lockande att tänka sig en alternativ lösning, där de nya ägarna tillåts ta ut marknadsmässiga hyror men kommunen istället för att bistå med driftsbidrag lägger resurserna som bidrag till de föreningar som vill hyra in sig i anläggningen. Det är först med en sådan lösning man kan tala om den konkurrensutsatthet som kommunalrådet efterlyser i sitt uttalande. Med en dylik lösning skulle kommunen också kunna styra mer över vilka typer av verksamheter man vill premiera.

4. Konklusion

I detta avslutande kapitel gör vi en sammanställning av våra resultat och en presentation av våra slutsatser. Vi ska också avslutningsvis peka ut vad vi menar krävs i forskningsväg för att kunskaperna i ”anläggningsfrågan” ytterligare ska kunna breddas och fördjupas.

4.1 Engagerade idrottsintressenter och hårt ideellt arbetande föreningsmänniskor

Föreliggande rapport är ett resultat av den motion som Smålands idrottsförbund ställde till Riksidrottsmötet 2005. I motionen fanns ett underliggande antagande om att förändrade ägar- och/eller driftsförhållanden av idrottsanläggningar skulle kunna påverka tillgängligheten till dessa negativt. Enskilt föreningsägande misstänktes förfördela andra föreningar och ett privat ägande riskerade att förfördela såväl föreningslivet som allmänheten, menade man. Med denna oro som utgångspunkt var det lätt att förvänta sig misstro hos de aktörer som intervjuats och allmänt pessimistiska tongångar i datamaterialet. Denna farhåga har delvis kommit på skam. Visserligen finns det uttryck för att de olika parterna känner sig förbisedda och förfördelade i anläggningshänseende, där skulden ofta skjuts mot någon annan. Men det finns också återkommande uttryck för ett utbreddt samförstånd kring svårigheterna med ett varierat anläggningsutbud som ska tilltala alla.

Inga av de tillfrågade är oense angående den ”idrott åt alla”, som staten satt upp som målsättning för sitt stöd till idrotten och RF som mål för sin verksamhet. Det är snarare slående hur stark viljan att bibehålla eller rent av utöka ett stort och rättvist idrottsstöd är, vilket vi såg uttryck för redan i forskningsgenomgången där såväl RF som Kommunförbundet förespråkade en mer rättvis fördelning. Många goda idéer har också framkommit om hur nya grupper ska stimuleras till idrottande och hur de grupper som inte längre tilltalas av organiserad föreningsidrott ska lockas tillbaka. Kanske

börjar Engströms forskningsresultat från 1989 få genomslag. Här framträder närldrottsplatser, motionsprojekt, hälsoprojekt etcetera som just det nytänkande forskningen är överens om behövs för att få mer varaktiga förändringar till stånd.

Vi kan också se en klart ökad medvetenhet i de styrdokument som studerats. I jämförelse med äldre dokumentation är det slående hur åtminstone retoriken under 2000-talet svängt mot betydligt mer folkhälsobetonade tongångar, och till viss del även mot en ökad betoning av svaga gruppers särskilda behov. I viss mån visar man även prov på en medvetenhet om skillnaderna mellan föreningslivets och allmänhetens behov. Men fortfarande nämns den så kallade föreningslösa allmänheten i sista hand, om den nämns överhuvudtaget. I båda de studerade kommunerna beläggs dessutom icke-organiserade privatpersoner med den högsta taxan för hyra av anläggningar.

Den ökade medvetenheten syns även i ambitionerna att öka kunskapsackumuleringen. Föreliggande rapport är ett exempel på detta. Kommunerna har också själva uppmärksammat bristen på djupare och mer stringenta beslutsunderlag och aviserat ett flertal så kallade brukundersökningar för att öka kunskapen om behov, önskemål, nyttjandegrad, utformning och placering med mera. Det återstår att se om dessa ambitioner realiseras framöver.

Såväl skriftlig dokumentation som våra intervjuatsagor vittnar om hur kreativiteten flödar bland intressenterna. Viljan att få till ytor och anläggningar för fritid och idrottsutövande aktiverar en närmast häpnadsväckande uppfinningsrikedom hos engagerade kommunföreträdare, initiativrika företagare och hårt arbetande eldsjälur i föreningslivet. Helt klart är att faciliteter för fritid och idrottsutövande värderas högt av alla inblandade, låt vara med skiftande bevekelsegrunder, och att den oro som Moen såg ta fart under koncentrationsperioden 1975-1990 består. Ängslan över att inte få tillgång till användbara ytor och tider tvingar mer eller mindre fram idéer om alternativa lösningar.

Många av idéerna har också realiserats. Umeå med flera kommuners ”låt alla blommor blomma-princip” kan antas utgöra en viktig förutsättning för detta. I det sammanhanget blir SkyCom Arena ett exempel på hur näringslivets intresse, som är dokumenterat utbrett i vår forskningsgenomgång, medverkat till att få alternativa lösningar till stånd. I SkyCom-exemplet var det dessutom en lösning som medverkade till att frigöra kommunala resurser som kunde användas till andra idrottsanläggningar, låt vara att våra resultat visar att kausaliteten i just det fallet inte var riktigt så enkel som de iblandade själva hävdade.

SkyCom Arena framträder även som en konkretisering av de tre, av Sjöblom identifierade, politiska strategier som karakteriserat den svenska anläggningsutbyggnaden under efterkrigstiden: *Breddningsstrategin*, såtillvida att kommunen sålde av anläggningen för att få fler anläggningar till stånd; *prestigestrategin*, såtillvida att kommunen genom affären kunde ge flaggskeppet bättre förutsättningar för fortsatt verksamhet; *rationaliseringsstrategin*, såtillvida att kommunen trodde att totalkostnaden för anläggningen skulle minska genom försäljningen. (Våra slutsatser om de reella effekterna av försäljningen återkommer vi till i nästa avsnitt).

På vägen mellan ambition och utförande händer det emellertid något. Vi kan än så länge inte se att kommunerna i våra fallstudier svarat på frågan som Ulf Blomdahl och Stig Elofsson ställde när det gällde utformningen av anläggningsbeståndet i Stockholm stad: När tänker kommunen lyssna på sina primära målgrupper, barn och ungdomar? Inte heller har man hörsammat andra forskares efterlysningar av förändrade prioriteringar gällande kvinnors, pensionärers samt sämre bemedlade gruppers och icke-organiserade gruppers behov och önskemål i någon större utsträckning. Dessa slutsatser drar vi främst på grundval av att kommunerna i våra fallstudier inte samlat in den typen av information överhuvudtaget, vilket även lyfts fram i Fahléns och Books fallstudier, men också genom granskningen av respektive kommuns anläggningsbestånd.

Här kan vi däremot urskilja en viss skillnad mellan de två studerade kommunerna, där Umeå kommun ligger lite i framkant när det gäller sina kvalitetsmätningar. Dessa är måhända en konsekvens av kommunens storstadsambitioner, men alldeles tydligt också ett uttryck för Sjöbloms revitaliseringsfas. Fortfarande hämtas dock ingen information in från de grupper som inte uppehåller sig i de undersökta anläggningarna. Detta är i ett kommunalt perspektiv till viss del förståeligt med tanke på hur mycket enklare det måste vara att lyssna på och förhandla med den välorganiserade idrottsrörelsen än att identifiera de behov och önskemål som den icke-organiserade allmänheten har. Men inte desto mindre är det ett problem, menar vi, när den uttalade ambitionen hos kommunerna är att tillhandahålla lika möjligheter åt alla kommuninvånare.

För föreningslivet, å sin sida, sätter lockelsen i att äga och/eller förvalta sin egen anläggning käppar i hjulet för ”idrott åt alla-ambitionen”. För att säkra tillgängligheten till idrottsytor bör varje förening driva en anläggning, vilket ställer höga krav på såväl tillgång till arbetskraft som på förmågan att agera arbetsgivare. Detta i sin tur kräver en stabil ekonomi, där bidrag av olika slag är betydelsefulla. För att få tillgång till bidragen krävs vidare en kvalitets-säkrad barn- och ungdomsverksamhet, men även andra så kallade kravmärkta tjänster. Dessutom behöver föreningen ett slagkraftigt representationslag, som kan attrahera sponsorer, vilket i sin tur återigen ställer krav på en stabil ekonomi för att kunna attrahera ledare, spelare och talanger. Sist men inte minst förväntas föreningen bedriva en väl fungerande verksamhet för sin förhoppningsvis breda men förmodligen krävande medlemsbas. Utan att ha tillgång till rikstäckande data bedömer vi det som en minst sagt svår ekvation för det absoluta flertalet av landets idrottsföreningar att lösa, vilket även poängteras av Hans Strandell och Ulf Backlund i deras inlägga om anläggningsråd.

Föreningsdriften är på snabb frammarsch i Sverige, och många, inklusive undertecknade,

menar att detta är positivt. Men vi vill ändå resa ett varningens finger. För det första indikerar forskning att kommunernas kostnader vid föreningsdrift inte alls minskar i den utsträckning man hoppats på, då driftsbidragen fortsätter att vara höga, samt att de driftsansvariga föreningarna inte alls får tillgång till fler och bättre tider, eftersom kommunen köper blocktider i anläggningen och fördelar dem på eget vis (vilket är helt nödvändigt i de allra flesta fall för att få anläggningen att gå runt). För det andra: Ideell föreningsdrift påstås kunna leda till lägre totalkostnader och större engagemang, och till en person- och lokalkännedom som i sin tur kan underbygga demokratin och förbättra medborgarservicen. Samtidigt är forskarna överens med många föreningsledare om att det ideella engagemanget totalt sett minskar, att det blir allt svårare för föreningslivet att engagera ledare och medlemmar på ideell basis, och att kostnaderna för föreningarna dessutom hela tiden ökar och gör det svårt att hålla budgetarna i balans. Om inte kommunernas anläggningsstöd och/eller näringslivets sponsring ökar i samma takt så återstår bara att höja medlems- och/eller brukaravgifterna, om man ska orka driva personalintensiva och dyra anläggningar. Detta torde dock leda till sämre tillgänglighet för många potentiella idrottsutövare. Å andra sidan menar en del att det också kan finnas en poäng med att föreningsmedlemmar och andra brukare får betala allt högre avgifter för att konsumera idrott. Det skulle göra dem mer medvetna och mer benägna att följa upp och ställa krav på vilka verksamheter som verkligen bedrivs. Sedan kunde ju kommunerna istället subventionera sämre bemedlade grupper mer.

Vår samlade bedömning är att det inte råder något tvivel om idrottsintressenternas välvilja, men att det också finns strukturella förhållanden som krånglar till det hela. För att underlätta vid föreningsdrift, där kommunen är inblandad som ansvarig på ett eller annat sätt, som huvudman, uppdragsgivare eller bidragslämnare, tycks det vidare vara av stor vikt att företrädare för samtliga intressen aktiveras på ett tidigt stadium i processen, och att kommunen

tydligt tar på sig rollen som allmänhetens företrädare. Här framträder landsbygdsinitiativen i Norrtälje som synnerligen lyckade, särskilt när det gäller att engagera allmänheten och det annars svårlockade näringslivet. Först här kan man tala om tillräckliga förutsättningar för att balansera ”den starkes rätt”, som Tangen pratar om, och i slutändan åstadkomma en idrott åt alla.

4.2 Ekonomisering och kunskapsbrist – styrmekanismer och strukturella hinder

Det finns alltså gott om ambitioner och bra föredömen bland idrottens intressenter, såväl bland de som uppför anläggningar som bland dem som förvaltar och utnyttjar dem. Mottot om en idrott åt alla är deras vision, och med den vilja och de målsättningar de uttrycker borde det inte vara svårt att skapa ökad tillgång och tillgänglighet och att få ännu fler svenskar att lockas till idrottsutövande i olika former. Det skulle alla tjäna på. Men forskningen visar tyvärr något annat, att idrottsutövandet bland vissa samhällsgrupper alltså är lågt och att en del utnyttjar resurser i betydligt mindre utsträckning än andra. Varför har vi, trots alla goda intentioner och eldsjälar, inte nått längre avseende ett mer jämlikt resursutnyttjande gällande tillgång till idrottsanläggningar och tillgänglighet till attraktiva ytor och tider?

Vi menar att det till stor del kan förklaras av det ekonomiska tänkande som numera genomsyrar idrotten på alla nivåer, och den kunskapsbrist som fortsätter att råda och hänvisa till, trots den växande forskningen på området, de centrala samverkansorgan som tillkommit för att samla information och förmedla den vidare, och de undersökningar som genomförts på kommunal nivå och som i det närmaste uppvisar konsensus i sina resultat. Enligt vårt sätt att tolka det kan ekonomiseringen och kunskapsbristen, som i intervjumaterialet inte sällan gestaltar sig i en uttryckt ”maktlöshet”, bäst förstås och behandlas som mer eller mindre dolda styrmekanismer och strukturella hinder (för uppnåendet av en idrott åt alla). Innan de

kan åtgärdas måste de och deras effekter medvetandegöras för alla inblandade.

Den samtida forskningen och våra egna fallstudier, i kombination med de erfarenheter som framkommer hos politiker, tjänstemän och förbunds- och föreningsföreträdare i media, visar bland annat följande:

- Det framgår med önskvärd tydlighet att den kommunala realpolitiken är svårplanerad och ofta styrd av ekonomiska realiteter. Som till exempel när det gäller snabba ekonomiska neddragningar, som oftare drabbar det oreglerade idrottsområdet än andra reglerade kommunala verksamheter, eller, mer specifikt, när Holmens pappersbruk, som är idrottens största mecenat i Hallstavik, tvingas minska sitt samhällsstöd på grund av ekonomisk kräftgång och Norrtälje kommun måste ta över alla större idrottsanläggningar som inget annat företag eller föreningslivet vill ta över.
- Idrotten finns sällan med när kommunledningarna diskuterar framtidsfrågor och planerar för framtida expansion och utbyggnad. Detta trots att de flesta tycks vara överens om dess viktiga bidrag till att forma attraktiva lokala miljöer, som skapar goda förutsättningar för inflyttning och, i förlängningen, ett utvecklat näringsliv. Idrotten genererar inte tillräckligt mycket direkta intäkter och uppfattas därmed inte som ”livsviktig”, lyder vår tolkning. Men när idrottsanläggningar inte planeras långsiktigt blir kortsiktiga lösningar och ogenomtänkta förslag ofta styrande.
- Det är tydligt att kommunerna bedriver en idrotts- och anläggningspolitik som är betydligt mer pragmatisk än den på riksnivån, att även idrottsutbudet i första hand bedöms och planeras efter ekonomiska mallar och med ekonomiska effektivitetsmått. Frapperande ofta säger till exempel idrottsansvariga att de ”vill få en hög utväxling på sina satsade resurser” (eller motsvarande), det vill säga att resurserna ska satsas på de anläggningar, ytor och föreningar som gynnar kommunen i marknadsföringshänseende, alternativt på de som kommer flest till godo. Men detta är ju inte detsamma som att sträva efter att alla ska få tillgång.
- När anläggningsutbudet i och med kommunernas marknadsanpassning har koncentrerats i rationaliserings- och effektivitetshänseende, har reslängden för många potentiella idrottsutövare ökat och därmed också behovet av kommunikationer. Detta har framför allt missgynnat landsbygden. Det har också de konstaterade lägre anläggningsinvesteringarna på landsbygden visavi tätorterna. I storstäderna har platsbristen bidragit till att anläggningstätheten bland invånarna förblivit lägre än i övriga landet; man har byggt många anläggningar men inte så många som man önskat. På landsbygden har istället anläggningsmångfalden och därmed idrottsutbudet blivit mindre.
- De nya, stora anläggningar som byggs i representationsidrotts-, publik-, PR- men även i breddidrotts-syfte har kostat kommunerna mycket pengar, vilka ofta har fått skaffas fram genom ökade kostnader för dem som velat använda kommunens anläggningar och/eller via omfördelningar och omprioriteringar i kultur- och fritidsbudgetarna. Dessutom finns ju alltid en alternativkostnad för allt det som inte blev genomfört men som kunde ha genomförts om pengarna använts på annat sätt. Detta resoneras det sällan kring.

- Vid utbyggnaden av nya, stora anläggningar är uppfinningsrikenheten stor när det gäller att få ned totalkostnaden. Samtidigt är alla parter inriktade på att verkligen få arenan – den nya infrastrukturensatsningen – uppförd. Ofta har det visat sig att det senare engagemanget till slut tagit överhanden och lett till att slutkostnaderna för projektet som helhet blivit betydligt högre än man budgeterat för.
- Hårt ekonomiskt ansträngda kommuner upplever stora ekonomiska fördelar och demokratiska förtjänster med privat ägande och drift. Men när anläggningsutbudet i allt större utsträckning övertas av företag och föreningar och börjar drivas på kommersiell grund, ökar också brukar/deltagaravgifterna. Det gör de även när kommunen minskar sitt totala anläggnings-/föreningsstöd (inklusive subventioner) och klubbarna själva måste bära en större del av kostnaderna.
- När anläggningschefer har i uppdrag att i första hand se till att ekonomin fungerar, kommer inte tillgänglighetsaspekterna högst på dagordningen. Då måste någon annan ta på sig att planera för och följa upp dessa, företrädevis kommunen. Såvida man inte delegerar arbetet till någon annan, men då måste denne andre kontrolleras för allmänhetens räkning.
- En omläggning av anläggningsstrukturen skulle medföra stora omställningskostnader, och eftersom det ändå inte är säkert att man kunnat svara upp mot den nya efterfrågan på anläggningar när anläggningsbeståndet väl breddats, drar sig ofta kommunerna för att genomföra det man utlovat. Istället fortsätter allt i gamla banor.
- Bara att underhålla det befintliga anläggningsutbudet kostar det offentliga stora summor. När detta utbud dessutom är åldrat och i stort behov av renovering ökar summorna och prioriteringar blir nödvändiga. I brist på samlad kunskap får uppskattningar då utgöra beslutsunderlag. Men när behov och efterfrågan uppskattas utan fungerande redskap, som kan fånga upp många intressenters röster, blir det ofta de med goda kontakter och de som skriker högst som får mest.
- Få kommuner har tagit fram detaljerade idrottspolitiska handlingsprogram där det framgår vilka målsättningarna med idrotts- och anläggningspolitiken är, hur dessa ska uppnås och hur det ska kunna kontrolleras att de har uppnåtts. Då blir det svårt att veta vad som verkligen gäller, att korrigera eventuella felaktigheter och att ställa ansvariga till svars.
- Få uppföljningar kring den förda idrotts- och anläggningspolitiken har överhuvudtaget genomförts i de kommuner som djupstuderats. Ägande- och driftsformer, stödformer, kontrakt, genomförda projekt etcetera blir sällan genomlysta och utvärderade. Det mesta tyder på att ”hjulet ständigt uppfins på nytt” och att samma misstag görs gång på gång.
- Kommunerna i våra fallstudier har initierat och också genomfört en del fritidsvane- och/eller brukarundersökningar under 2000-talet. Men undersökningsmetoderna är klart bristfälliga, till exempel saknas konsekvensbeskrivningar, och frågorna är ofta irrelevanta ur ett tillgänglighetsperspektiv. Resultaten ligger därtill sällan till grund för något förändringsarbete, trots att de föränd-

ringar som ändå har genomförts med hänvisning till undersökningarna tycks ha lett till större jämlikhet.

- Lokala makthavare menar att allmänhetens tillgänglighet är säkrad om man får stor tillgång till simhallar och motionsspår samt tider i övriga kommunala anläggningar ett par gånger i veckan. Men detta är återigen bara ett antagande. Vad man dock ganska säkert vet, eftersom det nu finns många undersökningar som indikerar detta, är att den icke-organiserade allmänheten efterfrågar fler spår, leder och näridrottsplatser. När dessa önskemål viktas mot den efterfrågan som oupphörligen upprepas från den starka idrottsrörelsen, som har fler kanaler för att föra fram sina budskap, faller de dock inte sällan till föga.

Sammantaget har ovanstående trender, processer och skeenden i större utsträckning och i negativ bemärkelse drabbat mindre idrottsgrupper och föreningar, framför allt om de inte varit starkt lokalt förankrade, och mindre bemedlade och mer tidspressade samhällsgrupper som barn och ungdomar, pensionärer, kvinnor, ensamstående med barn och arbetslösa, samt den icke-organiserade allmänheten. Med andra ord just de grupper som statsmakterna, kommunerna och Riksidrottsförbundet säger sig vilja prioritera med sitt idrottsstöd. Parallellt har vi hos övriga grupper fått en förskjutning av idrottsintressena och ett ökat krav på ett efter behoven bättre anpassat anläggningsutbud, vilket även detta har bidragit till att ett allt större glapp uppstått mellan vad som finns och byggs och vad som faktiskt efterfrågas och utlovas.

Istället för att skjuta skulden på ekonomin, som ju handlar om prioriteringar, och/eller på okunskap, som ju går att rätta till, eller för den delen på idrottsrörelsens autonomi och hot om att idealismen och verksamheterna kan gå förlorade (man har faktiskt inget emot att bli kontrollerad), torde det nu vara ännu viktigare

än någonsin tidigare för kommunen, som är en av få aktörer som har möjlighet att i någon större utsträckning påverka tröskelvärdena för idrottsutövning, att utveckla, implementera och ta ansvar för de breddnings- och mångfaldsstrategier som sjösätts men aldrig riktigt genomförs fullt ut. Det räcker inte med att bara föra besluten närmare medborgarna/föreningslivet, att engagera dem, när dessa i sin tur är involverade i en hård kamp om allt mer knappa resurser och i första hand måste se om sina egna verksamheter och agera med medlemmarnas önskemål för ögonen.

4.3 Konsekvenser av ändrade ägar- och driftsförhållanden med särskilt fokus på faktorerna tillgänglighet och reell beslutsmakt

Syftet med denna rapport var primärt att belysa konsekvenser av idrottsanläggningars ändrade ägar- och driftsförhållanden, med särskilt fokus på faktorerna tillgänglighet och reell beslutsmakt. Med begreppet *tillgänglighet* har vi ämnat ringa in idrottsintressenternas uppfattning om närheten till idrottsanläggningen, möjligheten att erhålla bra ytor och tider för tävling och träning och om man anser att kostnaderna för detta är rimliga. Med begreppet *reell beslutsmakt* har vi velat komma åt vem eller vilka som kontrollerar själva anläggningen, vem som styr över sådant som avgifter samt yt- och tidstilldelning.

Som redan konstaterats påverkar den lokala anläggningsstrukturen möjligheterna för olika gruppers tillgänglighet till idrott, fysisk aktivitet och annan fritidsutövning på flera olika sätt. Vi kan se att idrottsanläggningsstrukturen inte bara har inverkan på det lokala föreningslivet utan också i stor utsträckning på icke-organiserade idrotts-, motions- och friskvårdsaktiviteter och på lokalsamhället i stort. Något som till exempel framträder tydligt såväl i våra fallstudier som i den mer allmänna samhällsdebatten är det inflytande över resursfördelning, och därmed också anlägg-

ningsstruktur, som föreningslivet har genom sin breda medlemsanslutning och sina starka företrädare. Allmänhetens intresse vet kommunledningarna i våra fallstudier inte särskilt mycket om, och dess reella beslutsmakt blir som en konsekvens av detta inte särskilt stor. Den ”idrott åt alla” som alla parter är eniga om ska styra både den lokala och den nationella idrottspolitiken omvandlas ofta i praktiken till det mer pragmatiska ”idrott åt de flesta”, vilket är något helt annat. Denna fokusering på uppväxling av resurser och brukarantal försvårar dessutom för de mindre idrotterna att få gehör för sina behov av anläggningar och ytor; en fotbollsplan kan helt enkelt användas av fler än en squashbana.

Det finns en klart uttalad ambition från kommunerna att åstadkomma behovsanpassning, att flytta besluten närmare medborgarna och att skapa en beställarstyrd verksamhet. Men i realiteten har man liten kunskap om de verkliga behoven. När kommunpolitikerna inte definierar idrottspolitiken och bestämmer sig för vilka principer som ska gälla och/eller bemödar sig om att lyssna till alla samhällsgrupper, lämnar man över till en icke medborgarkontrollerad tjänstemannakår att göra alla viktiga bedömningar, vägleda av krav från starka, lokala storklubbar. Dessa klubbars inflytande förstärks ytterligare av det faktum att nya dyra anläggningar, som ofta uppförs via breda samarbeten mellan kommuner, idrottsrörelse och det privata näringslivet, inte sällan tenderar att bli traditionella till sitt idrottsliga innehåll. Framför allt är det de stora lagbollssporterna som ofta får sina behov bättre tillfredställda.

Våra fallstudier indikerar vidare att kommunens relation till idrottsföreningarna, vilket i förlängningen också oundvikligen påverkar resurstillförseln, beror på föreningens karaktär, tradition och lokala ställning, och betydligt mindre på hur de efterlever de övergripande mål som satts upp och, i den mån sådana finns, de principer som fastslagits. Ej sällan framskyntar vad vi benämner dolda agendor, där kommunerna säger en sak men där det av

deras agerande framgår att de vill något annat. Exempel på detta utgör de maskerade projektbidragen i Umeå och det helt fördelningsprincipbefriade så kallade utvecklingsbidraget i Norrtälje. Argumenten handlar om breddidrott och idrott åt alla, men tilldelningen styrs inte sällan mot elitinriktad idrott och organiserad idrott, som knappast omfattar alla.

Koncentrationen av det allmännas resurser till föreningsidrotten i allmänhet och till de lokalt starkt förankrade storklubbar i synnerhet kastar också ljus över fördelningspolitiken mer generellt. Frågor väcks om hur skattemedel används i förhållande till de mål som satts upp och, i slutändan, i förhållande till en rättvis resursfördelning. Dock kan rättvisa i olika fall betyda olika saker. Vad vi menar är bara att det viktigaste är att det blir gjort; att målsättningar och prioriteringar tydliggörs och synliggörs.

När det gäller förändringar av idrottsanläggningars ägande och drift mer specifikt, blir våra slutsatser mindre entydiga. Det vi kan se i vår empiri är att det förekommer flera parallella trender. Vi uppfattar bland annat att stora evenemangsarenor finansieras och byggs av privata aktörer i samverkan med publikdragande storklubbar och de kommuner där de hör hemma, både socialdemokratiskt och borgerligt styrda – så kallade superinvesteringar. Vi ser också hur privata aktörer i viss utsträckning tar över driften av kommunala anläggningar i så kallade driftsentreprenader eller liknande. Mer vanligt förekommande är dock att större föreningar, eller flera föreningar i samarbete med varandra, köper eller övertar kommunala anläggningar eller driften av dem. Tyvärr finns också exempel på hur kommuner sedan tvingas ta tillbaka anläggningar som en förening eller flera föreningar i sammanslutning eller ett företag inte längre klarar av ekonomiskt. I framtiden kan detta förväntas bli ännu vanligare eftersom det privata ägandet och den privata driften hela tiden ökar.

I våra fallstudier är SkyCom Arena ett exempel på en kommunal anläggning som säljs

till en lokal storklubb. Men exemplet är inte representativt för vare sig Umeå kommun eller landet i övrigt. SkyCom-affären är ett exempel på kommunens ”låt alla blomma”-attityd, som än så länge tycks vara föga utbredd i landet. Inte heller Norrtälje Sportcentrum, som i praktiken kan jämföras med ett anläggningsråd, låt vara ett inte fullt ut fungerande sådant, verkar vara särskilt representativt för vare sig Norrtälje kommun eller Sverige i stort.

Förutom exemplen med anläggningsråd bedömer vi det som svårt för några andra föreningar än de riktigt stora att äga och driva egna anläggningar. Mindre föreningar har helt enkelt inte den ekonomiska stabilitet och den administrativa kompetens som krävs. För att dessa mindre föreningar ska kunna säkra tillgång och tillgänglighet till anläggningar och ytor krävs andra ägandeformer, där någon annan aktör tar på sig ansvaret för ägande och drift, och där föreningarna sedan kan hyra in sig till en kostnad som de kan klara av. Allmänheten har av förklarliga skäl ännu svårare att äga och driva de anläggningar och ytor de har behov av, för att ägna sig åt de aktiviteter de önskar. Det är därför det finns kommunala anläggningar. Dock krävs att kommunen i högre utsträckning än vad vi har kunnat se i våra fallstudier tar hänsyn till allmänhetens (skattebetalarnas) behov och önskemål.

Även föreningslivets tillgänglighet påverkas så klart av anläggningsstrukturen. Såväl lokal placering som utformning av anläggningar begränsar idag många föreningsmedlemmars ”idrottsutrymme”. Men här är det inte anläggningarnas ägande- och/eller driftsform som är problemet utan den kommunala planeringen för idrotts- och fritidsutbudet. Kommunerna påtalar själva hur ytor och anläggningar för idrott och fritid inte beaktas i planering och exploatering av nya bostadsområden, och hur redan fastlagd planering kan hamna i malpåse när ytor istället används till annat. Detta tillsammans med ekonomiska prioriteringar, fluktuationer i befolkningens mängd och ålders-

fördelning, omflyttningar mellan bostadsområden, nya idrotts- och fritidstrender, och ett åldrande anläggningsbestånd samverkar till att begränsa tillgängligheten för den enskilde utövaren. Här kommer särskilt de mindre bemedlade grupperna i kläm, då bilberoendet och kostnaderna för utövande ökar med det geografiska avståndet till den aktuella anläggningen.

I detta sammanhang framstår centralanläggningarna som en bidragande orsak till begränsad tillgänglighet, trots att dessa från kommunalt håll till viss del lanseras som en lösning på problemet. Som framgår i Norrtäljefallet är multianläggningen Sportcentrum tänkt att skapa stordriftsfördelar genom att samla faciliteter för många aktiviteter på en enda sammanhållen yta. Men just den samordningen skapar också långa avstånd för dem som inte bor centralt och för de föreningar som inte bedriver sin verksamhet i kommunens centralort. Nu tycks Norrtälje kommun återigen utgöra ett undantag, med sin sedan länge väl utbredda föreningsdrift; kommunen har aldrig byggt, ägt och drivit anläggningar i någon större utsträckning utan det har alltid legat på föreningarna, hur små de än har varit. I värsta fall blir dock problematiken kring centralanläggning kontra omkringliggande landsbygd dubbel. Föreningarna i kransorterna har inte bara längre avstånd till den största idrottsanläggningen i kommunen, de har också svårare att få egna anläggningar till stånd på grund av de höga kostnader centralanläggningen genererar (och tar upp i fritidsbudgeten). För att dra saken till sin spets skulle man kunna säga, att boende utanför kommunens centralort är med och betalar centralortens anläggningar, som de i realiteten inte har tillgång till.

Ovanstående resonemang visar samtidigt att förändringar i ägande och drift av idrottsanläggningar bara är en av många delfrågor i tillgänglighetsdiskussionen. Viktig, ja, men kanske inte så avgörande som motionen som ligger till grund för föreliggande rapport menade. Våra resultat och de slutsatser vi

dragit av dessa, visar att den lokala idrottspolitiken med styrdokument, policy och riktlinjer men framför allt i reellt hänseende är minst lika betydande för tillgängligheten för både idrottsföreningar och allmänhet.

Samma sak gäller för den reella beslutsmakten avseende avgifter, yt- och tidstilldelning. Visserligen kan nya ägare via ett helt oreglerat köpekontrakt ta sig makten att bestämma vilka aktörer som ska få tillgång till anläggningen, till vilka priser och i vilken omfattning. Men med relativt små medel har kommunen som säljande part goda möjligheter att i köp-/drifts-/överlåtelse-/projektkontraktet reglera avgifter, yt- och tidstilldelning på ett sätt som säkerställer tillgängligheten för de parter som kommunen är intresserade av att prioritera. Om man till exempel är intresserad av att föreningar i högre utsträckning ska ta ansvar för ägande och drift, behöver förutsättningar och ansvarsfördelning klargöras i detalj. Annars riskerar man inte bara ett minskat föreningsengagemang utan också att föreningar med goda intentioner och ett brinnande engagemang tvingas omkull.

Hur kontrakten mer exakt ska utformas för att kunna garantera den idrott åt alla som är ledstjärnan i de flesta kommuners fritidspolitik är dock svårt att uttala sig om. De många organisatoriska och ekonomiska lösningarna till trots finns det fortfarande knapphändig kunskap om eventuella fördelar och nackdelar med respektive lösning. Det generella intrycket vi får är att man fortfarande prövar sig fram, och att hjulet hela tiden uppfins på nytt. Det verkar tyvärr inte förekomma särskilt mycket kunskapsöverföring mellan kommunerna, knappast heller inom kommunerna. Här behövs väsentligt mer systematik i insamling och sammanställning av gjorda erfarenheter, både hos kommunerna själva och på det sätt som vi försökt framföra i denna rapport.

Avslutningsvis kan det vara passande med en kort kommentar kring vårt tillvägagångssätt. Vi poängterade redan inledningsvis att

vårt smala urval gör bredare generaliseringar svåra, och att våra slutsatser är tentativa. Fortfarande krävs mer kunskap om olika organisatoriska och ekonomiska lösningar för att effekterna av olika former av ägande och drift ska kunna utvärderas. Det krävs dessutom djupstudier av betydligt fler och olika typer av kommuner, med andra variabler för själva urvalet för handen såsom exempelvis andra typer av befolkningsstrukturer än i Norrtälje och Umeå, och av andra typer av anläggningar än Sportcentrum och SkyCom Arena, inrättade för andra typer av aktiviteter och med andra målgrupper. Med dessa reservationer för handen tror vi ändå att våra resultat pekar ut ett antal viktiga och intressanta aspekter i anläggningsfrågan, som förhoppningsvis kan sporra till fler efterforskningar och en än mer kunskapsbaserad debatt om idrottsanläggningars ägande- och driftsförhållanden.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Intervju med Anders Lindberg, 2004-04-15

Intervju med Christer Thorström, 2008-02-07

Intervju med Erik Hafström och Hans Davidsson, 2008-02-14

Intervju med Erik Klockare, 2008-02-06

Intervju med Gunnar Wahlgren, 2008-03-11

Intervju med Hans-Christer Jonsson, 2008-04-19

Intervju med Hans-Erik Bergström, 2008-04-03

Intervju med Hugo Blom, 2008-01-16

Intervju med Håkan Palm, 2008-03-05

Intervju med Jörgen From, 2008-03-26

Intervju med Karin Hörnfeldt, 2008-02-22

Intervju med Kenneth Lundberg, 2008-03-27

Intervju med Knutte Alm, 2008-05-09

Intervju med Michael Hoffman, 2008-04-09

Intervju med Per Börjesson, 2008-02-13

Intervju med Tobias Lindström, 2008-02-20

Kultur- och Fritidsnämnden, Norrtälje, Norrtälje kommuns arkiv: Protokoll, Ekonomiska handlingar, Korrespondens, Föreningsregister, Bidragsansökningar, 1985-2008

Sportcentrum, Norrtälje, BKV Norrtälje: Osorterade handlingar, 1985-2005

Sportcentrum, Norrtälje, Norrtälje Sportcentrum: Osorterade handlingar, 1985-2008

Digitala källor

”Anläggningsinvesteringar”, *www.rf.se* (tillgänglig 2000-08-17)

”Idrottens organisation”, *www.rf.se* (tillgänglig 2008-05-12)

”Intresset för kultur- och fritidsfrågor i kommuner 2007”, Avdelningen för tillväxt och samhällsbyggnad, Sveriges kommuner och landsting, april 2008, *www.skl.se* (tillgänglig 2008-04-11)

”Kommunorganisation”, *www.umea.se* (tillgänglig 2008-03-15)

”Kultur och fritid viktiga frågor i kommunerna”, *www.skl.se* (tillgänglig 2008-04-11)

”Kultur- och fritidspolitiskt handlingsprogram”, *www.norrtalje.se* (tillgänglig 2008-04-06)

”Om kultur- och fritidssektorerna: Service och utbud, Deltagande, vanor och nyttjande, kostnader”, *www.skl.se* (tillgänglig 2004-10-12)

”Organisationen av kultur respektive fritid i Sveriges kommuner 2007”, Avdelningen för tillväxt och samhällsbyggnad, Sveriges kommuner och landsting, april 2008, *www.skl.se* (tillgänglig 2008-04-11)

”Partnerskap, konkurrens och sponsring i Sveriges kommuner 2007”, Avdelningen för tillväxt och samhällsbyggnad, Sveriges kommuner och landsting, april 2008, *www.skl.se* (tillgänglig 2008-04-11)

”Riksidrottsförbundet uttalar sig kring anläggningsfrågor”, *www.skl.se* (tillgänglig 2005-06-06)

”Statistik – idrotten i siffror”, *www.rf.se* (tillgänglig 2008-05-12)

”Sök idrottsanläggningar i Sthlms län”, *www.idrottsanlaggningar.com* (tillgänglig 2008-03-04)

”Umeå föreningsråd”, *www.umea.se* (tillgänglig 2008-03-15)

”Umeå kommuns anläggningar”, *www.umea.se* (tillgänglig 2008-03-15)

”Verksamhetsplaner”, 2007-2008, *www.norrtalje.se* (tillgänglig 2008-04-22)

”Ökad föreningsdrift och entreprenader”, *www.rf.se* (tillgänglig 2000-06-05)

Tryckta källor

”Arenabolaget har fått leva ur hand i mun”, *Västerbottens-Kuriren*, 18/11 2005

”Bidragsbestämmelser avseende ideella föreningar inom kultur- och fritidsnämndens ansvarsområde, 2008-02-02”, Norrtälje kommun, 2008

Blomdahl, Ulf, ”Myterna kring fritiden är många och befästa”, *Dagens Nyheter*, 5/4 1990

”Bokslut”, Norrtälje kommun, Kommunfullmäktige, 1997-1999

Braunerhielm, Lotta och Andersson, Kristofer, ”Idrottens roll i samhället: Fallstudier i Värmland och Västergötland – modellbyggande för mätning av idrottens ekonomiska effekter”, Fakulteten för samhälls- och livsvetenskaper, Cerut, Centrum för forskning om regional utveckling, Arbetsrapport 2007:5

Demokrati för det nya seklet. Regeringens proposition 2001/02:80

Folksams hälsoindex 2007. Folksam, 2007

Fritid & park i Sverige: Den heltäckande tidningen om fritids- och grönytesektorn, 2002-2007

Fritid i förändring – om kön och fördelning av fritidsresurser. Slutbetänkande av Fritidsutredningen, SOU 1996:3

Fritid i Sverige. Fritid, kultur, park, turism: Facktidskriften för den svenska fritids-, kultur-, park- och turistsektorn. Kommunmedia, Stockholm, 1984-1986, 1992

Fritidsanläggningar i Sverige 1987 – resultat av en enkät. Svenska kommunförbundet (Stockholm 1987)

Fritidsanläggningar i Sverige. Uppgifter från åren 1990, 2000 och 2006. Statens kommuner och landsting (Stockholm 2007)

”Fritidsplaner” Fritidsnämnden, Umeå, 2003-2008

Fölster, Stefan, *Kommuner kan! Kanske! – om kommunal välfärd i framtiden*, Ds 1998:15

Föreningsfostran och tävlingsfostran: En utvärdering av statens stöd till idrotten, Betänkande av Idrottsstödsutredningen, SOU 2008:59

Idrott och motion för livet: Statens stöd till idrottsrörelsen och friluftslivets organisationer. Betänkande av Idrottsutredningen, SOU 1998:76

Idrott åt alla? – Kartläggning och analys av idrottsstödet. Rapport till expertgruppen för studier i offentlig ekonomi [ESO], Ds 1993:58

”Ishallen begär högre bidrag”, *Västerbottens-Kuriren*, 1/1 2006

”Ishallen – en drömaffär för kommunen”, *Västerbottens-Kuriren*, 18/11 2005

”Idrottshall för de rika”, *Svenska Dagbladet*, 1/3 2007

Ju mer vi är tillsammans. Betänkande av 1986 års folkrörelseutredning, SOU 1987:33

Konkurrensen inom den kommunala sektorn. Delbetänkande av Konkurrenskommittén, SOU 1991:104

”Kultur- och fritidsvaneundersökning i Norrtälje kommun 1994”, Kultur- och fritidsförvaltningen, Norrtälje, 1994

”Kvalitetsdeklarationer”, Fritidsnämnden, Umeå kommun, 2007

Levnadsförhållanden. Fritid 1976-1991. Statistiska centralbyrån (Stockholm 1991)

Lokal demokrati i utveckling. Slutbetänkande av Lokaldemokratikommittén, SOU 1993:90

Medborgarundersökning Umeå kommun våren 2007. Statistiska centralbyrån, 2007

Moen, Olof, ”Idrotts- och fritidsanläggningar på 90-talet – trender och FoU”. Occasional paper 1991:13. Kulturgeografiska institutionen, Handelshögskolan, Göteborgs universitet, 1991

Moen, Olof, ”Ungdomars fritidsvanor ur ett planeringsteoretiskt perspektiv - med exempel från sju kommuner.” Occasional paper 1994:16. Kulturgeografiska institutionen, Handelshögskolan, Göteborgs universitet, 1994

Norrtälje tidning (NT), 1980-2008

”Nya principer för fördelning av inomhuslokaler”, Fritidsnämnden, Umeå kommun, 2005

Offentliga tjänster på fritids-, idrotts- och kulturområdena. Rapporter till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, Ds B 1982:10

Organisationernas bidrag. Betänkande av Utredningen om bidrag till ideella organisationer, SOU 1993:71

”Pengarna rullar på Ullevi”, Göteborgs-Posten 19/1 2008

”Slaget om istiderna över”, Västerbottens-Kuriren, 24/11 2005

Svensk idrott: Svenska gymnastik- och idrottsföreningarnas riksförbunds officiella organ, Sveriges riksidsrottsförbund, 2000-2006

”Synpunkter och klagomål 2007”, Fritidsnämnden, Umeå kommun, 2007

”Taxor och avgifter, version 0705”, Fritidsnämnden, Umeå kommun, 2007

”Utredning om fördelning av kultur- och fritidsnämndens budget, 2001-02-02”, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje, 2001

Vad kostar verksamheten i din kommun? Bokslut. Sektionen för ekonomistyrning, Svenska kommunförbundet, 1990-2006

”Verksamhetsberättelser”, Kultur- och fritidsnämnden, Norrtälje, 2000-2007

”Vilka idrottsanläggningar önskar ungdomar i Stockholms stad att det ska satsas på?”, Stockholms Idrott, Organ för Stockholms idrottsförbund, Nr.4 2005

”Vision 2010 – fritidspolitiskt program”, Fritidsnämnden, Umeå kommun, 2003

”Visst köper Umeå kommun tjänster!”, Västerbottens-Kuriren, 25/6 2003

Åbom, Lasse, ”En omstridd satsning för en kvarts miljard”, Östgöta Correspondenten 31/8 2004

Årsbok för Sveriges kommuner. Sveriges officiella statistik [SOS], Statistiska centralbyrån, 1971-2006

”Årsredovisning”, Norrtälje kommun, Kommunfullmäktige, 2000-2007

”Årsredovisning för Stiftelsen Norrtälje Sportcentrum”, Norrtälje Sportcentrum, 1996, 1999, 2000, 2003-2007

Litteratur

Alpenberg, Jan och Lundberg, Hans, ”Arenainvesteringar i Sverige – rationella processer och samhällelig legitimering i internationell belysning”, *Svensk idrottsforskning*, Organ för Centrum för idrottsforskning, Nr. 4 2006

Bergvall Virtanen, Peter, Johansson, Margareta, Werne, Birgitta och Hellgren, Anna Lena, *Skohornet – Ett projekt om effektivt nyttjande av idrottsanläggningar*. Örebro läns idrottsförbund (Örebro 2008)

Billing, Peter, Peterson, Tomas och Stigendal, Mikael, ”Idrott och samhälle i Malmö under 100 år”, i *Malmö stads historia*. D.6, 1939-1990. Malmö stad (Malmö 1992)

Blomdahl, Ulf och Elofsson, Stig, *Fritids- och kulturvanor i Eskilstuna – en studie av åk 1-9* (Eskilstuna 1987)

Blomdahl, Ulf och Elofsson, Stig, *Vilken fritidsverksamhet vill stockholmarna och västeråsarna att kommunerna skall satsa på?* (Stockholm 1987)

Blomdahl, Ulf, *Missgynnans kvinnor av de offentliga satsningarna på fritidsområdet?* Forskningsenheten, Fritid Stockholm (Stockholm 1996)

Book, Karin, ”Många små dörrar utan dörrvakt”, *Svensk Idrottsforskning*, Organ för Centrum för Centrum för idrottsforskning, Nr.3/4 2007

Bäck, Henry, *Kommunpolitiker i den stora nyordningens tid* (Malmö 2000)

Elofsson, Stig, ”Aerobics, gym eller idrottsförening: Vad prioriterar högstadie- och gymnasieelever?”, *Svensk idrottsforskning*, Organ för Centrum för idrottsforskning, Nr.2 2003

Elofsson, Stig, ”Större ojämlikhet inom flick- än pojkidrotten”, *Svensk idrottsforskning*, Organ för Centrum för idrottsforskning, Nr.2 2000

Elofsson, Stig, ”Värdeskillnader – ett problem för idrottens jämställdhet”, *Svensk idrottsforskning*, Organ för Centrum för idrottsforskning, Nr.1 1996

Elofsson, Stig, *Kan traditionella sociologiska bakgrundsfaktorer eller psykologiska motivationsfaktorer främst förklara fritidsutövandet? En felformulerad fråga*. Forskningsenheten, Fritid Stockholm (Stockholm 1989)

Elofsson, Stig, *Kultur åt flickor – Idrott åt pojkar: En studie av socialisering i relation till kön och social bakgrund*. Stockholms stad, Forskningsenheten (Stockholm 2001)

Elofsson, Stig, *Varför är ungdomar med i idrottsförening? En studie av ungdomar i Farsta*. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet (Stockholm 1994)

Engström, Lars-Magnus (red.), *Liv 90, Rapport 1. Livsstil – prestation – hälsa* (Stockholm 1993)

Engström, Lars-Magnus, *Idrott som social markör* (Stockholm 1999)

- Fahlén, Josef, ”Näridrottsplatser = spontanidrott = bättre hälsa hos barn och unga?”, *Svensk Idrottsforskning*, Organ för Centrum för idrottsforskning, Nr.3/4 2007
- Fahlén, Josef, *Näridrottsplatser och spontanidrott*. Riksidrottsförbundet (Stockholm 2007)
- Faskunger, Johan, *Den byggda miljöns påverkan på fysisk aktivitet: En kunskapssammansättning för regeringsuppdraget ”Byggt miljö och fysisk aktivitet”*. Statens Folkhälsoinstitut, 2007:3
- Föreningspolitik och föreningsstöd*. Svenska kommunförbundet (Stockholm 2004)
- Hallgren, Thomas, Hilborn, Ingegärd och Sandström, Lena, *Kommunala driftentreprenader. Konkurrensutsättning inom äldre- och handikappomsorg, skola, fritid och kultur*. Svenska kommunförbundet (Stockholm 2001)
- Idrotten vill – verksamhetsidé och riktlinjer för idrottsrörelsen in i 2000-talet*. Riksidrottsförbundet (Farsta 1999)
- Idrottens föreningar – En studie om idrottsföreningarnas situation*. Riksidrottsförbundet (Farsta 2005)
- Kommunal fritidsadministration. Anläggningar*. Svenska kommunförbundet (Stockholm 1986)
- Kommunerna i framtiden. En långtidsutredning om behov och resurser till år 2010*. Svenska kommunförbundet (Stockholm 1998)
- Kommunundersökning – en undersökning bland landets kommuner på uppdrag av Riksidrottsförbundet*. Sveriges kommuner och landsting (Stockholm 2007)
- Konkurrens för fortsatt välfärd? – om förekomst, omfattning, effekter och erfarenheter av konkurrensutsättning och alternativa driftsformer*. Svenska kommunförbundet (Stockholm 1999)
- Krafter i samspel. Om lokal kultur- och fritidspolitik – erfarenheter och slutsatser*. Svenska kommunförbundet (Stockholm 2001)
- Landin, Claes och Ångström, Anna, ”Rättvis bidragsnorm värd Nobelpris”, i *Fritid i Sveriges kommuner: Jubileumsskrift 1994 för Föreningen Sveriges fritidschefer [FSF] som i augusti 1993 ändrade namnet till Sveriges fritids- och kulturchefs-förening* (Timrå 1994)
- Larsson, Bengt, *Arenor för alla - en studie om ungas kultur- och fritidsvanor*, Ungdomsstyrelsen (Stockholm 2005)
- Lundqvist, Lennart J. och Pierre, Jon (red.), *Kommunal förvaltningspolitik* (Lund 1995)
- Malmsten, Dan, ”Idrottsliv”, i *Linköpings historia*. Centrum för lokalhistoria, Linköpings universitet (Linköping 1999)
- Moen, Olof, *Idrottsanläggningar och idrottens rumsliga utveckling i svenskt stadsbyggande under 1900-talet. Med exempel från Borås och Uppsala* (Göteborg 1990)
- Mogensen, Mette, *Idrettshaller for fremtiden – En annen boldgade*. Lokale- og Anlegsfonden (Köpenhamn 2005)
- ”Norrtälje”, i *Nationalencyklopedin: Ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av Statens kulturråd*, Bd.14 (Höganäs 1994)
- Offentligt privata partnerskap – Erfarenheter från samverkan i fyra kommuner*. Sveriges kommuner och landsting (Stockholm 2007)

- Offentligt – privat partnerskap. Lägesbeskrivning. Sveriges kommuner och landsting* (Stockholm 2005)
- Olander, Lars-Olof, *Staten, kommunerna och servicen: Tiden kring kommunreformen i ett ekonomisk-geografiskt perspektiv* (Stockholm 1984)
- Persson, Lennart K., ”Handbollens uppkomst och utveckling: Internationella, svenska och göteborgska perspektiv”, *Idrottsarvet: Årets bok*. Idrottsmuseet i Göteborg, 1997
- Redelius, Karin, ”God barnidrott – en följd av vad?”, *Svensk idrottsforskning*, Organ för centrum för idrottsforskning, Nr.2 1998
- Reisto, Svava, Carlberg, Nicolai och Möller Christensen, Sören, *Idrettens förnemmelse for byrum, Lokale- og Anlegsfonden* (Köpenhamn 2004)
- Schantz, Peter, ”Fysisk aktivitet kräver goda miljöer – Vilka är de och hur skapas de?”, *Svensk idrottsforskning*, Nr.3, 2003
- Schelin, Bo, *Den ojämlika idrotten. Om idrottsstratifiering, idrottspreferens och val av idrott* (Lund 1985)
- Schytte, Benny, *En idräslegeplads skal ligge i vejen! Lokale- og Anlegsfonden* (Köpenhamn 2004)
- Sjöblom, Paul, *Den institutionaliserade tävlingsidrotten. Kommuner, idrott och politik i Sverige under 1900-talet*. Stockholm studies in history (Stockholm 2006)
- Strandell, Hans och Backlund, Ulf, ”Anläggningsråd. Idrottsanläggningar i alternativ driftsform”. Riksidrottsförbundet i samarbete med SISU (Farsta 1999)
- Tangen, Jan Ove, ”Ballbingen – i de godes tjeneste!” *Idrett & Anlegg*, Nr.1, 2003
- Tangen, Jan Ove, ”Idrettsanlegg og idrettsdeltakelse: For de fleste – eller for noen få?”, i *Idrettens dilemmaer* (Oslo 2007)
- Thorn Wollnert, Camilla, *Att arbeta med kultur och fritid: En studie av professioner i förändring*. Svenska kommunförbundet (Stockholm 2003)
- Tredelat Roslagen? En utredning om delning av Norrtälje kommun*. Länsstyrelsen i Stockholms län 1994:1
- Upplandsidrotten under 80-talet*. Upplands idrottsförbund (Uppsala 1979)
- Vem tar hand om kultur och fritid i Sveriges kommuner? Våren 2003*. Svenska kommunförbundet (Stockholm 2003)
- Wijk, Johnny, ”Det svenska ’golf- och tennisundret’ – en parallell framgångshistoria: om tennisens och golfens elitutveckling samt en ansats till förklaringsmodell gällande orsaksfaktorer till idrottsframgångar”, *Idrott, historia och samhälle*, Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift, 2007
- Wijk, Johnny, ”Sport, politiska ideologier och det svenska ’tennisundret’”, *Idrott, historia och samhälle*, Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift, 1990
- Välfärd i förändring: En lägesrapport, april 1996*. Svenska kommunförbundet (Stockholm 1996)
- Välfärd i samverkan – om kommunerna och frivilligsektorn*. Svenska kommunförbundet (Stockholm 1999)

RIKSIDROTTSFÖRBUNDET

Idrottens Hus, 114 73 Stockholm • Tel: 08-699 60 00 • Fax: 08-699 62 00
E-post: riksidrottsforbundet@rf.se • Hemsida: www.rf.se

